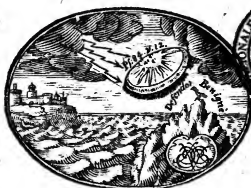
AMŒNITATES LITERARIÆ,

Quibus

VARIÆ OBSERVATIONES,

Scripta item quædam anecdota & rariora Opuſcula exhibentur.

Tomus Duodecimus.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ,
Apud DANIEL. BARTHOLOMÆI & FILIUM.
M DCC XXX.

VIRO
SUMME VENERANDO,
AMPLISSIMO DOCTISSIMOQUE
DOMINO
M. JOANNI
GEORGIO
MERZIO,
REVER. MINISTERII
EVANGELICI IN INCLUTA
IMPERIALI KAUFBYRA,
ANTISTITI,
CONSISTORIALI
ITEM ATQUE
SCHOLARCHAE
PLURIMIS NOMINIBUS A LONGO
ANNORUM DECURSU PRAECLARISSIME MERITO,
SOCERO MEO PARENTIS INSTAR PIE
COLENDO,

MEMOREM DEVOTUMQUE PRO
TOT EXIMIIS TENERRIMI IN ME
MEOSQUE AFFECTUS DOCU-
MENTIS ANIMUM,

ET INTEGERRIMUM, QUO VE-
NERABILES EJUS CANOS LU-
BENS MERITOQUE PRO-
SEQUOR,

CULTUM PUBLICE
TESTATURUS
PAGELLAS HASCE
CONSECRATAS CUPIO,

SIMUL-

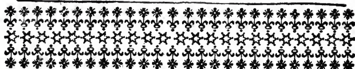
SIMULQUE
SUPREMUM NUMEN ARDENTIS-
SIMIS PRECIBUS SUPPLEX
IMPLORO,

UT EUM IN SEROS USQUE AN-
NOS SOSPITEM ET OMNIGENA
FELICITATE ACCUMU-
LATUM

IN ECCLESIAE, CUI LAUDABILI-
TER PRAEEST, EMOLUMENTUM
FAMILIAE SUAE PRAESIDIUM
AC DULCE DECUS MEUM
DENIQUE ET MEORUM
SOLATIUM SERVET.

Gener Ejus Obſervantiſſimus

Jo. Georgius Schel-
hornius.

Syllabus Articulorum hujus Tomi.

I. Ja-

I.

Joh. Jacobi Zimmermanni

VINDICIAE (a) DISSERTATIONIS

DE

ATHEISMO PLATONIS

Contra ea, quæ Gundlingianorum part.
43. & 44. peracerbe monuit

D. Nicol. Hieron. Gundlingius,
JCtus Halensis, & S. Reg.
Maj. Boruss. Consiliarius
Intimus.

(a) Harum primam tantum partem jam exhibemus, alteram sequenti Tomo reservantes.

Celeb. Sam. Werenfelsius
Epigramm. LXII.

Ut sentiant omnes idem
in singulis minutiis
fieri nequit, nec poscitur.
Hunc ut feram, qui non potest,
quodcunque credo, credere,
fieri potest & poscitur.

Sectio I.

Annus est, & quod excurrit, ex quo *Dissertationem* conscripsi, de *Atheismo Platonis*; Eam *Conjunctissimus mihi Schelbornius*, pro suo erga me adfectu, nono Tomo *Amœnitatum Litterar.* inseruit. Animus erat, specimine hoc qualicunque, ostendere, quâ ratione, veteres Atheismi postulatos, defenderem. Haud obscure simul significavi, gratissimum mihi fore, si Viri eruditi aut publice, aut privatimondituri essent, quid in hoc specimine desiderarent: neque enim tam mihi suffenus sum, ut existumem, me sine aliorum monitis & consilio, *opus*, quod meditor, *Apologiam* nempe, *Virorum Illustrium falso Atheismi suspectorum* ritè perfecturum

ſturum & exornaturum eſſe. Ampliſſimus enim hîc ſe aperit campus. Neque enim ratiocinandum tantum eſt; ſed Veterum Syſtemata Philoſophica rite introſpicienda; attendendum non minus ad res, quam ad verba. Evolvenda veterum monumenta aliquando obſcuriſſima, & in ſummam eorum cogitata redigendâ; legendi moderni, qui non ſine cura veterum ſapientiæ Conſultorum decreta explicarunt; cavendum, ne Antiquitatis ſtudio, præjudicatis opinionibus, mala interpretatione, amore ſectæ, decipiamur; ut alia taceam. Hæc omnia magnam attentionem, indefeſſam lectionem poſtulare, nemo non videt. Nihil minus autem credidi, quam quod auxilii, & conſilii loco, aliorum iram & indignationem in me provocaturus eſſem. Animus non erat hoc ſpecimine, quenquam lædere aut ſine neceſſitate adverſarios quærere. A *litibus animus meus alieniſſimus* eſt. θείᾳ quâdam μοίρᾳ ab ipſa juventute moderati animi ſtudium amavi & adhucdum amo. Pretioſius etiam tempus eſſe exiſtimo, quam ut nihil profuturis concertationibus teratur, litium, logomachiarum, & controverſiarum, plus ſatis eſt. Verum eſt, examinavi in ſecundâ diſſertationis meæ parte, *Cl. Gundlingii ra-*

tiones, quibus probare voluit, Platonem Spinozæ sententiæ addictum esse, putavi Virum doctum, & libertatis sentiendi amantissimum, modestum cogitationum suarum Examen malam in partem haud interpretaturum, sed levem hunc dissensum, æquo animo laturum, & sicubi lapsus fuero, sine acerbitate, causam erroris demonstraturum. *Æquissimum* hoc esse credidi, multas ob rationes. *Problema est*, de quo disputamus, *fatente Gundlingio*. Non agitur de capitibus Religionis, cum salute connexis; sed quæstione non magni momenti. Nec cœtus sacri, nec Reipublicæ Litterariæ, nec meâ maximopere interest, utrum *Plato* Atheus fuerit, nec ne. Perquam infice-tum autem esse credo, in tali quæstione ita disputare, ita paratragædiari, quasi de re omnium momentissima ageretur. Dudum est, ex quo viri sapientes eos, qui ob levem dissensum in alios debacchantur, in numerum eorum, quos Galli *des Pedants* vocant, retulerunt. *Æquissimum* hoc esse putavi, quod nec famæ, nec eruditioni *Cl. Viri* detraxerim, quod modestissime cogitata mea in medium protulerim, quod titulos, quibus quorundam aures gaudent, suis locis non omiserim, paratissimumque tandem me esse demonstraverim, melio-

ra;

ra, siquidem errassem, audiendi, veritatemque ambabus, ut ajunt, manibus, àmplectendi. Sed opinio me fefellit. Examini quidem subjecit Dissertationem meam; sed ita, ut conquerendi de eo habeam justissimas causas. *Plena enim est dissertatio ejus criminationibus, dicteriis, inconditis salibus. Ignorantiam, stuporem, stultitiam* exprobrat; nihil denique eorum omittit, quæ impotentiam animi, & intolerandum fastum, significare possent. Utrũ hæc meritus sim, utrum hæc agendi ratio *Cl. Gundlingii ætate, eruditione, famâ* digna sit, judicent Viri prudentes & à studio partium alieni. Hactenus ego existimo, nihil magis Litteras in contemtum adducere posse; quàm si illi, qui cæteros *modestiâ, æquitate* & *prudentiâ* superare deberent, cerdones & rusticos imitentur, qui quod *argumentis* non possunt, *convitiis* nituntur consequi. Par pari non referam. *Umbraticarum Doctorum mores* mihi displicent quam maxime. Examinabo *sine bile*, rationes, quas contra meam sententiam in medium protulit; discutiam fundamenta, quibus systema ejus innititur, non oblivíscar eorum, quæ ad rei summam quidem non pertinent, quibus tamen aut sententiam meam subvertere, aut in alienum sensum detorque-

re voluit; tandem si quis dignus vindice nodus *in Differt. 31 Gundlingianorum* parti insertâ, occurrit, ut solvam, non secem, operam dabo.

II. Antequam autem rem ipsam aggrediar, duo præmonenda sunt. Prius respicit ea, quæ circa finem Differt. suæ monet D. Gundling. *Putat nempe is, minus recte illos facere, qui Veteres ab impacto Atheismi crimine, omnibus viribus nitantur liberare; mirum esse, eos, qui quantum Virus in Systemate Veterum lateat, ostendere allaborent, improbari, cum tamen in cæteris dogmatibus omnium confessione turpiter lapsi sint; ipsum Apostolum Paulum dixisse, Sapientes inter Gentiles vanis Sophismatibus delusos fuisse; se eâdem ratione, quâ plurimi Veteres defendant, Spinozam ipsum purgaturum &c.* Cum hæc non me solum tangant, sed Viros me longe excellentiores doctioresque, possem multis testimoniis Cl. Virorum *Cudworthi, Clerici, Fabricii* aliorumque, uti ad invidiam à me amoliendam. Sed cum brevitati hîc studendum sit, hoc labore supersedeo, futuro Operi DEO dante illa inserturus, non quidem eo animo, ut errori aliquod pondus auctoritate aliorum addam; sed propter illos, qui a me dissentiunt. Dantur enim homines

adeo

adeo perversi, qui quamprimum audiunt Virorum male audientium patrocinium suscipi, maligne hoc institutum interpretentur: sunt qui existimant, quo magis veterum Philosophorum Decreta deprimant, eo majus Religioni Christianæ decus ac ornamentum accedere; sunt denique, qui *P. Baylii*, Viri sane ingeniosissimi, nimiâ admiratione abrepti, in id omnibus viribus connituntur, ut omnes fere, eosque celeberrimos, *Orientis, Græciæ* & *Latii Philosophos* in censum Atheorum referant. Postremi isti imprimis, putant, cæteros, qui hac in parte dissentiunt, nec Veteris Philosophiæ cognitione, nec magno judicio, aut peritiâ Systema aliquod examinandi, instructos esse. Ut tamen aliquâ ex parte hic *D. Gundlingio* satisfaciam, breviter dicam, quâ ratione in hoc argumento versaturus sim.

III. Et *primò quidem non probo illos, qui omnia ex antiquis Philosophis, Poëtis &c. corradunt, quæ externâ quâdam verborum specie recte dicta videntur, paulo accuratius autem expensa, aut longe alium habent sensum, aut manifestam impietatem involvunt.* Peccaverunt in eo non semel antiqui Patres Ecclesiæ, qui aut defectu examinis, aut studio partium, quæ-

cunque ad opiniones ſuas tuendas facere poterant, hinc inde arripiebant. Notum quid factum ſit in Diſputationibus de Trinitate. Peccarunt etiam multi ex modernis, quos recenſere nil attinet. Juſta eſt igitur hâc in parte Virorum doctorum querela. *Secundo* improbo eorum ſententiam, qui *ideo tantum Syſtema eorum, qui plerosque Veterum in numerum Atheorum referunt, rejiciunt, quia certis quibusdam principiis, a Theologis quibuſdam receptis, contrarium videtur.* Sanè nunquam ita argumentandum eſt: hæc ſententia, ſi vera eſſet, hypotheſibus noſtris, cauſæ noſtræ adverſaretur, ergo neganda & refellenda eſt. Solidioribus fundamentis principia Religionis *Naturalis & Revelatæ* ſuperſtructa ſunt, quam ut conceſſo etiam Atheiſmo illo plerorumque veterum Philoſophorum, in periculum adducantur. Malè ratiocinati fuerint Veteres, deliraverint, in monſtroſas prolapſi fuerint ſententias; hoc rationes immotas, quibus Religionis Chriſtianæ fundamenta, ſecundum rigidiſſimas rectæ ratiocinationis leges, probare poſſumus, minime tangit. *Tertio: Neminem tamen ſine urgente neceſſitate Atheiſmi, quo peſtilentior error non datur, poſtulandum puto; ſive antiquus ſit, ſive moder-*

nus,

nus sive Gentilis, sive Christianus. Novimus enim, quæ cum hâc accusatione mala plerumque conjuncta esse soleant, sæpe Viri præstantissimi & innocentissimi, dulce Patriæ solum, uxorem, fidissima amoris pignora deserere, & in exilium, ad rogos, metalla migrare debuerunt. Non quidem antiquis illis Philosophis hâc ratione nocere possunt accusatores, sed viventibus plerumque nocivum concitant periculum. Dantur enim eheu! litteratissimo hoc seculo multi, qui celeberrimos eosque innocentissimos Viros turpissimi erroris reos agere non verentur. *Quarto: Tum autem nullam nobis necessitatem veteres Atheismi postulandi, impositam esse credo, quando (a) totius Systematis nexus non patet, aut (b) patet quidem, sed gravissimorum & historiæ Philosophicæ peritissimorum, obstant perspicua testimonia in contrarium allata, quæque longe aliam Systemati induunt faciem, (c) aut ubi adest rationum utrinque allatarum æquilibrium, (d) vel unicum testimonium, cæteris rei aliàs peritis, altum silentibus, (e) aut tandem si verba, quibus utuntur Veteres, adeo perplexa sint, ut quam potestatem habeant, nec ipsi definiverint, nec aliunde lucem adferre possimus.* Ubi hæc manifeste deprehenduntur, æquitatis leges postula-

re credo, ut nihil temere adſeramus. In Syſtemate *Spinozæ* hæc omnia locum non habent. Adhibuit definitiones, axiomata, propoſitiones perſpicuas, corollaria, ita ut totius Syſtematis nexum omnes, qui in alienum ſenſum ſtudio cogitata ejus pertrahere nolunt, facile perſpicere poſſint. At in examine ſententiarum, quas veteres Philoſophi in medium protulerunt, frequentiſſime ea, quæ dixi, occurrunt. Quod ſuo loco clariſſimis exemplis demonſtrabo. Addantur interim ea, quæ de hoc argumento erudite *monuit Clariſſimus & conjunctiſſimus Vir Jac. Bruckerus Otii Vindelici parte prima.*

IV. Diffiteri ſimul nolo, multas ob rationes mihi eorum ſententiam diſplicere, qui *neglectis illis cautelis*, quas ſupra adduxi, pleroſque veterum Philoſophorum in numerum Atheorum referunt. Nocet enim *primo bonis literis*. Dudum conqueſti ſunt Viri præſtantiſſimi, ab Adoleſcentibus quidem *Hiſtoriarum Scriptores*, *Poëtas, Comicos*, legi; *Philoſophos* autem plerumque negligi. Iidem tamen ſimul fatentur, nihil Scriptis *Platonis*, *Xenophontis, Stoicorum* in univerſum &c. excellentius apud Veteres legi. Quod ſi omnia illorum cogitata de Deo rebusque divinis, purum

putum

putum Atheïſmum involvunt, excutiendi hi libri e manibus ingenuorum adoleſcentium; neque enim ad verba tantum, ſed ad ſenſum præcipue, attendere debent. Præſtat Græcæ & Latinæ Linguæ imperitum eſſe, quam ab ipſa juventute Atheiſmi venenum imbibere. Cum *Harduinus* omnia fere veterum monumenta pauciſſimis exceptis conficta, & nudius demum tertius nata, adſereret; non ſine cauſa Viri docti, & inter illos *Cl. la Croze* exiſtumarunt, Jeſuitam illum, forte & alios conſortes, id agere, uti antiqua illa veterum monumenta, quæ ad Religionis Chriſtianæ confirmationem multum faciunt, e manibus Chriſtianorum excutiantur, atque ita impietas & ſuperſtitio triumphet. Abſit ut *doctiſſimos Viros*, qui plerosque Veterum, in Catalogum Atheorum referunt, tanti flagitii reos habeam; haud tamen exiſtimarim, prorſus vanum eſſe, metum illorum, qui putant, *elegantiorum Litterarum ſtudium* aliquid detrimenti pati. Philoſophiæ ſaltem accuratioris ſtudium, meâ opinione, non parum ſufflaminatur. *Deerunt, qui ſuadebunt, ſi ſuaſiſſe periculum ſit*, inquit Darius apud Curtium. Deerunt ſane, qui cum detrimento oculorum voluptatum, contemtu, omnibus viribus veritatis inquirendæ

ſtudio

ſtudio vacabunt, ſi poſt tot exantlatos labores, nullum fere aliud prœmium exſpectare poſſunt, quam ut peſtilentiſſimorum errorum accuſati, omnium invidiæ exponantur, præſertim ſi a receptis ſententiis recedant paulo longius. Accedit, quod hac ratione *divina rationis vis*, non parum ſine neceſſitate labefactetur. Concedo lubens, notiones de Deo rebusque divinis, Religionis Chriſtianæ luce, & experientiâ mirum in modum emendatas, & colluſtratas fuiſſe, tam debilem tamen *rationis vim* eſſe, ut omnes ferè *veteres Philoſophi*, qui acerrimo, per omnem vitam, veritatis ſtudio tenebantur, in Atheiſmum prolapſi ſint, nec elabendi rimam perſpexerint, perſuadere mihi non poſſum. *Injurium* mihi hoc videtur in *ipſum Auctorem Rationis*. Neſcio quâ ratione homines illi ἀνχπολογητοι dicendi ſint, qui adhibitâ omni diligentiâ, Numen tamen dari, ab adſpectabili rerum univerſitate diſtinctum, vix ac ne vix quidem perſpicere potuerunt. Saltem conſectarium illud, quod magna eruditionis ſpecie urſit *Baylius*, rationem nempe ita eſſe comparatam, ut in divinis omnia quidem ſubvertere, nihil autem certi invenire poſſit, mirifice confirmatur. Duriſſimum præprimis mihi videtur, cum *D. Gundlin*-

gio

gio adſerere,omnes, qui creationem ex nihilo non ſtatuant,neceſſario ad emanationem omnium rerum ex divina eſſentiâ confugere debere. Novit ille quam pulcherrimè, quantis difficultatibus obſepta ſit,hæc ipſa doctrina, de creatione omnium rerum ex nihilo; novit P.*Baylii* conatus; haud ignorat inter ipſos Chriſtianos multos dari, qui exiſtimant, neque ex voce ברא, aut κτίζειν,neque aliis ex locis *V.&* *N. Teſtamenti* probari poſſe, omnia ex nihilo producta eſſe. At hi ipſi de Numinis exiſtentiâ perſuaſiſſimi ſunt. Non poſſum igitur diffiteri, me propter rationes adductas,in eorum eſſe ſententiâ, qui putant, mitius cum antiquis illis agendum eſſe: meliora tamen docentes, ut hîc, ſic in cæteris, lubens audiam.

V. *Alterum,quod notandum,hoc eſt.* D. *Gundlingius* non ſemel conqueritur, me, quid *Atheiſmi* nomine intelligerem,nullibi definivisse. Verum hoc eſt. Sed minime neceſſe eſſe putavi,exhibere definitionem Atheiſmi in genere *Quæſtio eſt,utrum Plato Spinozæ ſententiæ addictus fuerit, nec ne.* Eum in finem *Spinozæ* ſententiam ad *duo revocavi capita, nimirum unicam dari ſubſtantiam,eamque Deum eſſe:* probavi autem non ſolùm, Platonem Deum a materia prorſus

prorsus distinxisse, sed & nullo eandem vinculo cum Deo conjunxisse. Scio dari Atheos, qui a *Spinozæ* sententia recedunt, sed *de hoc* in præsenti disputatione non *quærebatur*. Quæritur tantum, utrum argumenta mea ita comparata sint, ut probent, Platonem à *Spinozæ* sententia alienum fuisse. Frustra igitur non semel ingeminatur, requiri causam quandam externam a materia & mundo diversam. Eum enim argumentorum meorum scopum esse, ipsa res clamat. Hoc tantùm dico, me Athei nomen illi dare non posse, qui perfectissimum Numen, idque optimum ac liberrimum agnoscit, virtutes cæteras tanto Numine dignas extollit, Jus Deo in materiam concedit, & omni rerum Universitati prospicere ait; simul tamen materiæ æternitatem profitetur. Aut enim dicendum est, omnes errores de Dei natura & virtutibus, omnem Numinis cultum subvertere, aut quosdam tantum. Prius plane durum est. Paucissimi mortalium mentem ad sublimia illa perfectionum divinarum Capita contemplanda evehere possunt. *Cum ad illum mentis humanæ intentio, & acumen, & memoria pervenerit; quasi abductis, & consumptis omnibus viis, subsistit, hæret, deficit: nec est aliquid ulterius, quo progredi*

di possit, uti eleganter loquitur Lactantius Lib. V. Sect. 7. Omnes præterea ratiocinationes nostræ de Deo, & perfectionibus ejus, nituntur comparatione quâdam nostrarum perfectionum cum virtutibus divinis instituta. Quis autem nescit, quàm facile hac in parte errare possimus? Ergo illi errores circa attributa divina exitiales sunt, qui directè impediunt, quo minus Supremum Numen venerari, & colere possimus. Ita v. gr. qui libertatem omnem Deo detraheret, eumque in caussam quandam, cæco impetu agentem, transformaret, is sine dubio attributum aliquod subverteret, quocum omnis Religio, & legum reverentia simul tolleretur. Fateor illos, qui æternitatem materiæ supponunt, sententiam fovere, quæ cum virtutibus divinis per omnia rite conciliari haud potest; Ita tamen eam comparatam esse, ut omnem subvertat Numinis existentiam, probari rite posse, quam maxime diffido.

VI. Putat tamen D Gundlingius, hinc Sect. 97. ita loquitur: *Ego haud immerito censui, eos qui æternitatem materiæ admittunt ac defendunt, lapsu prono & facili, in* ἀθεότητα *incidere. Zimmermannus contra. Ratio quæ mihi sedet, eo redigitur, D um sic iri compulsum, ut vel materiam adtingat & fabricet,*

bricet, ceu faber lignarius, opusque relinquat levi vento periturum: aut ſeſe infundat in materiam, ut in ipſo conſiſtat, & perſiſtat. Deus opus periturum fabrefaciens, non eſt Deus, quia id perfectioni ejus infinitæ repugnat; ac Deus imperfectus interea non erit Deus. Quod ſi vero influat Divinitas, aut ſe ſe infundat in rem productam, Deus confundetur cum mundo; mundus erit ipſe Deus, & Deus mundus: Q. E. D. ad hæc adjicit Elegantiſſimi Ingenii Vir: *Quid Zimmermannus? loquiturne an tacet? Tacet; ac demum linguam ſolvens reſpondet contradicendo, nec ſe mihi adſentiri poſſe enuntiat.* Videat *D. Gundlingius* utrum ſequentia ſatisfaciant: & 1. quidem notari velim, me nullibi adſeruiſſe, eos, qui æternitatem materiæ tuentur, in Atheiſmum facile prolabi haud poſſe: hoc tantum dixi Sect. 18. p. 958. *Deum tollere omnes, qui materiæ æternitatem tuentur, licet Rectorem univerſi agnoſcant, qui rebus omnibus proſpiciat, Cl. Viro probandum incumbet.* Quæritur igitur, non utrum in *Atheiſmum prolabi poſſint*, ſed utrum *veri Nominis Athei ſint*, Numenque eo ipſo tollant, quia æternitatem materiæ tuentur. 2. Minimè autem id probat Dilemma allatum. De poſteriore membro, infuſione nempe Dei in materiam nihil

nihil dicam. Examinemus tantum primam partem, de qua propriè ſermo eſt. Deus, ait *Gundlingius*, compelletur, ut materiam fabricet, opusque relinquat levi vento periturum. Sed *primo* addere debuiſſet, Deum, antequam animum ad elaborandam materiam adjeciſſet, *liberum* fuiſſe; potuiſſe materiam illam æternam in confuſione relinquere, nullaque adeò, vel intrinſeca, vel extrinſeca neceſſitate, compulſum fuiſſe, ad materiam exornandam. Quod ſi jam accedant rationes, vel ex bonitate vel ſapientia Dei repetitæ, patet nullo modo dici poſſe neceſſitate quadam Deum compulſum fuiſſe ad materiam fabricandam. 2. Quod ſi Deus velit materiam æternam exornare, quæritur, *quo jure* agere poſſit in materiam æternam, & quomodo *id jus exequi poſſit*. Quod *poſterius* attinet, quæſtio huc redit: quomodo ſubſtantia intelligens, movere poſſit materiam, eamque exornare: hæc autem difficultas non minus in ſyſtemate eorum, qui æternitatem materiæ tuentur, occurrit, quam eorum, qui creationem ex Nihilo credunt. Nemo enim hactenus nexum illum, qui intercedit inter voluntatem ſubſtantiæ intelligentis, & motum materiæ, explicare potuit. Quod vero *prius* attinet, major dif-

ficultas est in systemate eorum, qui materiæ æternitatem agnoscunt. Illi enim, qui Deum ex nihilo cuncta produxisse, adfirmant, eo ipso adferunt, Deum jus habere in materiam, a se conditam. At qui materiæ æternitatem tuetur, causam dare non potest potestatis hujus, quam Deus sibi arrogat. Et hoc maxime urserunt, non minus Veteres, *Simplicius*, *Hierocles*, *Tertullianus*, quam *Recentiores*, *Baylius*, *Jaquelot*, aliique. Producam unicum locum Hieroclis a Baylio jam aliisque allatum. Τι γαρ τι μαθων, *inquit*, ἁ μη ὑπεςησε, διαταττειν πειραται παντως περι της ἐυταξιας ἀυτοις ἐν τῃ ἀγεννησια της ἑαυτων φυσεως κειμενης; το γαρ ἀγεννητως καθ' ἑαυτο ὑφεςως ἐιτι προσλαβοι, παρα φυσιν προσληψεται. το δε παρα φύσιν διατεθηναι κακον τῳ μετατρεπομενῳ, ὡςε ὐκ ἀγαθον τῃ λεγομενῃ ὑλῃ το κοσμεισθαι, ἐιπερ ἀγεννητος ἐιη μη ἀπο χρονυ μονον, ἀλλα και ἀπο τυ ἀιτιυ. h. e. *Quorsum enim ea, quæ non condidit, digerere conatur, cum omnino bona ordinatio in natura eorum ingenita consistat. Si quid enim ingenito, ac per se subsistenti, addatur, præter naturam fiet. Quod autem præter naturam efficitur, vitiatur, quare dictam materiam ornari minime bonum, siquidem non solum in tempore, sed etiam absque causa ingenita sit.* Baylius eandem difficultatem fortius adhuc urget;

get; ipsa tamen ejus verba adferre nolumus. Patet igitur omnem difficultatem in eo subsistere, quod duorum æternorum principiorum adsertores ostendere non possint, quo jure Deus rem, per se æternam, mutare possit. Sed num ideò Athei illi sunt, qui hoc adserunt? num negant Deum elaborasse materiam, quia quo jure id fecerit, explicare non possunt? Plato, qui æternitatem materiæ agnovit, ex *ordine universi*, *conclusit dari causam æternam*, *sapientissimamque*, adseruit Deum *solâ bonitate* commotum, ad materiam exornandam se accinxisse: *agnovit* igitur causam primam, sapientissimam, optimam; *agnovit* materiam per se esse inertem, licet æternam; *agnovit* omnem adspectabilis hujus rerum omnium universitatis ordinem, soli Numini adscribendum. Hæc satis ostendunt, æternitatem materiæ, non obstitisse, quo minus & Deum agnosceret, & virtutes excellentissimas eidem adscriberet. Credimus nos Deum materiam ex nihilo fecisse, & rectissime quidem. Sed quam primum ostendere volumus, quâ ratione immensa illa rerum sensibilium moles exorta fuerit, seu quis sit nexus inter voluntatem entis intelligentis, licet infiniti, & ortum materiæ, ejusdemque exornatio-

 nem,

nem, hæremus. Neque ideo tamen argumenta nostra pondus suum amittere, jure credimus. Verbo error est, & quidem gravissimus, adserere materiam esse æternam, Atheismus non item. 3. Sed directè contemplemur argumentum *D. Gundlingii.* Si Deus ait materiam æternam fabricet, tum necesse est, ut opus periturum levi vento permittat. Sed cur mundus ille dicitur periturus? num *respectu materiæ*, ex qua constat, num *respectu voluntatis* ejus, *qui eum mutare & perire vult?* at materia ex mente eorum, qui æternitatem ejus tuentur perire non potest. In nostro Systemate mundus in se spectatus perire potest, minime autem perit, *ob voluntatem Conditoris. Plato* mundum itidem non *periturum* dixit ob *voluntatem* optimam Numinis. At quomodo probabitur, Deum opus periturum fabrifacientem, non esse Deum? Deus manet perfectissimus, optimus, licet fabricaverit mundum, qui in se spectatus perire, & in nihilum redire posset. Quæritur igitur tantùm, utrum Deus, qui materiam æternam fabricavit, eandem *conservare possit, ne pereat.* Sed quid obstat ex sententia eorum, qui Deum materiam exornare posse ajunt, quo minus eandem conservet? Supponit enim *Gundlingius*, Deum

Deum materiam æternam exornare posse, si hoc potest, eandem etiam exornatam tueri potest; num forte vult ejus nullam habere rationem? Sed unde hoc tandem probabit? Si *Baylii* rationes repetiisset afferendo, Deum in materiam, cui nec existentiam, nec essentiam dedisset, nullam habere potestatem, tum longe major futura fuisset difficultas. Sed in hoc quod adfert argumento, licet pro more μετὰ πολλῆς φαντασίας in medium prolato, nulla plane est vis, ad probandum, eos, qui æternitatem materiæ afferunt, in censum Atheorum referendos. Non jam dicam, circa imputationem consequentiarum, dispiciendum, non solum, quid ex *nexu systematis* alicujus sequatur, sed & quammaxime, *quid ex sententia ejus, qui ejusmodi systema defendit, fluat:* nec repetam etiam, quod dudum alii monuerunt, quam difficile mens nostra creationem ex nihilo concipere possit; quot Viri optimi aliàs & sagacissimi crediderint, Deum ex materia quadam jam præexistente, mundum formasse; & in revelatione perspicuè creationem è nihilo non tradi. Hæc enim sunt notissima.

VII. Sed veniamus tandem ad rem ipsam. Eum in finem *primo argumenta mea, quæ in dissertatione mea attuli, denuo repetam, eaque ulterius explicabo, & vindicabo. 2. Systema D. Gundlingii directe examinabo. 3. Quædam ad materiam hanc illustrandam facientia adjiciam.* Platonem, Spinozæ sententiæ addictum non fuisse, sequentibus probavi rationibus: *1. Celebrem hunc Sapientiæ Antistitem Ens aliquod æternum sapientissimum, quod Deum vocamus, agnovisse. 2. Eum solerter Numen illud a materia distinxisse. 3. Nullo necessario vinculo cum materia conjunxisse. 4. Summam libertatem & imperium in materiam Deo tribuisse. 5. Tandem providam Dei Sapientissimi in omnia curam professum esse.* Repetam igitur singulas propositiones easdemque contra *D. Gundlingii* exceptiones vindicabo. Quum autem *Status Quæstionis* hûc redeat: *Utrum nempe Plato duas, æternas, & per se subsistentes substantias, Deum nempe, Ens æternum, Sapientissimum, Optimum; & materiam extensam, divisibilem, a Deo prorsus diversam, nullo vinculo connexam, nec ullâ ratione essentiæ divinæ participem, agnoverit, nec ne?* Pluribus in ea excutienda laborabo. Negat enim *D. Gundlingius materiam* in systemate Platonis substantiam esse.

ſe. *Sect. 54. ait materia per ſe non eſt Ens, ſed accidens, neutiquam ſubſtantia. Sect. 55. neque enim unquam Plato materiam pro ſubſtantia venditavit, quâ nuda eſt materia, ac ſine divinitate concipitur.* Ut alia loca, in quibus idem repetit, taceam. Diligentiſſime igitur, quid de Deo, & materia *Plato* ſenſerit, diſpiciendum eſt; uti eo magis pateat, utrum materiam æque ac **Deum**, pro ſubſtantia *Plato* habuerit.

VIII. Velim autem *primò* ante omnia obſervari *Platonem & Platonicos*, *ita de natura Dei loqui, ut aperte teſtentur, Deum omnem fere mentis noſtræ captum ſuperare, & ut cum ſchola loquar omnes categorias tranſcendere.* Attuli in diſſertatione mea notiſſimum locum Platonis ex *Timæo*, in quo ſub perſona Timæi Plato ita loquitur: τόν ποιητὴν και πατερα τȣδε τȣ παντος ἑυρειντε ἔργον, και ἑυροντα ἐις παντας ἀδυνατον λεγειν. Non quidem negaverim Platonem ambigue, teſteque de hoc graviſſimo capite loqui aliquando, ex more Veterum, qui nondum initiatis quædam celabant; ipſam tamen *rei difficultatem*, & *impenetrabilem fere obſcuritatem*, multum etiam huc contuliſſe, nemo inficias iverit; imprimis ſi aliorum, eorundemque Philoſophiæ Platonicæ peritiſſimorum cogitata perpenderit. Ita

Proclus Lib. II. cap. 11. ὑμνήσωμεν ἀυτον, ὀυχ ὅτι γην και ὀυρανον ὑπεστησεν λεγοντες. ὀυδ᾽ ἀυ ὅτι ψυχας και ζωων ἀπαντων γενεσεις, και ταυτα μεν γαρ, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἐσχατοις. προς δε τουτων ὡς παν μεν το νοητον των θεων γενος. παν δε το νοερον ἐγεφηνε, παντας δε τους ὑπερ τον κοσμον, και τους ἐν τω κοσμω θεους ἀπαντας, και ὡς θεος ἐστι θεων ἀπαντων, και ἑνας ἑναδων, και ὡς ἀδυνατον ἐπεκεινα των πρωτων, και ὡς πασης σιγης ἀῤῥητοτερον, και ὡς πασης ὑπαρξεος ἀγνωστοτερον, ἁγιος ἐν ἁγιοις τοις νοητοις ἐναποκεκρυμμενος θεοις. h. e. *Laudemus illum, non dicentes ab eo cœlum & terram creata, aut animas, & animalia progenita, nam hæc quidem progenuit, sed inter ultima. Laudemus eum, quod ante hæc omne Deorum intelligibilium, omne intellectualium genus, omnes supra mundum, Deos omnes in mundo creaverit; quippe qui est Deorum omnium DEUS, Unitas unitatum, supra prima impossibilia, omni silentio ineffabilior, omni existentia ignotior: Sanctus in Sanctis, & ipsis intelligibilibus absconditus Diis. Max. Tyrius* dissert. 38. p. 403. similiter de Deo loquitur: ὁ μεν γαρ θεος ὁ των ὀντων πατηρ και Δημιουργος ὁ πρεσβυτερος μεν ἡλιου, πρεσβυτερος δε ὀυρανου, κρειττον δε χρονου, και ἀιωνος, και πασης ῥεουσης φυσεως, ἀνωνυμος νομοθετης, και ἀῤῥητος φωνη, και ἀορατος ὀφθαλμοις. h. e. *DEus enim omnium, quæ extant, Pater Conditorque, sole antiquior,*

antiquior, antiquior cœlo, omni tempore major, omni ævo & quicquid in natura mutatur; Legislator ſine nomine, quem vox nulla exprimit, nulla oculorum intuetur acies. Obſervat ibidem *doctiſſimus Daviſius*, veteres Chriſtianos in eandem conceſſiſſe ſententiam. Et confirmat hoc ingenti teſtimoniorum numero *Petavius Dogmat. Theolog. L. I.* Cap. VI. qui & *Plutarchi, Plotini* imprimis, perſpicua de hoc aſſerto addit verba. Hæc loca clariſſime oſtendunt, Deum ex mente *Platonis*, & ſequacium, ſubſtantiam eſſe, analogice quidem conſideratam aliquid nobiscum commune habentem, quatenus propter egeſtatem ſermonis, & rei ipſius ſublimitatem, aliter loqui non poſſumus; revera tamen, ſi verum dicere velimus, omnem mentis noſtræ capacitatem, ſuperantem; quemadmodum omnes, quicunque de natura Dei accurate meditantur, mentemque ab omnibus, quæ in nobis cum aliqua imperfectione conjuncta ſunt, abſtrahunt, facile obſervabunt. Unde meâ opinione rite inferri poteſt, Platonem non ſolum Deum pro ſubſtantia habuiſſe, ſed & omnia, quæ præter Deum exiſtunt, cum ipſo collata, ſubſtantiæ nomen, ne mereri quidem; ſequitur etiam tantum abeſſe, ut *Plato* Deum ex materia quadam ſubtili aut

fluida conſtare dixerit, ut potius mente etiam noſtrâ & facultatibus ejus, aliquid excellentius & nobilius eſſe, adſeruerit. *In Syſtemate Spinozæ Deus ex infinitis, imperfectiſſimis, abjectiſſimis, miſerrimis, ſenſu omni deſtitutis, ſubſtantiis, componitur.* Qualis enim ratio partium, talis etiam eſt totius.

IX. Hunc autem Deum, ſupra omnia quod cogitamus evectum, *ſubſtantiam* eſſe, & quidem non *tantum fictâ quadam mentis præciſione*, ſed *diſtinctione reali*, probabimus amplius *ex vocibus*, quibus *Plato* in hac materia utitur. Attendi igitur velim ad notiſſimam illam diſtinctionem Veterum, adſerentium, *Platonem duo principia omnium rerum* Θεον και ὑλην, *ſtatuiſſe.* De tertio enim ſuo loco dicemus. Attuli eum in finem teſtimonia *Plutarchi, M. Tyrii, Diog. Laertii* aliorumque. Vox autem αρχη hoc in loco, nihil aliud poteſt denotare, quam principium aliquod reale, conſtitutivum, ſubſtantiam: ex duobus enim illis, Deo nempe & materia omnem adparentem rerum omnium originem derivant. Aliquando etiam αιτιας vocabant. Sic *Plato in Timæo*, δυο αιτιαι, το μεν αναγκαιον, το δε Θειον. Illas autem αρχας ita explicant, ut non poſſimus non duo diverſa intelligere ſubjecta. *Auctor Philoſoph.* diſtinctè de hac

hac re loquitur. Deum vocat τον ποιητην και διακοσμησαντα τοδε το παν, και προνοȣμενον αὐτȣ, *materiam* vero, πασαν την ὑλην ὑποκειμένην. Porro Θεόν adpellat Plato ἀσωματον τε και ἀνειδεον και μονοις σοφοις ἀνδρασι καταλιπτον, *materiam vero* ἀσχηματιςον και ἀποιαν προσλαβȣσαν σχηματα και ποιοτητας. Hæc diſtinctionem aliquam *non rationis*, quod *D. Gundlingius* contendit, ſed *realem* & *eſſentialem* inferre, omnes vident, qui a partium ſtudio alieni ſunt. *Plutarchus de placit. Philoſoph.* Lib. 1. cap. 2. clariſſime, quid ἀρχων nomine intelligendum ſit, *oſtendit.* Sumamus primum tantum exemplum, in quo vox hæc adhibetur. Θαλης ὁ Μιλησιος ἀρχην των ὀντων ἀπεφηνατο το ὑδωρ. Quis autem non obſervat, vocem ἀρχην aliud denotare non poſſe, quam principium *conſtitutivum*, ſeu *ſubſtantiam?* Novi quidem *Ariſtotelem Lib. 4. Metaphyſ.* cap. 1. varias των ἀρχων exhibere definitiones, ſed qui argumentum, de quo quæſtio eſt, rite inſpexerit, facile videbit, heic loci illam vocem alio ſenſu ſumi non poſſe. Similiter vox ȣσια, quâ uſus eſt *Plato*, & diſcipuli, cum de Deo & materia locuti ſunt, ſatis oſtendit, Platonem non minus *Deum*, quam *materiam* pro *ſubſtantia* habuiſſe. *Timæus Locrus* pag. 548. *corpus* vocat μεριςην ȣσιαν. *Plutar-*

chus

chus περι της ἐν Τιμαιῳ κοσμογ. p. 1014. de Platone, την ȣσιαν και ὑλην ἐξ ἡς γεγονεν, ȣ γενομενην, ἀλλ' ὑποκειμενην ἀει τῳ Δημιȣργῳ εις διαθεσιν και ταξιν ἀυτης παραχειν. i. e. *Substantiam & materiam, ex qua factus est mundus, non natam, sed semper subjectam Opifici disponendam & ordinandam se præbuisse* Heic loci ergo *materia* dicitur ȣσια, dicitur *ex ea* mundus factus, *eademque distinguitur à Deo.* Nulla hîc locum habet *abstractio*, neque enim *ex accidenti totus mundus factus est*, sed veri nominis *substantia.* Timæus Locrus p. 544 non solum *materiam* tanquam *æternam quandam substantiam considerat*, antequam NB. Deus ullâ ratione se cum ea conjungeret; sed & *eandem materiam* tanquam *subjectum* aliquod, quod varias formas seu accidentia admittere possit, describit. ταυταν δε ταν ὑλαν ἀϊδιον μεν ἐφα, ȣ μαν ἀκινατον. ἀμορφον δε καθ ἀυταν, και ἀσχηματισον δεχομεναν δε πασαν μορφαν. i. e. *Hanc materiam ajebat esse æternam, non vero immobilem; & ab omni forma atque figura per se immunem, & liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Diog. Laertius in vita Platonis* p. 86. postquam dixisset την ὑλην ἀσχηματισον & ἀπειρον fuisse, antequam Deus eandem in ordinem redigeret, addit τρεπεσθαι δε την ȣσιαν εις τετταρα σοιχεια

χεια πυρ, ὑδωρ, ἀέρα, γην. *Materia* igitur *substantia* est, alias elementa ex ea oriri non potuissent. *Plotinus Ennead.* I. L. VIII. Sect. 10. expresse & totidem verbis asserit *materiam* non esse *accidens*, *sed subjectum.* ἡ δε ὑλη, inquit, ὀκ ἐν ἀλλῳ, ἀλλα το ὑποκειμενον και το συμβεβηκος περι αὐτο. *Materia non est in alio, sed est subjectum, circa quod accidens omne versatur. Ennead. Secund.* Lib. IV. ab initio ait: την λεγομενην ὑλην, ait, ὑποκειμενον τι και ὑποδοχην ἐιδων λεγοντες ἐιναι, κοινον τινα τουτον λογον περι αὐτης παντες λεγουσιν, ὁσοι εἰς ἐννοιαν ἠλθον της τοιαυτης φυσεως, και μεχρι τουτου την αὐτην φερονται. h. e. *Omnes, qui de materia disputant, si modo in notitiam ullam hujus naturæ pervenerint, communi descriptione eam subjectum quoddam, & susceptaculum Specierum esse, asserunt, atque hactenus consentire videntur.* Plura loca non adducam. Evolvatur cap. I. L. IV. Tom. 2. *Petavii Dogm. Theolog. Huet. Origen. p. 32. Clerici Epistolæ Criticæ.* Quod si igitur *standum* est, *Veterum testimoniis*, nemo non videbit *materiam* non minus, quam *Deum* pro *substantia* haberi *Platoni*, atque adeo *mera suppositione* niti *D. Gundlingii assertionem, materiam* nimirum *accidens tantum esse Platoni*, separatim consideratam. Nihil addam de voce ὑποστασεως, quâ Platonici usi sunt, &

per

per quam veri nominis *substantiam* intellexerunt, cum dixerunt tres esse ἀρχικὰς ὑποςάσεις. Quæritur enim quid *Plato* senserit, non alii. Videatur interim *Tom. 2. Lib. V. cap. 2. Petavii* & *notæ Eruditissimi Clerici.*

X. Hactenus ex *vocibus*, quibus *Plato veteresque* utuntur, cum de *materia* loquuntur, probavimus, materiam *substantiam* esse: dispiciamus porro, quid de *proprietatibus Dei* & *materiæ* dicant; quod si enim *proprietates Dei* & *materiæ inter se prorsus distinctæ sint* ex mente Platonis, necessario concludendum est, *Deum* & *materiam duas* esse *substantias prorsus inter se diversas*. Audiamus igitur Veterum de hac re testimonia. In *dissert. mea* inde a pag. 832. usque ad pag. 849. non solum ex ipso Platone probavi, Deum ex mente hujus Philosophi ab omni re corporea secretum esse, & distinctum; sed & argumenta ex ordine rerum, finibusque, ad quos creaturæ factæ sunt, eundem agnovisse, rerum omnium Auctorem, summâ & excellentissimâ Sapientiâ præditum esse. Non commemorabo jam notissimam illam distinctionem *Platonis* in τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητά, ex qua constat, illum *omnem materiam a re intelligibili* solerter *distinxisse*. Priora

enim

enim illi vocantur τα θεια, τα ἀληθη, παντελως, εἰλικρινως ὀντα, ἀει ὀντα, νοητα, ἀδιαλυτα, posteriora τα ὁμονυμως ὀντα, γιγνόμονα, μη οντα, τα μεταξυ των παντελως ὀντων και μη ὀντων. Ex quibus patet *proprietates materiæ & rerum intellectualium secundum Platonem esse diversissimas*, neque *abstractione* tantum mentis, sed *realiter* inter se *distinctas*. Huic inquam argumento non inhærebo, quamvis ita mihi comparatum esse videatur, ut nihil *D. Gundlingius* adferre possit, quod id subvertat; sed quid de Deo, & materia senserint, solum hac vice explicabo, unde patebit, *distinctionem* inter Deum & materiam esse *realem* quam maxime & manifestissimam. *M. Tyrius Dissert.* I. docturus, quâ ratione ad cognitionem Numinis pervenire possimus, ita loquitur pag. 11. vers. Heinsii: *Perveniemus eo hac ratione, ut semper id quod magis notum est naturâ, bifariam dividamus: atque ex his rursus, id quod præstantius est, secabimus, donec ad ejus perventum sit de quo quæritur, essentiam. Alia ergo animata, alia sine anima sunt. Sine anima, ut lapides, ligna, & id genus alia. Animata, ut plantæ & animalia. Jam animatum præstat ei, quod sine anima est. In animato aliud vegetativum, aliud sensitivum est. Rursus sensitivum, vege-*

vegetativo est præstantius. In sensitivo aliud rationale, aliud rationis expers est. Rursus rationale id quod rationis expers est, antecedit. Sed & in anima rationali, quoniam tota quasi quædam congeries (nam & nutritivum in ea, & sensitivum, & motivum, & passivum) illud excellit, quod intellectivum dicitur. Sicut ergo animatum ad illud, quod animæ expers est se habet, ita intellectiva anima ad totam. Unde sequitur intellectivam præstantiorem esse eâ, quæ ex omnibus constata est. In utro ergo Deum, de quo agimus, ponemus? an in multiplici illa congerie? ne Deus ipse fiverit. Reliquum est ergo, ut tanquam in arce aliqua sublimi, in principe intellectu, Deum statuamus. Sed & intellectum duplicem video. Alter enim intelligere potest, quamvis non intelligat: alter etiam intelligit. Qui tamen nondum est perfectus, nisi & semper intelligat, & omnia, neque alias alia. Ut ille demum absolutissimus futurus sit, qui & semper & omnia simul intelligit. Hisce adductis exemplo rem illustrat pag. 15. ait: *Scimus quidem pulchrum esse Deum, & pulchrorum omnium pulcherrimum: non tamen corpus pulchrum, sed id unde corpori sua pulchritudo venit. Nec pratum pulchrum, sed id unde & prato sua pulchritudo est. Denique* quic-

quicquid in fluvio, aut in mari, quicquid in cœlo cœlestibusque Diis pulchrum vocamus; id omne pulchrum tanquam ex perpetuo limpidissimoque fonte inde dimanat. Tantumque singula, aut pulchritudinis, aut stabilitatis, aut diuturnitatis inter se habent, quantum ex eo fonte trahunt, tantumque a pulchritudine recedunt, & ad interitum suum tendunt, quantum ab eo abeunt. Si hæc sufficiunt, Deum vidisti. Si nondum, quâ tandem imagine commode exprimi poterit? addit ἐννοει γαρ μοι μητε μεγεθος, μητε χρωμα, μητε σχημα, μητε ἀλλο τι ὑλης παθος. Videmus *Maximum*, *Philosophiæ Platonicæ peritissimum*, omnia quæcunque in *materiam* cadere possunt, a *Deo* removere, & per continuam quandam Entium scalam ascendere, ad sublime illud contemplationis nostræ objectum, Deum nempe. Quis autem negabit, eum, qui omnium rerum proprietates, præcipue intellectualium, possidet, *eminentissimo gradu substantiam esse? dissert. 17. pag. 185. Edit. Davisii:* οὐ γαρ ἐστι θεω, καθαπερ ἀνθρωπω, της ψυχης το μεν ἀρχον, το δε ἀρχομενον. ἀλλ' ἁπλουν το θειον αὐτο, ὁ τι περ νους και ἐπιστημη και λογος. i. e. *Neque enim in Deo altera pars est quæ paret, altera quæ imperat, quod fit in homine. Est enim simplicissimum quid divinitas, id est mens, scientia ac ra-*

tio. Adde ejusdem *Maximi* integram *dissert.* 38. *Plutarchus de placit. Phil. Lib. I. cap. 7. asserit*, Platonem statuisse, *Deum* esse *Ens* μονοφυὲς, μοναδικον, ὀντως ἀγαθον, νȣν, χωριϛον ἐιδος τȣτεϛι το ἀμιγες πασης ὑλης, μηδενι παθητω συμπεπλεγμενον. Innumera sunt loca in *Plotini operibus*, quibus idem probatur. Unicum tantum producemus, ut brevitati studeamus. Extat is *Ennead. VI. Lib. VII. cap. 32. p. 725.* quia autem prolixior est, latine tantum eum dabo. *Hic jam fas est quærere*, inquit, *hunc in modum. Age dic anima, ubinam ille sit, qui tam ingentem pulchritudinem creavit, qui tam excellentem progenuit vitam, qui primam fecit essentiam? Cernis, ô anima, ipsam in omnibus & variis speciebus pulchritudinem coruscantem? Pulchrum quidem est, ibi consistere. Sed operæ pretium est animum in pulchro jam existentem, undenam hæc sint, & unde pulchra fiant, investigare. Oportet sane ipsum pulchrorum omnium Auctorem, eorum nullum penitus esse: alioquin si quid eorum sit, pars tantum quædam erit. Igitur neque forma quædam talis est, neque potentia quædam. Neque rursus est cunctæ, quæ ibi fiunt existuntque, formæ atque potentiæ: sed oportet super omnes extare potentias atque formas. Est ergo principium ipsum specie vacans, non ita quidem, ut indi-*

geat

geat formâ, sed potius a quo omnis forma intellectualis exoritur. Quod enim factum est, si modo fiebat, oportuit aliquid effici: ideoque propriam accepit formam: quod autem â nullo factum est; nimirum neque factum est aliquid. Hoc igitur nullum Entium est, & Entia cuncta: nullum quidem, quia posteriora hoc Entia sunt: cuncta verò, quoniam ex ipso nascuntur. Cum vero facere omnia possit, quam in se habeat magnitudinem? an forsan erit immensum? verum si immensum, magnitudinem habet nullam. Magnitudo enim in rebus solum postremis habet locum. Iam vero oportet ipsum magnitudinis effectorem NB. non esse participem magnitudinis. Quin etiam ipsa, quæ dici solet essentiæ magnitudo, non est quantitas ulla. Habere procul dubio potest, quod post illud est, magnitudinem. Magnitudo vero illius est, nihil eo potentius esse, nihil æquari posse, cum illo. Quo enim ex suis illi æquari quis possit, cum nihil possideat idem? præterea quod dici solet, Deum per omnia secula perque universum ubique regnare, neque significat in Deo mensuram, neque vastam rursus immensitatem: alioquin quonam pacto reliqua metiretur? neque igitur figuram ullam in eo fingere decet. Hactenus Plotinus & cum his omnibus conspirat sententia *Platonis.* In *Dissertatione mea de*

 Atheismo

Atheismo Platonis probavi ipsius Platonis verbis Numen quod causa est, omnium sapientissimum, esse optimum, idem motum omnibus dedisse, atque ad certos fines cuncta disposuisse. Hæc omnia ita sunt comparata, ut *substantiæ alicujus intellectualis proprietates clarissime pandant*. Clarius adhuc mentem suam hac ipsa de re aperit *Plato in Phœdone* pag. m. 31. Quæstio est de natura mentis; quærit Socrates utrum ejusdem naturæ sit mens cum corpore. Ἴωμεν, inquit, δη ἐπι ταυτα ἐφ᾽ ἅπερ ἐν τῳ ἔμπροθεν λογῳ. αὐτη ἡ ὀσια, ἧς λογον διδομεν τȣ εἰναι, και ἐρωτωντες και ἀποκρινομενοι, ποτερον ὡσαυτως ἀει ἐχει κατα ταυτα, ἢ ἀλλοτ᾽ ἀλλως; αὐτο το ἴσον αὐτο το καλον αὐτο ἕκαςον, ὃ ἐςι το ὄν, μη ποτε μεταβολην και ἡντȣν ἐνδεχεται, ἢ ἀει αὐτων ἕκαςον, ὃ ἐςι μονοειδες ὂν αὐτο καθ᾽ αὑτο ὡσαυτως κατα ταυτα ἐχει, και ȣδεποτε ȣδαμη ȣδαμως, ἀλλοιωσιν ȣδεμιαν ἐνδεχεται. Ὡσαυτως ἐφη ἀναγκη ὁ Κεβης, και κατα τα ὐτα ἐχειν ὠ Σωκρατες. i.e. *Redeamus jam ad illa, ad quæ in superiore disputatione recessimus. Ipsa essentia, cujus interrogando respondendoque definitionem hoc ipsum quod est assignavimus, utrum eodem modo & secundum eadem se semper habet? an aliàs aliter? videlicet & ipsum æquale, ipsum pulchrum, ipsum unumquodque quod est Ens, utrum mutationem aliquam*

quam ipsa recipiunt, an ipsorum unumquodque semper id quod est uniforme existens ipsum per se ipsum eodem modo & secundum eadem se habet, neque unquam, neque usquam, neque ullo pacto mutationem aliquam suscipit? necesse, ô Socrates, hæc, inquit Cebes eodem modo & secundum eadem se semper habere. Postea animam omniaque intellectualia inter ea refert, quæ *simplicia*, quæque *eodem modo* semper se habent, corpora vero inter ea, quæ *tangi, videri, sensibus attingi* possunt. Paucis interjectis Cebes ita pergit: *Arbitror equidem, ô Socrates, quemlibet vel indocilem prorsus & pertinacem ex hac discursione concessurum, animam per totum, ac per omne, similiorem esse ei, quod semper eodem modo est, quam opposito. Quid autem corpus? alteri speciei. Considera rursus hoc pacto. Quamdiu in eodem sunt anima atque corpus, hoc quidem servire atque subesse natura jubet; hanc vero præesse ac dominari. Secundum hæc rursus utrum tibi videtur, simile esse divino, utrum mortali? An non putas divinum quidem tale esse naturâ, ut præsit & ducat: mortale verò ut subjiciatur, ac serviat? puto equidem. Utri igitur horum anima est similis? Constat, ô Socrates, animam quidem similem esse divino, corpus vero mortali.* Tandem

dem quæ inde conſequuntur, aperit: σκοπει δη ἐφη, ὠ Κεβης, ἐι ἐκ παντων των ἐιρημενων ταδε ἡμιν ξυμβαινει. τῳ μεν θειῳ, και ἀθανατῳ, και νοητῳ, και μονοειδει, και ἀδιαλυτῳ, και ἀει ὡσαυτως, και κατα ταυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον ἐιναι ψυχην. τῳ δ' ἀνθρωπινῳ και θνητῳ, και ἀνοητῳ, και πυλυειδει, και διαλυτῳ, και μηδεποτε κατα τα ἀυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον ἀυ ειναι σωμα. i.e. *Animadverte jam, o Cebes, num hæc ex omnibus, quæ dicta ſunt, conſequantur. Videlicet ipſi divino, immortali, intelligibili, uniformi, indiſſolubili, ſemper eodem modo & ſecundum eadem ſeipſum habenti, animam eſſe ſimillimam; humano vero mortali, nec intelligibili, multiformi, diſſolubili, nunquam eodem modo ſibimet ſe habenti, ſimillimum eſſe corpus.* Alia loca Platonis adducere nolo: univerſa enim facies Philoſophiæ Platonicæ ſatis ſuperque oſtendit, τα νοητα â τοις ἀισθητοις prorſus eſſe diverſa: quod ſi igitur loca adducta ad rectæ ratiocinationis leges exigamus, neceſſario ex iis colligere debemus, Deum, *mentem præſtantiſſimam, ab omni materiæ labe eſſe ſecretum.* Quod ſi ab altera parte Platonis cogitata de *materia* evolvamus, patebit *proprietates corporum* ſecundum Philoſophi hujus mentem, prorſus eſſe *diverſas.* Notum

eſt

est *Socratem* & *Platonem* in sententiam *Heracliti* concessisse, adserentis *materiam in perpetuo fluxu esse, instabilem, neque eodem semper modo se habere*. Præter allatum Platonis locum innumera adsunt hujus rei testimonia. Paucis tantum erimus contenti. *Laërtius Lib. 2. de Sententia Platonis*: αἰσθητον το μηδεποτε ἐν τῳ ποιῳ μηδε ποσῳ διαμενον, ἀλλα ἀει ῥεον και μεταβαλλον, νοητον δε ἐξ ὁ μηδεν ἀπογινεται μηδε προσγινεται. In *Timæo* non semel de *corpore* tanquam *re omnium imperfectissima* loquitur. S. *Empiricus* Lib. 3. cap. 5. p. 142. Edit. *Fabricii* idem testatur: παρ᾽ ὁ και Πλατων, *inquit*, γινομενα μεν, ὀντα δε οὐδεποτε καλει τα σωματα. Unde & *Plato vocat corpora quæ gignantur quidem, nunquam autem sint*. Vide ibi *Cl. Fabricii notas*. Idem ex *mente Platonis* perhibet *Euseb. præp. Ev. L. XI. cap. 9. p. 523.* ut jam de cæteris Platonicæ Philosophiæ Sectatoribus nihil dicam. *(b)* Quod si igitur

 hæc

(*b*) Præter ea, quæ infra Sect. XV. de phrasi Platonicorum, quâ materiam aliquando inter τα οὐκ ὀντα referunt, dicentur, confer Winderum de vita functorum statu pag. 24. Ed. Grenii. dignus etiam est locus Cl. Alexandr. Stromat. Lib. V. p. 591. ἀλλα ὑλην ὑποτιθενται οἱ Φιλοσοφοι ἐν ταις ἀρχαις. οἱ τε Στωικοι, και Πλατων, και Πυθαγορας, ἀλλα και Αριστοτελης ὁ Περιπατητικος, οὐχι δε μιαν ἀρχην ἱςωσαν ἐν την καλεμενην ὑλην ἀποιον και ἀσχηματιστον λεγομενην. προς αὐτων και τολμηροτερον ἠδη μη ὀν προς τε Πλατωνος εἰρησθαι. i. e. *Materiam*

hæc in *Summam* colligamus, & quæ de *materiæ natura* & *proprietatibus* in universum omnes testantur, perpendamus, nihil aliud inde concludere licet, quam *diversissimas esse substantias, intelligentes, & materiales*, atque adeò ex *mente Platonis* non *unicam tantum dari substantiam*, secus ac *Cl. Gundlingius* contendit.

XI. Antequam ulterius hanc ipsam thesin nostram probemus, audiemus, quid contra hanc assertionem nostram in medium adferat D. Gundlingius Sect. IV. *Distinctionem illam Platonis intelligibilis & sensibilis nihil afferit probare, inde enim nondum sequi, Deum Platonem cum materia non confudisse; observandum intelligentiam dari in omnibus rebus, & natura naturata: distinctionem in sola ratione occurrere.* Sed *hâc distinctione* nolui probare, Platonem Deum cum materia non confudisse, sed hoc tantùm, Platonem accuratè τα νοητα, â τοις αισθητοις *distinxisse, atque diversis illis adpellationibus duas inter se distinctissimas substantias denotare voluisse.* Hoc

Materiam ponunt Philosophi & Stoici & Pythagoras, quin etiam Aristoteles Peripateticus; non autem unum principium. Sciunt ergo eam, quæ vocatur, materiam, quæ ab ipsis dicitur expers qualitatis & figuræ, audacius quoque a Platone dictam esse, id quod non est.

Hoc cum ex ipsis vocibus ἐσιας, ἀρχων, proprietatibus item ostendi possit, sequitur necessario, duo illa substantiarum genera ex mente Platonis distincta esse. Distinctio illa *naturæ naturantis*, & *naturæ naturatæ*, quam *D. Gundlingius* inculcat, nititur sensu *Spinozæ*, qua usus est. Cum autem materia in systemate hujus Viri, pars sit ad Essentiam Dei pertinens & præcisione mentis tantum a Deo separata, aliunde probandum est, Platonem materiam eo sensu a Deo distinxisse. Utrum autem Plato cum Spinoza omnia in unam massam, seu substantiam confuderit, infra dispiciemus. *Sect. CII. D. Gundlingius* probare vult, *Deum Platonis ex ignea constare substantiâ*, provocat ad *Justinum M. Laërtium, fragmentum Attici apud Eusèbium, & Eruditum Gallum.* Examinemus singula. *Justini M.* locus extat *cobort. ad Gentes.* p. m. 6. in quo *B. Martyr* ita ait: Πλατων μεν γαρ, ὡς ἀνωθεν κατεληλυθως, και τα ἐν ὀρανοις ἁπαντα ἀκριβως μεμαθηκως και ἑωρακως τον ἀνωτατω θεον ἐν τῃ πυρωδει ὀσιᾳ εἰναι λεγει. i. e. *Etenim Plato, perinde ac si cœlitus descenderit, atque ea quæ sursum sunt, accurate didicerit, ac perviderit omnia, summum Deum in ignea essentia esse dicit. Sed aliud meâ opinione est, dicere, Deum esse seu habitare in*

ignea substantia, aliud Deum constare ex igne. Prius, non *posterius* dixit *Justinus*. Hinc idem pag. sq. asserit, Platonem *tria principia* adstruxisse, *Deum nempe, materiam & ideam*. Deum interim in ignea quadam habitare substantia, crediderunt quidam Orientalium. S. Scriptura ait, Deum habitare in luce inaccessibili. 1. Timoth. 6. v. 16. ad quem locum conferatur *Vitringa Obs. Sacrar. L. V. cap. 16. p. 216. Spanhem. ad Callimach. p. 612.* Si *Jamblicho* credimus, *Ægyptii & Chaldæi* (verba sunt *Viri Summi Joh. Clerici* in notis ad Exod. cap. 3. v. 2.) *inter alia species, sub quibus humanâ præstantiores naturæ se se hominibus conspiciendas præbent, igneam esse & varia flammæ discrimina pro naturæ sub ea latentis præstantia observarant. Sic ille inter alia sect. 11. cap. 4. de Mysteriis:* το μεν των Θεων πυρ ἀτομον, αφθεγκτον ἐκλαμπει και πληροι τα ὁλα βαθη τȣ κοσμȣ, το δε των Ἀρχαγγελων ἀμεριςον μεν ἐχον δε περι ἑαυτο, ἢ προ ἑαυτȣ προπομπευον, ἢ μετ᾽ ἑαυτο συνεπομενον πολυ πληθος θεωρειται. Το των Ἀγγελων διηρημενον πυρ, πλην ἐν ταις γε τελειοταταις ἰδεαις διαφαινεται. i. e. *Deorum ignis individuus ineffabilisque emicat, impletque totum cœli profundum. Archangelorum verò ignis etiam individuus, habens circa se, aut ante se præeuntem,*

euntem, vel post se sequentem magnam multitudinem cernitur. At angelorum ignis divisus est, attamen in perfectissima specie adparet. Nimirum Veteres contemplatione solis & astrorum in admirationem rapti, credebant nihil his excellentius esse; probabile igitur esse, Deum ejusmodi splendidissimâ *luce*, tanquam *vehiculo* quodam ornatum. Forte etiam putabant, nullas esse substantias, ab omni prorsus vehiculo corporeo liberas, quæ modernorum etiam quorundam sententia est. Ita nuper demum *Eruditissimus mihique faventissimus Vir Lud. Bourget in Epistolis Philosophicis Amstelodami* editis, existumat, *omnes substantias intellectuales, excepto Deo, subtili aliquo corpore vestitas esse.* Hæc, uti nollem temere rejicere, sic nec adprobare vellem. Quod si igitur Plato credidisset, Deum, ab omni materiâ secretum, splendidissimâ tamen quâdam luce, tanquam vehiculo, instructum esse, asseruisset quidem aliquid, quod probare perspicuis argumentis non potuisset, sed ideo Deum cum materia haud confudisset. *Diog. Laërtii locus*, ad quem *D. Gundlingius* provocat, extat *Lib. 3. p. 87.* in quo *Laërtius* adserit, Platonem dixisse, Θεες μεν ὐν ἐχειν το πυλυ πυρινες, *Deos quidem majori ex parte igneos ipsum*

ipsum continere. Sed qui *antecedentia* & *consequentia* legit, facile videbit, hunc locum *prorsus nihil ad rem facere*. Sermo ibi est de *astris*, quæ Plato, ut notum est, θεȣς adpellavit. Hinc statim in sequentibus ait, γην πρεσβυτατην ειναι των εν τῳ ȣρανῳ Θεων. Ut jam non dicam, *Laërtium Deum a materia*, ex mente Platonis, *clarissime distinxisse*. *Tertiò* provocat *Cl. Gundlingius* ad *Anonymum Gallum*, qui adserit Platonem cum Heraclito professum, Deum ex igne constare. Utrum testimonia attulerit, *doctus ille Gallus*, nec ne, ego quidem nescio. Sine illis autem auctoritas nihil valet heic loci. *Heraclitum* credidisse materiam & mundum ex minutissimarum, & rapidissimarum particularum compositione constare, equidem certum est; sed nullum aliud adjecisse principium, hoc est, quod negamus. Hactenus saltem nondum vidi subversa argumenta, quæ in medium adtulit *Clarissimus Theologus Olearius* ὁ νυν ἐν ἁγιοις. *Baylius* equidem *in Continuat. des pensées sur les Cometes p. 495*. idem cum Erudito illo *Gallo* & *Gundlingio* sentit, imo ad marginem dissertationum *Cl. Olearii* meminit, sed sicco pede transmittit tamen rationes à *Celeberrimo Viro* adductas. *Ultimus* tandem *locus* extat *apud*

pud Euseb præp. Evang. LXV. cap. 8. p. 806. disputat ibi *Atticus Platonicus* contra *Aristotelem*. Inter alia dicit: ὁ μεν (Plato scilicet) φησι τα κατ' ȣρανον την πλειςην ιδεαν ἐκ πυρος ἐχειν. *Cœlestium quippe rerum speciem maxime Plato facit ex igne.* Sed nemo non videt, *de Dei natura sermonem non esse*, sed de *astris*. Hinc in notis ad h. l. *Doctissimus Vigerus* sequentia addit: *Plato in Timæo pag. 530. C. quatuor animantium ideas constituit: primam* ȣρανιον θεων γενος. *Secundam* πτηνον και ἐροπορον. *Tertiam* ἐνυδρον ἐιδος. *Quartam* πεζον και χερσαιον. *Tum de prima.* τȣ μεν ȣν θειȣ, την πλειςην ιδεαν ἐκ πυρος ἀπειργαζετο, ὁπως ὁι λαμπροτατον ιδειν τε καλλιςον ειη. *Addunt Proclus & Alcinous, Platonem sentire, ex Elementorum flore ac veluti deliciis, excellentissimum illud corpus esse conflatum, sic tamen, ut in hac temperatione principem ignis locum obtineret.* Hactenus Vigerus. Ex quibus patet loca a *D. Gundlingio* adducta *minime* probare *Deum ex igne* constare.

XII. Antequam probemus, Deum ex mente *Platonis* cum materia conjunctum non esse, ulterius probabimus *Platonem* non *unam tantum dari substantiam* credidisse. *Spinoza* quidem adseruit *unicam* dari substantiam, unicum Numen, sed hæc ipsa sub-

ſubſtantia ex *infinitis ſubſtantiis*, in unam quandam maſſam confuſis, conſtat. Omnia ſingularia corpora, & ſubſtantiæ intellectuales, ſunt modificationes tantum, magnæ illius ſubſtantiæ. Potius igitur dicendum, infinitas numero ſubſtantias conficere Deum Spinozæ, quam unicam dari, ex Athei hujus mente. Unicum autem dari, præſtantiſſimum, optimum, ſapientiſſimum Numen, ex mente Platonis, probavi in *Diſſert. mea*. *Auctor Gallus de l'Hiſtoire de la Philoſophie payene, Hagæ Comitum* ante aliquot annos editæ p. 119. multis teſtimoniis *Plutarchi*, *Jamblichi*, *Plotini*, *Porphyrii*, *Hieroclis* idem probat. Loca ipſa adducere nolo. Probavi inſuper, Deum ex mente Platonis ab omni materiæ lâbe ſecretum eſſe. Hoc poſito ſequitur neceſſariò, Platonem plures unâ crediſiſſe ſubſtantias. Ab *hoc unico Numine* enim ſolertiſſime diſtinguit *materiam*, & ita quidem, ut *æternam ſubſiſtentiam* eidem adtribuat. Poſſem hoc probare teſtimoniis *Plutarchi*, *Diog. Laërtii*, *Auctoris Philoſophumen:* ſed ſufficit unicum *Timæi Locri* teſtimonium, quod extat p. 544. *Opuſc. Mytb.* ταυταν δε ταν ὕλαν αἴδιον μεν ἔφα, ἀ μεν ἀκινατον, ἄμορφον δε κατ᾽ αὐταν, και ἀχηματιςον, δεχομεναν δε πᾶσαν μορφαν. Hanc *materiam* dicebat eſſe

æter-

æternam nec vero mobilem, & ab omni forma & figura per se immunem & liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Quod si igitur Deus a materia a Platone non solum distinguitur, sed & eidem æterna tribuitur existentia, & subsistentia per se, sequitur necessario, non unicam tantum dari ex mente *Platonis* substantiam. Si enim Deus à materia nonnisi quadam mentis abstractione secretus esset, cur omnes in universum, qui *Platonis* dogmata explicarunt, tam solerter materiam a Deo distinxerunt? cur illa omnium rerum corporearum receptaculum dicitur, ex qua mundus conflatus est, si a Deo distincta non fuit? & quomodo tandem materia, quæ ab æterno substitit, demum postquam Deus eam exornare voluit, substantia facta est? 2. *de Legib. Lib. X.* p. 880. & sq. pluribus probat *Plato*, *motum originem* suam habere a *mente*, & quidem *præstantissima*; *corpora vero per se ad motum inepta esse*; distinguit igitur *corpora a mentibus*. Si enim Deus a materia nonnisi mentis quadam abstractione ex mente Platonis distinctus esset, tum sequeretur necessario materiam etiam vim movendi habere ex mente Platonis, atqui *impossibile* hoc quam maxime ex mente Platonis, prius igitur falsum etiam esse

esse necesse est. 3. Idem probari potest ex *opinione Platonis de origine mali.* Non leviter turbabat Veteres doctrina de origine mali. Deo adscribere ausi non sunt, quippe quem optimum, sanctissimúmque esse, pulchre noverant. Rejiciebant igitur originem & causam mali in materiam. Idem fecit Plato, quod multis testimoniis probarunt Viri Eruditi, Thomasius, Wolfius, Brukerus, aliique. Audiendus ipse Plato in Timæo clarissime dicens: βυληθεις ὁ Θεος ἀγαθα μεν παντα, φαυλον δε μηδεν εἶναι κατα δυναμιν. *Voluit Deus bona facere omnia, malum autem nullum esse, quantum natura sive materia pateretur.* Idem in *Theæteto* Tom. I. Op. p. 176. ἀλλ' ὑτ ἀπολεσθαι τα κακα δυνατον, ὑπεναντιον γαρ τι τῳ ἀγαθῳ ἀει εἶναι ἀναγκη. *Fieri non potest, ut mala pellantur, contrarium enim aliquid bono semper esse necesse est.* Hæc *satis superque* ostendunt, *materiam*, quæ *origo mali Platoni est, a Deo* prorsus *discretam*, atque adeo non *unicam tantum dari substantiam.* Quod si enim *materia* nonnisi *præcisione mentis a Deo esset distincta*, cur omnes in universum fere Philosophi, cur *Plato* imprimis ad materiam confugeret? cur adeo solerter ille το ἀγαθον â τῃ ἀναγκῃ distinxisset? annon Deus æque, ac materia, dici potuisset causa

causa omnium malorum, si *realiter* illa duo principia inter se distincta non fuissent? *Scio D. Gundlingium* regerere, *Platonem* Numinis reverentiâ adductum, negasse, Deum malorum causam esse. Sed reverentia illa, sine dubio innixa erat notionibus, quas de Numine habebat. Cum autem ipse non semel ita de Deo loquatur, ut nihil præcellentius ab homine Revelationis luce destituto, dici possit; necessario concludendum est, id inter alia ab eo eam ob causam factum, quod materiam rem viliorem esse agnoverit, quam ut ad naturam Dei pertinere possit. *Probavimus igitur, nisi fallor, perspicuis argumentis, Platonem plures unâ substantias agnovisse, atque adeo à Spinozæ sententia alienissimum esse.*

XIII Progrediamur igitur & ostendamus, *Platonem Deum cum materia* prorsus non *confudisse*. Dissertat. meæ Sect. VI. pag. 851. sequentes adduxi rationes: *1. Deum ex mente Platonis liberum esse. 2. Eum fines in exornatione totius universi intendisse. 3. Deum necessitati imperare. 4. Mentem nostram liberam esse, pœnæ ac præmii capacem. 5. Destructionem mundi à liberrima Dei voluntate suspendi.* Contra singula argumenta quædam in medium adfert *D. Gundlingius*, quæ exa-

minanda sunt. *Sect. 5. ait: Quin nihil probat contra me, Deum Platonis voluisse materiam exornare, fingere, formare: In hoc conspirabit itidem Spinoza cum Platone. Sed decipitur Zimmermannus, dum voluntatem cum libertate, quemadmodum nos definimus, miscet, ac pro Synonymis venditat.* Sed vellem quam maxime, ut *D. Gundlingius* ostendisset perspicue, quâ ratione *voluntatem* cum *libertate* confuderim. Neque enim *vestigium* hujus erroris mei deprehendere possum. *Probavi*, Deum & materiam esse duas substantias, & quidem secundum Platonem coæternas; *Probavi, originem motûs, secundum Platonem, non à corpore repetendam; probavi, ex contemplatione materiæ, æternum per se subsistentis ex mente Platonis, necessario sequi, Deum potuisse a materia exornanda animum cohibere; exornasse tamen eam, quod consilium non potest non liberum dici quammaximè.* Per *libertatem* igitur intellexi eam mentis divinæ facultatem, secundum quam potest aliquid agere vel non agere, efficere vel non efficere; facultatem adeóque ab omni interna, & externa necessitate remotam. Talem autem in Deo fuisse ex mente *Platonis*, universa *Systematis Platonici facies ostendit*. Materia erat æterna, per se subsistens,

ftens, ἀσχημάτιστος. Deus mens præftantiffima ab omni materiæ labe fecreta. Non potuit igitur ab ipfa materia ad agendum neceffario impelli, quæ ne motum quidem habet fecundum *Platonem*. Exornavit tamen materiam Deus ex mente Platonis, & quidem ad παράδειγμα, quod erat in intellectu divino. Sed quemadmodum nuda contemplatio objecti non infert neceffitatem, ita nec voluntas rationibus permota fubvertit libertatem. Cum igitur animum Deus ad exornandam materiam adjecit, libere hoc feciffe dicendus eft, quamvis non fine rationibus. παράδειγμα nobiliffimæ menti obfervabatur. Acceffit fecundum *Platonem bonitas. Rationes* igitur *fabrefaciendi mundi* repetitæ funt, *à decentia virtutum divinarum*. Has rationes Deo intellectui obverfantes fi quis neceffitatem inferre afferit, aut fine ratione Deum agere tueri debet, aut omnes rationes animum ad agendum inclinantes abfolutam inferre neceffitatem afferere. Quorum utrumque abfonum eft. Nefcio ergo, ubinam tandem voluntatem cum libertate mifcuerim. Eleganti fimilitudine mentem meam expreffit *Jac. Thomafius, Vir Hift. Philofoph. peritiffimus, de Stoica mundi exuftione Diff. 2. Sect. 10. Platonicus, inquit, Deus*

Fabro ſimilis eſt, à ſylva ſua per vaſtam viarum intercapedinem diſtracto. Hic ergo quamdiu volet, quieſcit; ubi cupido veniet exercendæ artis, armatus aſciâ movebit ſe ad ſylvam, & illi ſuas ideas, quantum permittet ejus aptitudo, imprimet. Ex comparatione ſententiæ de creatione rerum omnium ex nihilo, forſan *lux* accendetur huic ipſi, de quâ agimus, quæſtioni. *Deus ex noſtra ſententia* liberrimus erat, nulla naturæ neceſſitate compulſus ad mundum e nihilo creandum. *Deus ſimiliter ex Platonis mente* a materia longiſſimè disjunctus, libere ad exornandum mundum animum adjecit. *In mente Dei, ſecundum nos*, erant omnium rerum poſſibilium ideæ, & ita etiam omnium poſſibilium mundorum. *Deus in ſe habuit, ex mente Platonis, ſaltem* aſpexit pulcherrimum omnium rerum intelligibilium παράδειγμα, ad quod omnia erant exigenda. *Deus ſecundum nos* potuiſſet per omnem æternitatem tanquam perfectiſſimus & ſufficientiſſimus ſine mundo ſubſiſtere, voluit tamen virtutum ſuarum oſtendere ὑπεροχήν. Creavit igitur mundum ex nihilo. *Platonis Deus contemplabatur* rudem illam & indigeſtam molem, bonus tamen cum eſſet, voluit ad pulcherrimum exemplar materiam, *quantum poterat*, exornare.

nare. Tandem etiam hoc fecit, uti integer *Platonis* Timæus evidentissime hoc ostendit. Quemadmodum autem Deus *secundum nos* non sine causa mundum fecit, sed rationibus sapientissimis adductus, minimè vero necessario; ita nec *Platonis Deus* vel *sine causa* vel *necessario* materiam fabricavit, sed bonitate solâ commotus. *Liberè* igitur Deus ex nostra sententia mundum e nihilo fecit, *liberè* etiam Deus *Platonis* mundum fabricasse dicendus est. Verbo: tolle materiæ æternitatem, & quantum ad rei summam pertinet, nullum in utroque systemate discrimen erit. Non hic quæritur, *quo jure* Deus *Platonis*, materiam fabricare potuerit; sed quid ipse *Plato* senserit, ex testimoniis Veterum, quibus insistendum est. Neque etiam quæritur, utrum Deus *Platonis*, pro lubitu semper materiæ imperaverit; fatemur enim, materiam minime semper voluntati divinæ obsecundasse, sed hoc tantum; utrum Deus *liberè nulla necessitate coactus* ad materiam disponendam accesserit, quod in Systemate *Platonis* locum habere asserimus. Quemadmodum enim Artifex liberè animum elaborandæ materiæ injicere potest, licet postea observet, non ex quolibet ligno Mercurium fieri posse: sic Deus *liberrimè*,

& solâ naturæ bonitate commotus ad materiam exasciandam accessit, licet in progressu ipsa materiæ ineptitudo obstiterit, quo minus omnia, quæ vellet, efficere potuerit; quæ quidem assertio cum Omnipotentia Dei pugnat, sed primam illam Dei, mundum exornandi voluntatem necessariam minime facit. Ex hisce adeo patet, me *voluntatem* & *libertatem* minime confudisse. Sed *Spinoza*, inquit *D. Gundlingius*, idem sentit cum Platone. Vellem hoc demonstrasset. *Spinoza Propos. XIV.* ait: *Præter Deum nulla dari, neque concipi potest, substantia.* Propos. XV. *Quicquid est, in Deo est, & nihil sine Deo esse neque concipi potest.* Propos. XVI. *Ex necessitate divinæ naturæ, infinita infinitis modis (hoc est, omnia, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) sequi debent.* Propos. XVII. *Deus ex solis suæ naturæ legibus, & a nemine coactus agit.* Demonstrat hanc Propositionem ita: *Ex sola divinæ naturæ necessitate, vel (quod idem est) ex solis ejusdem naturæ legibus, infinita absolute sequi, modo Prop. 16 ostendimus, & Prop. 15. demonstravimus, nihil sine Deo esse, nec concipi posse; sed omnia NB in Deo esse, quare nihil extra ipsum esse potest, a quo ad agendum determinetur, vel cogatur, atque adeo Deus ex solis suæ naturæ legibus, & a nemine*

coactus

coactus agit. Q. E. D. *Nemo non* videt, *Platonem* & *Spinozam* diversissimas fovere sententias: *Spinoza unicam* agnoscit *Substantiam*; *Plato Deum & materiam*. *Spinoza* ait, *omnia necessario ex Dei natura sequi*, atque adeo mundum ipsum; *Plato solâ bonitate* commotum Deum inducit, ad *materiam* fabricandam. Observasse tamen mihi videor causam, quæ D. Gundlingium induxerit ad adserendum, me *voluntatem* cum *libertate* confudisse. Nimirum existumavit, me hac in parte sententiam *Cl & Excellentissimorum Philosophorum*, *Leibnizii & Wolfii* secutum, de qua ipse pessimè sentit. Sect. enim I. *Dissertat suæ*, ait: *Spinoza, Plato, & Leibnizius cum sequacibus hac parte conspirant: quorum neuter indifferentiam in definitione libertatis comprehendi existimat, puta ut sine causa prævia mens nostra sese determinet & αὐτεξουσίως*. Sed ea in re falsus est *D. Gundlingius*. Libertatis definitionem adhibui, quam rigidissimi libertatis defensores tuentur, ne causam sine necessitate adversariis præberem vitiligandi. Cæterum litem illam meam facere nolo. *Injuriam* tamen fieri *Eximiis Viris* credo, quando cum *Spinoza* in eandem referuntur *classem*. Poterit autem *D. Gundlingius* hac in parte congredi cum *Illustri Wolfio*,

qui, quibus fundamentis superstructa sit *Leibnizii* de hoc argumento sententia, *optime omnium novit*.

XIV. *Secundum argumentum*, quo probavi, Deum ex mente Platonis cum materia nullo modo conjunctum esse, desumsi *ex eo, quod Deus Platonis in fabrefaciendo mundo fines intenderit.* Contra hæc quædam monet Sect. LI. *Permittendum*, inquit, *Spinozam negare, Deum omnia propter hominem fecisse. Jam ut diversum ab eo Platonem sistat, locum libri X. de legibus p. 610. excitat Apologeta, in quo reperitur, Deum universum non propter hominem fecisse, sed hominem tanquam particulam, propter universum. Nihil hic intellexero, nisi hic paralogismum deprebendam insignem. Plato namque idem dicit, quod Spinoza, mundum non esse conditum propter hominem, & tamen regerit: Plato existimat, hominem conditum esse propter universum. Egregia defensio! Id enim nihil aliud sonat, quam homines singulos pertinere tanquam partes ad universum, idque ὅλον.* Respondeo 1. *D. Gundlingius* sententiam meam & scopum argumenti mei *sciens volensque pervertit.* Sect. VII. uti inspectio docet, probare aggressus sum, Deum in exornatione universi *fines sapientissimos intendisse.* Provocavi inter alia ad locum

Platonis

Platonis de legibus Lib. X. eoque adducto sequentibus usus sum verbis: *Sane elegantissimus ille locus clarissimè ostendit, Deum ex mente Platonis non solum singulari sapientiâ cuncta ordinasse, sed & ad totius Universi harmoniam rectè perficiendam animum induxisse.* Plane igitur nulla quæstio erat, utrum universum propter hominem, an hominem propter universum Deus Platonis fecerit. *In cerebro* igitur *Doctoris Gundlingii*, non meo hæret ille *Paralogismus*. 2. *Si locum Platonis* rite *introspexisset D. Gundlingius*, vidisset, locum citatum probare, quod probandum suscepi, nimirum Deum Platonis non solum *singularum rerum*, sed *totius rerum universitatis rationem habuisse*, atque adeo in exornatione universi *fines* intendisse. *Plato Lib. X. p. 610.* supponit, Deum non solum ad harmoniam totius universi respicere, sed & singula ita moderari, ut ad totum relata, pulchritudinem summam efficiant. Hinc *Ath. Hospes* ita loquitur: *Sed nunc illi duo tribus nobis respondeant, qui licet Deos esse concedant, alter tamen facile placabiles, alter in rebus parvis negligentes putat, primumque sic interrogentur. Ambo Deos asseritis scire, videre, audireque omnia; nihilque ipsos effugere posse eorum, quæ aut*

 sensu,

ſenſu, aut intellectu percipiuntur; hæcne, ita ſe habere dicitis? An aliter? Sic. *Deinde omnia eos poſſe, quæcunque mortales immortalesve poſſunt?* CLIN. *Absque dubio ita eſſe concedent.* Athen. *Bonos etiam imo optimos eſſe omnes quique confeſſi ſumus.* CLIN. *Omnino.* Athen. *Nulla ergo pigritia, nulla mollitie capi eos poſſibile: quando, quidem tales ſunt, quales eſſe conſenſimus. Nam a timiditate in nobis otium naſcitur: pigritia verò ab otio atque mollitie.* CLIN. *Vera loqueris.* Athen. *Nullus ergo Deorum, otio pigritiaque corruptus, quicquam negligit. Nullius enim timiditatis particeps eſt Deus.* CLIN. *Probè.* Athen. *Ergo relinquitur, ſi parvas paucasque in univerſo negligunt, ut ita negligant, aut quia contemnenda illa eſſe ſciunt, aut quidnam aliud reliquum eſt, quam hujus contrarium?* CLIN. *Nihil penitus.* Athen. *Utrum ergo, ô Vir eximie, te dicere affirmabimus? an quod propter ignorantiam, cum providere debeant, non provideant? an ſicut improbos homines dicimus, meliora quidem videre, ſed voluptate aut dolore fractos deteriora ſequi, ſic Deos quamvis ſciant providendum eſſe, ſimiliter non providere?* CLIN. *Quomodo id fieri poteſt?* Athen. *Præterea res humanæ, viventis naturæ participes ſunt: & homo ipſe præ cæteris animalibus*

malibus Dei cultor diligentissimus est. CLIN. *Apparet.* Athen. *Quin etiam mortalia cuncta viventia à Diis fieri possiderique, quemadmodum & cœlum universum dicimus.* CLIN. *Procul dubio* Athen. *Jam ergo seu parva hæc sive magna quis dixerit Diis esse, nullo modo cum providentissimi atque optimi sint, negligenda sibi sua possessio est.* Paucis interjectis quærit Athen. *Quid verò? cum Medicus totum corpus curare velit ac possit, si magnis providerit, parva contemserit, an bene huic unquam se totum habebit?* CLIN. *Nunquam.* Athen. *Sed nec Gubernatores, nec Imperatores, nec Patresfamilias, neque civitatum moderatores, neque ulli omnino tales, paucis parvis neglectis recte multa & ingentia gubernabunt. Nam lapides quoque magnos sine parvis bene strui negant Archi-tecti.* CLIN. *Certe.* Athen. *Caveamus autem, ne Deum mortalibus opificibus viliorem putemus. Isti sane quanto peritiores sunt, tanto arte una in propriis eorum operibus & parva simul & magna exquisitius absolutiusque perficiunt. Deus vero, qui Sapientissimus est & curare potest ac vult: magnis quidem providebit solum, parva autem, quæ facilius gubernari possunt propter pigritiam & ignaviam negliget?* CLIN. *Nullo modo hanc Hospes de Diis opinionem admittendam putamus.*

tamus. Poſt pauca jam ſequitur ille locus in *Diſſertat. mea* citatus. *Ubi obſervandum* Juvenem hunc exiſtumaſſe, Deum *rerum parvarum* adeoque *ſui ipſius* nullam curam gerere. Probat igitur Plato & *rerum humanarum* etiam *minimarum* Deum curam gerere. Nullam igitur cauſam eſſe, cur credat, *ſui Deum curam unquam abjecturum.* ȣ γαρ ἀμεληθησι, *inquit*, ὑπ' αὐτῆς, ȣχ ȣτω σμικρος ὢν δοσῃ κατα το της γης βαθος, ȣδ' ὑψηλος γενομενος εἰς τὸν ȣρανον ἀναπτησῃ. i. e. *Nunquam ab eo negligeris, nec ſi ita parvus ſis, ut in terræ profundum progredia is, nec ſi adeo ſublimis fias, ut pennis elatus in cœlum voles. Præterea obſervandum*, quod in hoc loco monet Plato. Nimirum Deum non ſolum ſingulorum hominum curam gerere, ſed & *actiones* ipſorum neque *bonas* neque *malas* ipſum fugere. *Rex ille noſter*, inquit Hoſpes Athenienſis, *actiones omnes hominum animatas eſſe perſpexit, multamque ipſas in ſe virtutem, multam etiam pravitatem habere, quodve factum eſt, animam & corpus, perditionem non pati, neque tamen æternum eſſe, quâ lege Dii ſunt: nam ſi alterutrum horum perderetur, omnis ceſſaret animalium generatio: præterea quod ipſius animæ bonum eſt juvare, quod malum contra nocere: hæc inquam omnia quoniam perſpe-*

perspexit, excogitavit, ubi pars quæque locata maximè, optimè, facillimèque virtuti victoriam, vitio verò, ne vincat, impedimentum in universo præbere posset. Quod si igitur hæc omnia ex rectæ ratiocinationis legibus dijudicemus, patet evidentissimè, Platonem adseruisse *1. In Deo fuisse* παραδειγμα *rerum pulcherrimarum. 2. Ad id Exemplar voluisse mundum condere. 3. Deum Sapientissimum fines intendisse, respiciendo, tum ad totius universi harmoniam, tum ad singularium actionum, hominum statum, quatenus ad universi salutem singula facere possunt.* Hinc etiam Deum *Medico* confert, qui παντος ἑνεκα παντα ἐργαζεται προς το κοινη ξυντεινων βελτιςα. Num autem talis *fines* intendere dicendus est? putaverim equidem. Verum est, *Platonem* in hoc loco adserere, hominem esse particulam universi. Idem potest dicere Spinoza, *sed non eodem sensu. Plato* hominem considerat tanquam *substantiam prorsus a Deo diversam,* substantiam ad *certos fines* conditam, *substantiam, cujus* curam gerat, non minus quam *universorum.* In *Systemate Spinozæ* homo non est nisi *modificatione* quâdam, uti loquuntur Scholastici, *a Deo distinctus, pars est Dei,* æque necessaria ac ipse Deus, *necessario talis*, qualis est; duo

duo ergo cum *idem* dicunt, non *idem* tamen ſenſus eſt. In *Epinomide* pag. 638. idem, quod in loco citato legum profitetur Plato: nam poſtquam dixiſſet, ſolem terra longe majorem eſſe, addit: λαβωμεν δη τις τροπος αν' ἐιη, τοσȣτον περιφερειν ὀγκον τινα φυσιν τον ἀυτον ἀει χρονον, ὁσον καὶ νυν περιφερεται. Θεον δη, φημι, το μεν ἀιτιον ἐσεσθαι, καὶ ȣ ποτ' ἑτερως ἐιναι δυνατον. ἐμψυχον μεν γαρ ȣ ποτε γενοιτ' ἀν ἑτερως, πλην δια θεον, ὡς ἡμεις, ἀπεφηναμεθα. ὁτι δε τȣτο ὁιος τε ἐςι θεος, ἁπασα ἀυτῳ ῥαςωνη γεγονε, τȣ πρωτȣ μεν ζωον γεγονεναι παν σωμα, καὶ ὀγκον συμπαντα. ἐπειτα ἐιπερ ἀν διανοηθη βελτιςα, ταυτη φερειν. νυν δη περι ἁπαντων τȣτων ἑνα λογον λεγοιμεν ἀληθη. ȣκ ἐςι γην τε καὶ ȣρανον, ἁπαντας τε ἀςερας, ὀγκȣς τε ἐκ τȣτων ξυμπαντας μη ψυχης προς ἑκαςῳ γενομενης, ἡ καὶ ἐν ἑκαςοις, εἰς ἀκριβειαν κατ' ἐνιαυτον ȣτω πορευεσθαι, κατα μηνας τε καὶ ἡμερας, καὶ ξυμπαντα τα γινομενα, ξυμπασιν ὑμιν ἀγαθα γιγνεσθαι. δει δε ὁσῳ φαυλοτερον ἐς' ἀνθρωπος, μη τι ληρȣντα γε, σαφως δε τι λεγοντα φαινεσθαι. ῥυμας μεν ȣν ἐι τις ἀιτιας τινας ἐρει σωματων ἡ φυσεις, ἡ τι τοιȣτον ȣδεν σαφες ἐρει. i. e. *Cogitemus igitur, quomodo fieri poſſit, ut tanta magnitudo ab aliqua natura poſſit tanto tempore circumferri. Ego igitur aſſero, Deum cauſam eſſe, nec aliter fieri poſſe. Animatum enim non aliter, quam propter Deum fieri poſſet, ut nos declaravimus.*

Quo-

Quoniam ergo id Deus facere poteſt, facile ipſi fuit primum omni corpori magnitudini·que vitam tribuere: deinde quâ ratione optime fieri cogitarit, hâc ducere. Demum de his omnibus veram hanc ſententiam ferri volumus: impoſſibile eſt terram, cœlum ſtellasque omnes, & quæ ex his conſtant moles, niſi anima aut ſingulis adſit aut inſit adeo exquiſita ratione annis, menſibus diebusque circumvolvi, nobisque omnibus bona omnia facere. Hominem vero decet, quo vilior eſt, eo minus de ipſis nugari; ſed conari potius certi aliquid dicere. Si quis autem impetus corporum aut naturas, aut hujusmodi quicquam ordinis hujus agitationisque cauſam eſſe dicet; perſpicuum nihil adducet. Idem ſentiunt Platonici juniores. *Plotinus* Ennead III. Lib. 2. cap. 1. Sect. 3. *argumentatur ab ordine univerſi, & inſipientes* eos pronuntiat, qui ex *parte de toto judicant,* Deumque cuncta ordine non digeſſiſſe dicunt, quod in hac vel illa parte eum non obſervent. Idem Ennead. 4. Lib. 4. cap. 9. ita ait: ὁ δε δη παντα κοσμων Ζευς, καὶ ἐπιτροπευων καὶ διατιθεις, εἰς ἀει ψυχην βασιλικην καὶ βασιλικον νȣν ἐχων, καὶ προνοιαν ὁπως γιγνοιτο καὶ γινομενων ἐπιςασιαν, καὶ ταξει διοικων καὶ περιοδȣς ἐλιττων πολλας ηδη καὶ τελεσας. πως ἀν ἐν τȣτοις ἁπασι μνημην ȣκ ἐχει, ὁποσαι τε ἐγενοντο καὶ οἱαι αἱ περιοδοι.

περιοδοι. καὶ ὡς ἀν καὶ ἔπειτα γενοιτο, μηχανωμενος καὶ συμβαλλων καὶ λογιζομενος, μνημονικωτατος ἀν εἰη παντων, ὅσῳ καὶ Δημιεργος σοφωτατος. i. e. *Jupiter autem exornans omnia & moderans, & diſponens, ſemper animam regiam mentemque regiam poſſidens, & quâ ratione unumquodque fiat, providentiam & in ea quæ fiunt, Imperium. Præterea circuitus multos evolvens, multosque inceptos jam ad finem uſque perducens, cur non in his omnibus memoriam habeat, recordatus ſcilicet, quot & quales revolutiones actæ jam fuerint: rurſusque quemadmodum impoſterum fiat, machinans & conjiciens & excogitans, atque ita maximè omnium memor erit, eoque magis quo & ſapientior Architectus.* Hactenus Plotinus. Aliorum loca brevitatis causâ omitto. *(c)* 3. Si cum his jam *conferamus Spinozæ cogitata* de *finibus*, patebit, *Platonem & Spinozam* plane *diverſiſſima* hac in parte ſentire. Propoſ. XXXII. ait: *Voluntas non poteſt vocari cauſa libera, ſed tantum neceſſaria. Hinc ſequitur per corolla·*

(*c*) Addam heic Cauſæ finalis definitionem, quam in Gorgia pag. 467. Plato exhibet: ἆῤ οὖν ὕτω καὶ περι παντων; ἐαν τις τι πραττῃ ἑνεκα τε, ὐ τετο βυλεται ὁ πραττει, ἀλλ' ἐκεινο ὑ ἑνεκα πραττει. i. e. Nonne & hoc de omnibus conſtituendum eſt? Si quid agat alicujus cauſâ, non hoc vult, quod agit, ſed illud cujus cauſa agit.

rollarium 1^mum^ *Deum non operari ex libertate voluntatis.* Sequitur 2. *voluntatem & intellectum ad Dei naturam ita se habere, ut motus & quies; & absolutè ut omnia naturalia, quæ* (per Propos. 29.) *à Deo ad existendum & operandum certo modo determinari debent.* Propos. XXXIII. *Res nullo alio modo, neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam productæ sunt* Prop. XXXIV. *Dei potentia est ipsa ipsius essentia.* Propos. XXXV. *Quicquid concipimus in potestate Dei esse, id necessariò est.* Prop. XXXVI. *Nihil existit, ex cujus naturâ aliquis effectus non sequatur.* Hanc autem Propos. ita demonstrare vult: *Quicquid,* inquit, *existit, Dei naturam, sive essentiam certo & determinato modo exprimit* (per Propos. 25.) *hoc est* (per Prop. 34.) *quicquid existit, Dei potentiam, quæ omnium rerum causa est, certo & determinato modo exprimit, adeoque* (per Propos. 16.) *ex eo aliquis effectus sequi debet.* Q. E. D. His Propositionibus subjecit appendicem, in quo varia (uti ait) *præjudicia* subvertere vult. Inter illa autem pag. 34. refert *communem hominum opinionem adserentium, omnes res naturales, ut ipsos, propter finem agere;* imo *ipsum Deum,* omnia ad certum aliquem *finem* dirigere. Hanc deinde sententiam subvertere argumentis

quibusdam nititur, & tandem pag. 36. ita loquitur: *Ut jam autem ostendam, naturam finem nullum sibi præfixum habere, & omnes causas finales nihil, nisi humana esse figmenta, non opus est multis. Credo enim, id jam satis constare, tam ex fundamentis, & causis, unde hoo præjudicium originem suam traxisse ostendi, quam ex Proposit. 16. & Corollario Propos. 32. & præterea ex iis omnibus, quibus ostendi, omnia NB. naturæ æternâ quadam necessitate, summaque perfectione procedere.* Ex allatis Spinozæ dictis *meridianâ luce clarius* est, omnes *fines* ab eo proscribi, cunctaque ex mente hujus Athei *necessariò ex natura divina* exorta esse, atque adeo plane a Platone dissentire. Hæc meâ opinione sufficere possent ad probandum, Deum Platonis fines intendisse, non item Spinozæ. Sed ut vel *reluctantes* vim argumentorum meorum sentiant, loca quædam ex Platonis Timæo addam, quæ clarissime idem probant. Pag. 709. Vers. Fic. ita inquit: *Volens itaque Deus omnium, quæ intelligi possunt, pulcherrimo & undique absoluto mundum hunc simillimum reddere, animal unum ipsum effecit, aspectui subjectum, animalia cuncta naturæ suæ convenientia intra suum limitem continens. Ibid.* paulo infra: *Ex omni igne, aëre, aqua, terra, ipsius*

Faber

Faber ita ipſum compoſuit, ut nullam cujusquam iſtorum partem aut vim extra relinqueret. Idque ea ratione fecit, primum quidem, ut totum hoc animal, quammaxime perfectum ex perfectis partibus eſſet. Deinde, ut eſſet unum, cum nihil extra relictum fuerit, ex quo alterum generetur. Poſtremo, ne quis ipſum morbus, aut ſenectus attingeret. Pag. 711. *Cum igitur hoc a ſe factum ſempiternorum Deorum pulchrum ſimulacrum moveri & vivere Pater ille, qui genuit, animadverteret, delectatus eſt opere, & hâc ductus lætitiâ opus ſuo multo magis primo illi exemplari ſimile reddere cogitavit. Itaque quemadmodum illud ſempiternum animal eſt, ita univerſum hoc pro viribus tale facere ſtatuit. Illius quidem animalis æterna natura eſt, quod genito operi congruere omnino non poteſt. Idcirco imaginem ævi mobilem effingere decrevit, ac dum cœlum exornaret, fecit æternitatis in unitate manentis æternam quandam in numero fluentem imaginem, quam nos tempus vocamus. Dies porro & noctes & menſes & annos, qui ante cœlum non erant, tunc naſcente mundo naſci juſſit, quæ omnia temporis partes ſunt.* Pag. 712. *Hac ratione conſilioque Dei tempus creare volentis ſol & luna, & aliæ quinque ſtellæ, quo vocantur errati-*

cæ, factæ sunt, quo temporis numerus distinguatur atque observetur. Eâdem pag. paucis interjectis: *Sed quia mundus hic nondum animalia omnia inter suum ambitum continebat, ex ea parte deficiebat ad illud Exemplar imaginis hujus similitudo. Hoc igitur quod deerat, superni illius exemplo Deus explebat. Quot igitur & quales mens ideas, in eo quod est animal inspicit, totidem & tales hoc mundo contineri oportere excogitavit.* pag. 715. Ad hominis progenerationem progreditur. *Nunc verò*, inquit, *de prima hominis compositione exactius disserendum ac probabili ratione monstrandum, quâ causâ & providentia Deorum singula membra corporis ad singula animæ officia sint accommodata.* Pergit deinde ad singula hominis membra. Si hæc non ostendunt, Deum ex mente Platonis *fines* intendisse, frustra ad Veterum monimenta provocamus. *Allatis enim testimoniis nihil* potest adferri *evidentius.* Hinc quid de assertis *D. Gundlingii* sentiendum sit, satis constat. *Spinoza*, inquit p. 252. *omnia perfectissime condita a suo affirmat Deo: nec quidquam offendi in natura naturata, quod non inveniat ac trahat aliquid ad sui commodum, sed prorsus esse diversum thema, an ea commoda primario sibi proposuerit Deus, hicque finis eum determinave-*

minaverit ad agendum? posterius Plato inficiatur non minus quam Judæus ἄθεος. Sed quid sibi volunt illa verba *Cl. Gundlingii*, omnia ex mente Spinozæ perfectissime a Deo condita? num ille Deum ab universo distinxit realiter? num sejunctus fuit a materia & mundo, antequam hoc consilium caperet? num fines aliquos intendit, & res ita, non aliter, voluit efficere? num verba Spinozæ, omnia ex necessitate divinæ naturæ necessario oriri, significant, Deum liberrime ad materiam elaborandam accessisse? *aut vera rerum prorsus vocabula amisimus, aut nihil potest esse Cl. Gundlingii assertione falsius:* ut non dicam, nullum perspicuum locum e Platone adferri, quo sententiam suam probet. Sed pergit *Sect. LII. D. Gundlingius.* Inter alia etiam provocavi ad *consilium, rationesque, quas* tribuit *Plato Deo* in exornando universo. Contra hæc excipit p. 254. *Præterquam enim quod in Deo consilium ac deliberatio cessare videtur: omnia tanquam species & ideæ æternæ in Deo sunt; etiam claret, actiones omnes divinas ita dici ab eo institutas, illoque ordine, ut videantur ratione certâ ac consilio institutæ, cum tamen solum ab eminenti bonitate & perfectione manent.* Sed quid sibi volunt hæc ver-

ba, *omnia tanquam species & ideas æternas in Deo esse?* aut significant, omnium rerum ideas in mente divina esse, quod ex mente *Platonis* verum est, sed tantum abest, ut hoc probet, Deum sine ratione egisse, nullosque fines intendisse, ut nihil magis hoc ipsum confirmet. Aut per τὸ *omnia, species, & ideas* intelligitur ipse mundus in Deo existens & cum Deo conjunctus; sed tum manifesto supponitur, quod in quæstione est. Verum est insuper, Deum *Platonis bonitate* ad universum construendum commotum fuisse. Sed num inde sequitur, ergo sine causa, sine ordine, sine finium intentione egit? qui asserit hominem benignitate commotum ad aliquid præstandum inductum esse, is non solum voluntatis adfectum adesse innuit; sed rerum etiam, seu hominum, quibus bene cupit, cognitionem. Quo major autem est cognitio, eo præstantius etiam est beneficium. At Deus *Platonis* παράδειγμα rerum efficiendarum contemplatus est; ad illud mundum effecit, *bonitate* inductus: Ergo non solum bonitas aderat, causa impulsiva, sed & *ratio*, *consilium*, verbo *fines*. Ergo non *videntur tantum* omnia ordine digesta, sed *ipso opere Deus* Sapientissimus ita voluit.

XV.

XV. *Tertium argumentum, quo probavi, Deum ex mente Platonis cum materia conjunctum haud esse, desumsi ex eo, quod Plato adserat, Deum materiæ, & quæ inde oritur necessitati imperare.* Probavi hoc testimoniis *Platonis*, *Plutarchi*, *Apuleji*, *Alcinoi.* Verum est, Platonem hâc in parte non per omnia sibi constare. Concedit enim, Deum κατα δυναμιν, quoad illa pateretur, materiam exornare, quod sine dubio cum quadam imperfectione conjunctum est. Interim idem *Plato*, uti ex *Timæo* constat, profitetur, Deum cuncta in ordinem digessisse, materiamque Imperio Dei subjectam esse. Omnia huc redeunt: materiam esse æternam; Deum materiam exornasse, non tamen omnia ex materia Deum efficere potuisse, eam tamen certis limitibus circumscriptam Dei Imperio subesse. Patet autem hoc clarissime ex eo, quod Deus ex *Platonis* sententia *motum dederit materiæ*, quod illa *antiquior sit, eamque exornaverit.* Locum Platonis, in quo hæc adserit, attuli in anteced. *Sect. Extat. Lib. X de leg. p. 606. Laërtius Lib. 3. p. m. 86.* ait, mundum ex mente Platonis a Deo κατασκευασμενον. *In Epinomide* p. 638. postquam adseruisset, Deos esse & omnium rerum curam gerere, ita pergit: ἐι δε μεμνησθε γε, ὠ

 Κλεινία,

Κλεινία, ἐλάβετε μεν γαρ δη καὶ ὑπομνηματα. καὶ γαρ ἦν τα ῥηθεντα τοτε καὶ μαλα ἀληθη. τοδε δε ἀυτων ἦν το μεγιςον, ὅτι πρεσβυτερον ἐιη ψυχη σωματος ἅπασα παντος. ἆρα μεμνησθε; ἢ παντως πε τετογε. ὁ γαρ ἄμεινον καὶ παλαιοτερον καὶ θεοειδεςερον, πιθανον οτι τε χειρονος καὶ νεωτερε καὶ ἀτιμωτερον, πανταχη τε ἀρχον ἀρχομενε πρεσβυτερον, καὶ ἄγον ἀγομενε παντη. λαβωμεν δη τετο γε, ὡς ψυχη πρεσβυτερον ἐςι σωματος. ἐι δ᾽ ἔχει ἕτω, τογε πρωτον ἡμιν τε πρωτε της γενεσεως, πειθανοτερον ἂν ἐιη χεδον ὑπηργμενον. καὶ θωμεν δη την ἀρχην της ἀρχης ἐυσχημονεςερον ἔχειν. καὶ των μεγιςων σοφιας περι θεων γενεσεως ὀρθοτατα ἐπιβαινειν ἡμας. i. e. ex verſione Ficini : *Recordamini, hæc dicta eſſe, ô Clinia! profecto ita tunc accepiſtis, ut meminiſti debeatis, præſertim, quia maxime vera eſſe conſtitit. Omnium vero maximum illud habitum eſt: antiquiorem omni corpore omnem animam eſſe. Num recordamini? Vel maxime id quidem. Nam quod melius, id & antiquius, atque quod divinius eſt, id inferiore ac viliore prius eſt. Et ſimiliter Dux ducto & princeps ſubjecto naturâ prius eſt. Id igitur admittamus, animam corpore antiquiorem eſſe. Quod ſi ita habet, quod in generatione primi primum eſt, veriſimile profecto eſt, præiviſſe. Quare ponamus principatum principiumque, principii decentius ſe habere, & ſic rectiſſime*

me in sapientiam de Deorum generatione nos ingredi. *Doctissimus Gallus*, qui ante aliquot annos *Historiam Philosophiæ paganæ Hagæ Comitum edidit*, postquam partem hujus loci Platonis citasset, ita ratiocinatur pag. 253. *Ceci ne peut se concevoir qu'en admettant un tems, ou il n'y avoit point des corps, a moins d'entendre par corps les corps arranger: mais comme la matiere avant son arrangement n'est pas moins corps, qu'aprezque Dieu l'eut formee comme elle est, on peut dire avec raison, que si Platon ne pensoit pas exactement, du moins il s'exprimoit exactement, lors qu'il disoit que Dieu etoit avant qu'il y eut des corps. Si ce Philosophe eut suivi ses principes, il auroit cru que tout ce qui est sensible, a etè tirè du neant.* Assentior *Doctissimo Viro.* Interim cum ab æternis veritatis legibus, nunquam Viro candido, recedendum sit; fateor, testimonium adlatum nihil aliud probare, quam Deum ex *materia præjacenti* corpora fecisse; quod ipsum tamen sufficit, ad probandum, Deum materiæ vinculis nullo modo constrictum fuisse. Idem potest probari ex *origine motûs*, quam in Timæo præprimis, Deo in solidum adscribit *Plato.* Testimonia notiora sunt, quam ut ea in medium proferam. Audiamus

ergo, quid contra hoc argumentum moliatur *D. Gundlingius Sect. LIV.* pag. 257. ita insurgit: *Quamvis*, inquit, *fingeremus materiam a Deo separatim extitisse, aut separatam demum fuisse statueremus: Zimmermanno profecto praesidium nullum obtinget. Est enim divinum iterum cum materia conjunctum: quod perinde erit, ac si semper mansisset materiae affixum. Nec patrocinabitur illi, quod Deum Platonicum exornasse omnia dictitat. Hoc enim nec Spinoza abnuit. Agnoscit is pulchritudinem mundi, quae est ornatus sane exquisitissimus. Quaeritur, quomodo exornet? utrum tanquam causa immanens, an tanquam causa externa efficiens omnipotente sua virtute? posterius perspicue falsum est; siquidem persistat in opinione rectâ, Deum Platonicum ex nihil nihil creasse. Igitur illa* διακοσμησις *e principio manabit interno & necessario, quod accessit materiae, quae per se est non ens, hoc est accidens, neutiquam vero substantia.* Postremum hoc probare aggreditur loco *Porphyrii Sentent. XXI.* in quo Platonicus ille ita loquitur: *Materia variabilis, infinita* (ἄπειρος) *impotens, propterea neque ens, sed* (ὀυκ ὄν) *non ens. Neque ita non ens uti motus, sed verum non ens* (ἀληθινὸν μὴ ὄν) *simulacrum & phantasma molis, quia id est,*

quod

quod primo subest moli impotens & appetitio subsistentiæ ἔφεσις ὑποστάσεως. *Ergo tum demum materia substantiam constantem & certam accipit, quando forma ex virtute divina influit. Unde Platonici eam appellarunt per se* ἀσώματον, *quæ observatio E. Grabii ad Irenæum* pag. 28. *Hactenus D. Gundlingius.*
Ad hæc sequentia noto: 1. Est, *Cl. Gundlingium* identidem *supponere*, quod in quæstione est, nimirum materiam in Deo fuisse,& ex eo emanasse. Nullibi enim perspicuum locum ad hoc probandum attulit, quod conferenti *dissert.* patebit. *Mera* itidem & *precaria* suppositio est,Deum,postquam ad materiam fabricandam accessit, unum cum materia totum confecisse. Probavimus enim, Deum & materiam in *Systemate Platonis substantias esse diversissimas, Deumque liberè,* nullâ necessitate vel *intrinsecâ* vel *extrinsecâ* coactum, ad eam exornandam accessisse, quod nullam confusionem sanè insinuat. 2. Cum Deum materiam *exornasse* dixi,eo ipso satis clare & quidem Veterum testimoniis munitus, probavi,materiam tanquam *substantiam* a Deo prorsus *diversam* considerandam esse; dixi Deum *artifici similem*, qui sponte ad materiam fingendam accedit. Atqui artifex ex omnium hominum sententia una cum materia

materia non ſit ſubſtantia, licet in ea perficienda & elaboranda occupatus ſit. De *Spinozæ Deo* idem dici poſſe,nemo credet, qui ſyſtema ejus intelligit. Ille enim aperte fatetur, ex neceſſitate naturæ omnia orta eſſe. Plato ſupponit παραδειγμα Deo obverſans ante mundum conditum, ſupponit *Bonitate* ſolâ commotum ſupremum omnium Dominum, ad materiam effingendam. Ergo rejicit aperte cauſam immanentem. 3. Materiam ex mente Platonis non ſubſtantiam eſſe, ſed accidens probari non poteſt. In ſuperioribus jam hanc ſententiam *D. Gundlingii* perſpicuis locis falſam eſſe oſtendimus. Verum eſt, Platonicos materiam aliquando ὐκ ὀν adpellaſſe, ſed non *eo*,quem fingit *D. Gundlingius ſenſu*. Nimirum ad *intelligibilia* collatam materiam ὐκ ὀν dixerunt, quod in *perpetuo fluxu* & *mutatione* eſſet; quod *absque cauſa externa definitam formam* non haberet. Hanc autem Platonicorum mentem eſſe vel ipſe citatus locus Porphyrii docet. Ad eum enim provocat *Plotinus Ennead. III. Lib. VI. Sect. VII.* pag. 310. poſtquam enim hæc ipſa citata verba *Porphyrii* adduxiſſet, immediate ſubdit: και ἐςηκος ὐκ ἐν ςασει, και ἀορατον καθ' ἀυτο; και φευγον το βυλομενον ἰδειν. και ὁταν τις μη ἰδη, γιγνομενον, ἀτενισαντι δε ὐχ ὁρωμενον,

ὁρωμενον, και τα ἐναντια ἀει ἐφ᾽ ἑαυτȣ φανταζομενον. μικρον και μεγα, και ἡττον και μαλλον, ἐλλειπον τε και ὑπερεχον, εἰδωλον. ȣ᾽ μενειν ȣ᾽ δ᾽ αὖ φευγειν δυναμενον. i. e. *Stans quidem non in ſtatu: ſecundum ſe indiviſibile & videre volentem effugiens: & quando quis non videt, tunc quodammodo præſens: quando vero quis intentius inſpicit, non perſpectum. Rurſus in ſe ipſo contraria ſemper apparens, parvum, magnum, minus, magis deficiens, ſuperexcedens, ſimulacbrum, neque manens, neque rurſus auffugere valens.* Idem Sect. 10. hujus libri aſſerit, materiam accedente qualitate fieri ποιαν ὑλην. i. e. *Certam ac definitam formam*, quâ antea carebat. Similiter Plato in Politico p. 174. το κατα τ᾽ αὐτα και ὡσαυτως ἐχειν ἀει, και ταὐτον εἶναι, τοις παντων θειοτατοις προσηκει μονοις. σωματος δε φυσις, ȣ᾽ ταυτης της ταξεως. i. e. *Idem ſemper eſſe & ſecundum eadem, & eodem modo ſe habere, ſolis omnium diviniſſimis convenit: corporis autem natura hujus ordinis non eſt compos. Diog. Laërt.* idem aſſerit *Lib. 3. Seg. 9. 10.* quem locum ſupra adduximus. Adhuc clarior extat *eodem Lib. 3. p. 84.* χρηται, *inquit*, δε και ταις ἐναντιαις φωναις ἐπι τȣ αὐτȣ. το γȣ̀ν αἰσθητον και ὀν καλει μη ὀν. ὀν μεν δια το γενεσιν αὐτȣ εἶναι. μη ὀν δε, δια την συνεχη μεταβολην. i. e. *Quin etiam contrariis vocibus utitur*

ad idem significandum. Itaque quod sensui subjicitur, id & esse dicit, & non esse: esse quidem propterea, quod ejus est ortus, non esse, quia perpetua in mutatione versatur. Ex quibus locis satis patet, materiam ὀυκ ὂν dictam, quod *perpetuæ mutationi & flexui obnoxia esset,* formaque destituta. Hinc Aquila illud תהו ובהו transtulit per κενωμα ϰ̀ ὀυδεν, *Theodotion* κενον ϰ̀ ὀυδεν. Nemo autem ignorat, *rudem & indigestam molem substantiam esse.* Την ὕλην *a Platonicis aliquando* ἀσωματον dici, certum est, sed non alio sensu, quam quod *definitâ quâdam forma destituta sit.* Hinc corporibus in certam quandam formam redactis vocabulum σωματος, materiæ vero indigestæ ὕλης tribuunt. ὕλη *ergo* ἀσωματος *idem* est ac ὕλη ἀσχηματιςος. Hinc Plotinus p. 310. ἐςι μεν ὀυν (ὕλη scilicet) ἀσωματος, ἐπειπερ το σωμα ὕςερον και συνθετον, και ἀυτη μετ' ἀλλα ποιει σωμα. ὀυτω γαρ τυ ὀνοματος τετυχηκε τυ ἀυτυ κατα το ἀσωματον, ὁτι ἑκατερον το, τε ὀν, ἡτε ὕλη ἑτερα των σωματων. i. e. *Est igitur incorporea, quoniam corpus posterius est atque compositum, & ipsa una cum alio complet corpus. Sic enim eandem appellationem secundum incorporeum genus sortita est, quoniam utrumque sc. Ens atque materia à corporibus diversa sunt.* Quod si igitur

gitur *materia ſubſtantia eſt*, vel antequam eam Deus in ordinem digeſſit, libere tamen a Deo exornata fuit, ſequitur, Deum cum *materia nullo neceſſario vinculo conjunctum eſſe. (d)*

XVI.

(*d*) Si Cl. Gundlingius verba, quæ immediate excipiunt locum ex Porphyrio citatum, adducere voluiſſet, pulchrè perſpexiſſet, quo ſenſu Porphyrius dixiſſet, materiam eſſe ὐκ ὂν. Ita enim in hac ipſa ſententia XXI. loquitur: μικρον και μεγα, και ἧττον και μαλλον. ἐλλειπον και ὑπερεχον. ἀει γινομενον και ὐ μενον, ὐ δ' ἀυ φευγειν δυναμενον. ἐλλειψις παντος τε ὄντος. δ' ὁ παν ὁ ἐπαγγελλεται, ψευδεται. και μεγα φανταςθαι, μικρον ἐςιν. i. e. *Parvum & magnum, item minus & majus: deficiens & excedens: quod ſemper fit, nec unquam permanet, neque tamen effugere elabique poteſt: defectus omnis entis. Ideoque quicquid promittit, mentitur, & ſi magnum eſſe videatur, parvum eſt.* Clarius adhuc mentem ſuam aperit Porphyrius Sect. 33. ita enim ex verſione Holſtenii loquitur: *Hæc de ſenſibili & materiali verè affirmantur: eſſe omnino extenſum ſeu diffuſum, eſſe mutabile, ſubſiſtere in alteratione, eſſe compoſitum, ipſum per ſemetipſum exiſtere, in loco & mole corporea conſpici, aliaque his ſimilia. At de vero Ente & per ſe ipſum ſubſiſtente hæc prædicantur: ſemper in ſemetipſo ſitum eſſe, eodem modo atque ſecundum idem ſe habere, ipſa ſubſtantia, in identitate conſiſtere, eſſe immutabile ſecundum ſubſtantiam, non compoſitum, nec diſſolubile, nec in loco, nec mole diſtenſum.* Ita Porphyrius plane ad mentem meam. Hinc Doct. Jeſuita Mourges Epiſtola 2. non ſolum exinde concludit, Deum nihil cum materia commune habere; ſed & ex hac ipſa Platonicorum definitione materiæ probari poſſe, cauſam aliquam ſapientiſſimam, materiam in ordinem digeſſiſſe.

XVI. *Quartum argumentum, quo probavi, Platonem Deum materiæ vinculis non constrinxisse, desumtum est, ex eo, quod mentem nostram liberrimam esse dixerit, pœnæ ac præmii capacem, Deumque insuper ab omnis mali culpa longissimè removerit.* Probavi denuo hanc meam thesin locis *Platonis*, *M. Tyrii, Justini M. Eusebii.* In systemate autem Spinozæ omnem libertatem exulare simul ostendi. Quid ad hæc *D. Gundlingius?* Sect. L. multa contra argumentum hoc objicit, quæ ordine expendemus. *Verum tamen menti libertatem adscribit Plato. Sic enim pergis. Spinoza Deum libertate privat. Postremum non prorsus veritati congruit. Spinoza absolutam libertatem menti denegat, sed determinari inquit a causis, ut ut positis causis pluribus, ad hoc sese accingit, vel istud.* Mirum est à *Cl. Viro*, negari quæ *luce meridiana clariora sunt.* Adeo certum est, Spinozam omnem libertatem menti detrahere, ut nemo hactenus *præter Gundlingium* in dubium vocârit. Non jam dicam, Spinozam adserere, unicam dari tantum substantiam, ex qua necessariò omnia emanaverint; sed ipsissima tantum Athei hujus verba adponam *adeo clara*, ut sine *manifestissima detorsione* alium in sensum torqueri non possint. Eth. part. 2.

Propos.

'ropof. 48. ait: *In mente nulla est absoluta, ve libera voluntas; sed mens ad hoc vel il- ıd volendum determinatur à causa, quæ et- ım ab alia determinata est, & hæc iterum ab lia, & sic in infinitum.* *In Scholio* Demon- rationi subjecto ita loquitur: *Eodem hoc ıodo demonstratur, in mente nullam dari fa- ıltatem absolutam intelligendi, cupiendi, a- ıandi* &c. *Unde sequitur, has & similes fa- ultates vel prorsus fictitias, vel nihil esse ræter Entia metaphysica sive universalia, uæ ex particularibus formare solemus. A- eo ut intellectus & voluntas ad hanc & il- ım ideam, vel ad hanc & illam volitionem ɔdem modo sese habeant, ut lapideitas ad unc & illum lapidem, vel ut homo ad Petrum & Paulum.* Idem Schol. Propof. 35. in- uit: *Falluntur homines, quod se liberos esse utant, quæ opinio in hoc solo consistit, quod ıarum actionum sint conscii & ignari causa- ım, a quibus determinantur. Hæc est ergo ɔrum libertatis idea, quod suarum actionum ullam cognoscant causam.* Hactenus Spi- oza. Si hæc *non sufficiant* ad proban- um, Spinozam omnem prorsus liberta- :m sustulisse, nescio quid sufficiat. *Quid 'lato?* (ita pergit D. Gundlingius) *illius ıima, tum universalis, tum quæ est in sin- ılis. subjacet fato, cum sequitur propensiones*

a corporis temperamento prodeuntes: quod eodem fere redit. Temperamentum causa est actionum multarum & res objectæ temperamento corporis convenientes. Etiam cogitatio cogitationem excitat, & novam operationem generat: quin etsi mens vincat fatum ex accidenti, aliquid sane in causa est, quare vincat. Unde Spinoza, Plato & Leibnizius, cum sequacibus hac parte conspirant: quorum neuter indifferentiam in definitione libertatis comprehendi existumat, puta ut sine causa prævia mens nostra sese determinet & αὐτεξου-σίως. *Resp. 1.* Exspectavi testimonia Veterum, quibus probetur, *Platonem* omnem libertatem menti nostræ ademisse. Contraria eaque evidentissima loca adduxi, quæ subvertenda fuissent. 2. Si concedam animam mundi mentemque nostram, fato, ex sententia Platonis obnoxias, nihil tamen lucrabitur *Cl. Gundlingius*, nisi prius probaverit, Platonem per fatum intellexisse, inevitabilem quendam & necessarium omnium rerum nexum, quo omnis contingentia subvertitur. At loca in Differtat. mea adducta aliud plane probant. 3. Temperamentum multum conferre ad actiones nostras bene aut male exercendas, nemo nescit: locum hoc habet non minus in systemate *Platonis*, quam *Gundlingii.*

lingii. Omnes nos vi temperamenti, ad quaſdam actiones peragendas aut magis aut minus proclives ſumus; quæritur tantùm, utrum libertas omnis propter temperamentum exulet; utrum inclinationibus iſtis prorſus nullâ ratione reſiſtere queamus. Hoc autem nec ex noſtra, nec *Platonis* ſententia ſequi adſerimus. Recte *Plotinus Ennead. II. Lib. 3. Sect. XV.* pag. 145. ὐ γαρ δη νομιςεον, τοιυτον ειναι ψυχην, οἱον ὁτι ἀν ἐξωθεν παθοι, ταυτην Φυσιν ἰσχειν, μονην των παντων, οἰκειαν Φυσιν ὐκ ἐχυσαν. ἀλλα χρη προτερον αὐτην, ἠ τα ἀλλα, ἁτε ἀρχης λογον ἐχυσαν, πολλας οἰκειας δυναμεις προς ἐνεργειας τας κατα Φυσιν ἐχειν. ὐ γαρ δη οἱον τε ὐσιαν ὐσαν μη μετα τυ ειναι και ὀρεξεις και πραξεις και το προς το ἐυ κεκτησθαι. i. e. *Non enim exiſtimandum eſt, animam eſſe talem, ut ipſa duntaxat qualemcunque ab externis acceperit paſſionem, talem reportet naturam, perinde ac ſi propriam naturam non poſſideat; ſed oportet ipſam multo priusquam alia, utpote quæ principii habeat rationem, multas merito vires proprias ad naturales actiones explendas habere. Fieri namque non poteſt, ut cum eſſentia ſit, non poſſideat inſuper una cum eſſe appetitiones & actiones, facultatemque ad bene vivendum.* Taceo alia loca, quæ magno numero adduci poſſent, ſi neceſſe

 eſſet.

eſſet. Quod ſi *Cl. Gundlingius* putat, ex totius *Philoſophiæ Platonicæ nexu* demonſtrari poſſe, omnem libertatem ſubverti, audiam lubens rationum illarum pondera. *Sed cogitationem cogitatio excitat*, inquit *D.Gundlingius*. Sed quid hoc ad rem? num propter collationem & ſucceſſionem cogitationum libertas tollitur? num agere poſſumus convenienter rationi,ſine ratiocinatione id eſt idearum collatione? 4. Supra jam dixi,me litem,quæ quibuſdam intercedit cum *Illuſtribus Philoſophis Leibnizio & Wolfio,meam facere nolle*, injuriam tamen iis fieri credo, quando cum *Spinoza* idem ſentire perhibentur. Quæſtio mihi eſt de *Platonis* & *Spinozæ* circa libertatem ſententia, non item aliorum. Interim dum *Cl. Gundlingius* probare vult, Platonem Spinozæ ſententiæ addictum *contrariantia* loquitur: nimirum aſſerit, mentem *aliquando vincere fatum* ex ſententia Platonis, annon autem hoc idem eſt ac dicere, *mentem aliquando libere agere, aliquando non item?* num in ſyſtemate *Spinozæ* mens fatum vincere poteſt? an *aliter* agere, quam uti ex natura divina omnia *neceſſario* ſequuntur? an inevitabilis rerum omnium neceſſitas locum habet ſecundum ejus ſententiam, qui aſſerit, mentem

tem

tem aliquando fatum vincere? Sed ad alia confugit *D. Gundlingius:* quod *Spinoza inquit decretis divinis, id Plato cum suis fato tribuunt, quod est decretum & verbum mentis superæ, ab animo mundi, seu mente inferiore executioni dandum. Ab hoc decreto immutabili pendet animarum in corpora descensus: ubi necessario peccant ob corporis & sensuum illecebras, etsi aliquando sibi, ob varias causas intervenientes, ab illis temperent.* Si per *Decreta Dei* intelligantur *libera mentis* præstantissimæ *Consilia* suo tempore executioni danda, tum *probari vellem*, eo sensu a Spinoza admissa fuisse decreta. Qui enim asserit omnia necessario e natura divina sequi, ille libera decreta admittere nullo modo potest. Quod si *Plato Fati nomine* intellexit Decretum *mentis superæ*, uti contendit ipsemet *Gundlingius*, tum prorsus diversum sentit a Spinoza, sive jam Deus immediate exequatur voluntatis suæ decretum, sive per animam mundi aut dæmones præstari velit, quod vult. Neque quicquam etiam ad *libertatis destructionem* facit, quod vi alicujus Decreti mentes in corpora descendant ex mente *Platonis*, nos etiam statuimus, mentes aut simul cum mundo creatas, aut noviter in lucem editas vi Decreti Divini in

exigua nostra corpuscula immitti; sed inde minime efficitur, mentes ideo libertatem suam amittere. Neque etiam *necessario*, quod contendit *D. Gundlingius*, ob corporis & sensuum illecebras, peccant; & nos corpus habemus, qui plenissimam libertatem tamen menti concedimus, cujus illecebris mens præpeditur, quo minus verum cernere & virtutem amare possimus. Sed nec ideo mentis libertate privati sumus: sponte enim sequimur ea, quæ pravis animi studiis grata sunt; & variis mediis, quo minus iis obsecundemus, uti licet. Quod si mentes corporis servitio prorsus subjacerent, quomodo *aliquando libertate omni* destitutæ, sibi ab *illecebris ejus temperare possent?* & quem in finem illæ *purgationes*, quas tantopere commendat Plato, si alienis nervis mobili ligno similes essent mentes nostræ? cur των νοητων jugem contemplationem, *abstinentiam a corporis nimia cultura, virtutis studium, mathematicarum disciplinarum amorem* inculcaret, tanquam purgandæ mentis præstantissima adminicula? sed quid opus verbis, ubi adsunt perspicua Veterum testimonia. Max Tyr. Differt. 25. p. 263. edit. Davis. τουτον δε της ἀνθρωπινης ἐνδειας προς το θειον ἐξευρε θεος τροπον, ἐπιθεις την ψυχην γηΐνῳ σωματι,

σώματι, ὡς ἡνίοχον ἅρματι, καὶ παραδοὺς τας ἡνιας τῷ ἡνιόχῳ, ἀφηκε θειν. ἐχουσαν μεν παρ' αὐτου ῥωμην τεχνης, ἐχουσαν δε καὶ ἀτεχνιας ἐξουσιαν. ἡ δε ἐπειδὰν ἐπιβῃ ἁρματων, καὶ λαβηται μεν ἡνιων, ἡ μεν εὐδαιμων καὶ μακαρια ψυχη, μεμνημενη του ἐπι το ὀχημα ταυτην ἐπιβιβασαμενου θεου καὶ ἡνιοχειν προσταξαντος, ἐχεται των ἡνιων ϗ ἀρχει του ἁρματος, ϗ κολαζει τας των ἱππων ὁρμας. i.e. *Id vero quo humana a divina vinceretur natura, tale excogitavit Deus. Animam mortali corpori imposuit, tanquam aurigam plaustro: traditisque aurigæ in manum habenis, cursu suo ferri permisit, vim ille præterea roburque addidit, ut vel arte suâ uti posset, si vellet, vel abuti, si mallet. Ibi felix, & quam fere beatam dicas, anima memor illius a quo plaustro imposita est, frænosque accepit, nimirum Dei, habenas manu arripit, currum regit, impetumque castigat equorum.* *Ita* similiter loquitur *Plato de Republ.* Lib. II. p. 430. *Jamblich.* Sect. VIII. cap. VII. *Idem* in Protrept. pag. 8. *Plotinus* pag. 735. 737. 233. *Hierocles apud Phot.* Cod. 251. p. 1385. aliique, quorum testimonia adducere in re clarissima non lubet. *Enim vero* (ita pergit *D. Gundlingius) nec Plato aliâ visione melior videtur. Humana enim anima divina soboles est. Quæres igitur, quare divinum non domet mortale? & aqua hære-*

 bit

bit veteris Academiæ Conditori, quemadmodum Spinozæ, cum interrogationibus urgetur. Adde, quare itaque puniantur animæ, quæ ipsæmet sunt Deorum & mentis inferioris portio? despero, responsionem me perceptu-rum, quæ satisfaciat. Respondeo 1. de origine mentis humanæ ex sententia Platonis heîc loci quæstio non est. Nec *Timæus Locrus*, nec *Plato* adserunt perspicue, mentes ex *divina natura* primi principii *decerptas* esse, sed *per animam mundi* in corpora immissas. De quo infra accuratius inquiremus: quod si ex Deo vel anima mundi orta sit ex mente *Platonis*, tum quæritur, quomodo illa libertate abuti potuerit ad malum perpetrandum; supponitur itaque jam mentis libertas, de qua proprie quæstio est; quando enim de mali moralis origine Plato & sequaces loquuntur, tum ad liberam mentis a bono, rectoque, secessionem confugiunt, corpus item, sensuum deceptiones, adfectuum æstum, in causa dicunt esse depravatæ mentis. Non domat itaque divinum mortale, quia mens illa divina libera est, & ad bonum non minus, quam malum inclinare potest, puniuntur denique cum libertate sua abusæ sunt. Sed ita, ais, Deus se ipsum puniret; at probandum prius est, mentes a Deo or-

tas

ıs ex ſententia *Platonis partes eſſe Eſſentiæ* *'ivinæ diviſibilis, & partibus conſtantis.* .ed de hac re mox infra pluribus agemus. łoc tantum dicimus, Plotinum Ennead. V. part. 3. cap. 1. & ſequentibus negare, nimam noſtram animæ mundi partem ſſe. Hinc Sect. VII p. 376. ita ait: *Quod utem in Philebo dictum ſuſpicionem inducit, e forte animæ omnes ſint mundanæ animæ artes, non id quidem ſibi vult, quod aliquis pinatur, ſed quod potiſſimum tum ei conducebat, ſcilicet animatum eſſe mundum. Hoc nim comprobare ſtudens, inquit, abſurdum ſſe, cœlum inanimatum dicere, cum nos, qui orpus mundani corporis partem habemus, nimam habeamus. Quo enim pacto pars nimam habuiſſet, ſi totum eſſet inanimatum? ententia verò Platonis liquet potiſſimum in Timæo: ubi facta jam anima mundi, deineps aliæ oriuntur in eadem patera: quâ & illæ commixtæ, eique conformes, differentia vero illorum, per ſecundos tertiosque radus aſſignat. Quod autem in Phædro dicitur, omnem animam totius inanimati curam habere: quid mirum? nam quid aliud ıaturam corporis gubernat, ordinat, facit, ıiſi anima?* Hactenus *Plotinus.* Quemıdmodum igitur nos malum morale re›etimus ex notione ſubſtantiæ, quæ na-

 turâ

turâ suâ libera est; ita similiter *Plato*, & sequaces argumentabantur. Ortus verò mentium humanarum in omni fere systemate plane obscurus est.

XVII. *Nec præsidio est Zimmermanno* (ita in eadem pag. 250. pergit *D. Gundlingius*) *Platonem non ausum Deum venditare pro peccati auctore. Id enim Chrysippus ausus est neutiquam, Stoicus Severus, Jovem alioquin ipsum fati legibus subjiciens.* De *Stoicorum* circa hoc caput sententia, hic agere nolo, prolixè hanc materiam excussi, in Differt. *de Fato Stoicorum primo tomo Musei Bremensis inserta.* Cum autem quidam, mentem meam haud rite ceperint, & male interpretati sint, hoc loco dicam, quis scopus fuerit meus. Minime scilicet probare volui, Stoicos hac in parte ab omnibus erroribus immunes esse, nolui etiam hoc specimine ostendere, quâ ratione divinæ Providentiæ bonitas, & justitia, secundum opinionem meam probari & defendi possit: Sed hoc tantum: communem & receptam Virorum Doctorum sententiam, adserentium, omnia inevitabili necessitatis vinculo secundum Stoicos constricta, non esse superstructam *certis & immotis rationibus*, atque adeo ex ipsis Stoicorum decretis & principiis parum accu-

ratè

atè & diversimodè positis duo contraria
ystemata confici posse, in quorum uno,
ferrea illa necessitas exularet, alterum,
quod a Spinozæ sententia circa hanc ma-
teriam remotum non esset. Et prioris qui-
dem systematis specimen exhibere volui
in dicta Dissertatione. Cæterum ab eorum
opinione, qui irrevocabilem omnium re-
rum necessitatem inducunt, omnemque
libertatem Dei & mentis nostræ tollunt,
per omnem vitam abhorrui, & adhucdum
abhorreo. *Platonem* interim Deum nulli
necessitati subjecisse, clarissimis testimo-
niis probavi, quæ, cum nihil contra ea ad-
ferat Gundlingius, repetere nolo. Interim
contendit, Platonem dixisse, Deum non es-
se Auctorem peccati metûs causâ, si ne-
xum autem systematis inspiciamus, sequi
lurissimam hanc consequentiam. Vellem
ut *Cl. Gundlingius* perspicuis hoc argu-
mentis demonstrasset. Fateor me adhuc-
dum nondum perspicere posse, quomodo
ex principiis Philosophiæ Platonicæ hic
error sequatur. Malum est vel *Morale* vel
Physicum. *Physici* Auctor Deus *Platonis*
non est; sed *materia.* Quandoquidem e-
nim materiæ æternam subsistentiam ag-
novit, & in eam κατα δυναμιν, quoad illa
pateretur, tantùm vim suam exeruit, se-

quitur

quitur necessariò materiam, non Deum, causam mali physici dicendam, quæ, quominus, quæ vellet, efficere posset, obstitit. Neque adeo aliter *Plato* in dialogis physicis locutus, aliter cum de legibus ageret. *Malum* morale verò ubique repetit ex mentis humanæ prava indole, & inclinatione ad vitia. Spinozæ autem systema ita comparatum est, ut quamcunque in partem te vertas, libertatem tamen nullibi deprehendas.

XVIII. *Quintum argumentum Dissertat. meæ Sect. 10. allatum, ad probandum, Platonis Deum cum materia conjunctum haud esse, desumsi ab opinione Platonis de interitu mundi. Asseruit enim, mundum non necessitate naturæ suæ, sed voluntate Dei permansurum.* Ad hoc probandum evidentissima *Platonis, Plutarchi, M. Tyrii* adduxi loca, eaque Sect. XIX. contra exceptiones *D. Gundlingii* vindicavi. Hanc meam argumentationem enervare vult Sect. CCI. *Existimat is,* (ita *Gundling) Platonis mundum, sicuti liberrimo arbitrio conditus, ita eadem libertate illum iri dissolutum, idque Sophum suum in Timæo clarissimis verbis stabilivisse. Ego si liberè sonet, nemine cogente, ambabus manibus largior, quod dicitur: sic enim liberè quoque mundum productum agnoscit*

Spinoza;

Spinoza; sin contra consultatio tribuitur Platonis Numini, atque hanc consequens arbitraria electio, repugno. Resp. Eadem D. Gundlingius repetit semper, perspicua tamen loca Veterum omittit, quasi de themate, quod solâ ratiocinatione esset solvendum, quæstio esset. Platonis Deus, uti supra jam probavi, *libere* pulcherrimarum rerum seriem, quam mundum vocamus, fecit, *libere*, inquam, nulla vel intrinsecâ vel extrinsecâ necessitate coactus, *libere*, ita, ut potuisset immensam illam, & indigestam molem, per omnem æternitatem negligere. Hæc autem sine *prævia* mentis nobilissimæ *consultatione*, nequidem concipi possunt. Erat Deo præsens mundus aliquis intelligibilis, hunc mundum contemplabatur Deus. Vidit materiam rudem esse, & indigestam molem; ordinem confusione præstare existumavit; bonitate denique commotus animum ad materiam hanc in ordinem redigendam adjecit. Hæc totidem fere verbis in Timæo extant. Ubi autem est idearum jugis contemplatio, voluntatis libera ad exequendum opus inclinatio, ibi sane omnium hominum consensu consultatio locum habet. Et nec respectu Dei, neque respectu æternæ materiæ ulla condendi mundi fuit necessitas;

cessitas; ergo causam conditi hujus mundi præter liberam Dei voluntatem, ex mente Platonis, ostendere non possumus. Inspiciantur jam loca in *Dissertat. citata* & persuasissimus sum, ea probare hanc meam sententiam. *Illa bonitate* (sic denuo pergit D. Gundling) *quam potissimum urget defensor, necessarium Dei attributum est, eaque, si impulit eum, necessario impulit, impulit ab æterno, cum nunquam non sit bonitas in ipso, nec momentum concipi queat, quo a bonitate possit deficere, aut eam non exercere. Unde potius concludendum, mundum Platonicum esse necessario atque ab æterno conditum, quia fieri nequit, quin Deus sit optimus, perfectissimus, nemini noxius, nulli invidus, omnibus commodus.* Ludit *Cl. Gundlingius* in *vocabulo Bonitatis:* hæc vox apud Philosophos aliquando sumitur *pro attributo divino essentiali*, aliquando autem & plurimum *relativo*. Denominatio petita est ab hominibus, qui ardenti studio feruntur, aliorum commodis ut inserviant. Et notat idem, quod Benignitas, Beneficentia. Quod si Deus nullum mundum, nullos homines creare voluisset, sed in summa, qua gaudet, felicitate permanere, *vulgari sensu bonus* dici non potuisset, nullum enim fuisset objectum extra Deum, cui benefacere potuisset.

potuisset. Deinde sumitur hæc vox pro *Omnisufficientia* Dei, per quam omnis perfectionis fons est. Et hoc sensu sine dubio bonitas Dei essentiale attributum est. Quocunque sensu hoc vocabulum sumat *Cl. Vir*, nihil tamen ad sententiæ suæ defensionem aut præsidium facit. Plato supponebat materiæ æternitatem, eam uti rudem indigestamque molem contemplabatur; ordinem confusione præstare judicabat; aderat pulcherrimum exemplar, animus item efformandi mundi pulcherrimi. At his omnibus tamen positis, nulla absoluta aderat necessitas, ab æterno jam bonitatem suam demonstrandi. Voluntas Dei attributum Dei est essentiale, adeoque necessario ad Dei naturam pertinens; sed uti voluntatis suæ decreta exequatur ab æterno necesse non est. Libertate enim & sapientia instructus est suo tempore omnia efficiendi. Secundum nos Deus in tempore creavit mundum, erat tamen ab æterno bonus, optimum etiam ab æterno voluit. Quod si omnia, quæ tanquam bona consideravit, necessario ab æterno facere debuisset, mundus cum omnibus creaturis etiam & quidem necessario fieri debuisset. Sed pone mundum ex mente *Platonis* ab æterno conditum nihil tamen

men hoc ponderi argumenti noſtri detraheret. Quæritur, utrum *voluntate Dei optimi* mundus ſiquidem deſtruendus eſſet, deſtruatur, aut ſi permanſurus eſt, *Deo volente* conſervetur. Quod ſi *voluntate Dei* alterutrum horum futurum contendas, patet, mundum *non neceſſario* aut periturum, aut permanſurum, ſed *volente Deo*. Atqui Plato adſerit, mundum *Deo volente* permanſurum, duratio igitur ejus non in abſoluta mundi æternitate, ſed perpetua, conſtantiſſima, & optima voluntate ejus quærenda eſt, qui fecit mundum vel in tempore, vel ab æterno. *Plato*, ita pergit Antagoniſta, *ut hiſtoriam rerum naturalium poſſet contexere*, ἀνθρωποπαθῶς *omnia effert, & per circuitum, quod Spinoza apertius explicat, perfectionem loco bonitatis ſubjiciens, unde neceſſario omnia profluxiſſent.* Sed mera eſt hæc ſuppoſitio, quam multis refellere nolo; adparet enim, auctorem ſine neceſſitate τῇ ὑποθέσει δουλεύειν. Eâdem ratione probabo, mundum ex mente Chriſtianorum abſolutè æternum & neceſſarium eſſe. Deus nempe habuit omnium rerum ideas, habuit notionem mundi optimi, optimum bonitate naturæ adpetit & vult, Moſes ἀνθρωποπαθῶς omnia deſcribit. Ergo mundus ab æterno

ſecun-

ſecundum ſententiam Chriſtianorum conditus, imo æque neceſſarius eſt, ac bonitas Dei neceſſarium ejus attributum eſt. Sed quis non perſpicit imbecillitatem hujus ratiocinii? ſed ablegat me *D. Gundlingius ad Sect. 149. diſſertat. ſuæ.* Pareamus ei. *Cæterum*, inquit ibi, *idem Spinozæ Deus omnium rerum eſt cauſa, isque ex abſoluta libertate voluntatis operatur, a nemine coactus, ſed a ſe ſolo determinatus: quæ libertatis apud Spinozam reperitur definitio: cui dein innititur Propoſ. XVI. ubi omnia ex neceſſitate divinæ naturæ ſequi dicuntur. At ſuperficiariâ attentione Spinozam legit iſte, eumque vix intelligit. Nam in Propoſ. XVII. indicat Judæus, ex neceſſitate divinæ naturæ ſonare ex perfectione divinæ naturæ. Ex quo conſit, Spinozam adſeverare, Deum liberè non coactum, ac ſola perfectione ſuâ impulſum egiſſe, & dum egit, decreviſſe. Idem Plato cantitat in Timæo: egit, inquit, Deus quia bonus eſt: nihil eum extrinſecus movet: ſed ſola perfectio fecit ut ageret; & ſimul decerneret. Decreta autem ejus ſunt immutabilia, hinc manat Propoſit Spinozæ* XXXIII. *Deum aliter non potuiſſe creare mundum, quam decrevit. Cauſalis Spinozæ locutio eſt: quia decrevit ſic creare, aliter non potuit creare, ne Deus fiat mutabilis,*

bilis, aut plures oriantur Dii, diversa volentes. Jam videat Zimmermannus, an Plato crediderit, alium potuisse a Deo suo effici mundum, quam voluit? Hactenus *Gundlingius*. Crediderim *Illustri Polybistori*, aut aliud *Exemplar Ethicæ Spinozæ* ad manus fuisse, dum hæc scriberet; aut nimio *vincendi studio abreptum*, lectores, qui raro inspiciunt testimonia, ad quæ provocatur, decipere voluisse. Inspectione solum opus est ad falsitatem dictorum redarguendam. 1. Ait Spinozæ Deum ex absoluta libertate voluntatis operari, & huic adsertioni inniti Proposit. XVI. At hoc aperte falsum. Inter *definitiones*, quas Ethicæ suæ præmisit, *septima* hæc est: *Ea res libera dicetur, quæ ex sola suæ naturæ necessitate existit, & a se sola ad agendum determinatur*. Hujus autem libertatis dein ne verbo quidem meminit, usque ad Coroll. Proposit. XVII. quæ autem Propositionem XVI. antecedunt, aliter longe sonant, quam vellet *D. Gundlingius*. Propos. XIV. ita sonat: *Præter Deum nulla dari, neque concipi potest substantia.* Propos. XV. *Quicquid est, in Deo est, & nihil sine Deo esse, neque concipi potest.* XVI. *Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis (hoc est omnia, quæ sub intellectum divinum cadere possunt) sequi debent.* Ex Propositionibus

tionibus illis conſtat, demonſtratio *Propoſ.* XVII. quæ talis eſt: *Deus ex ſolis ſuæ naturæ legibus & a nemine coactus, agit. Demonſtratio. Ex ſola divinæ naturæ neceſſitate, vel (quod idem eſt) ex ſolis ejuſdem naturæ legibus, infinita abſolute ſequi, modo Propoſ. 16. oſtendimus, & Propoſ. XV. demonſtravimus, nihil ſine Deo eſſe, nec concipi poſſe; ſed omnia in Deo eſſe; quare nihil extra ipſum eſſe poteſt, a quo ad agendum determinetur, vel cogatur, atque adeo Deus ex ſolis ſuæ naturæ legibus, & a nemine coactus agit.* Q.E.D. *Coroll. 1. Hinc ſequitur 1. nullam dari cauſam, quæ Deum extrinſecè vel intrinſecè, præter ipſius naturæ perfectionem, incitet ad agendum. Coroll. 2. Sequitur 2. ſolum Deum eſſe cauſam liberam. Deus enim ſolus ex ſola ſuæ naturæ neceſſitate exiſtit, & ex ſola ſuæ naturæ neceſſitate agit, adeoque ſolus eſt cauſa libera. Quis non videt, naturæ neceſſitatem, naturæ leges, naturæ perfectionem idem* denotare, atque adeo omnia ex *naturæ neceſſitate* clariſſime *repeti?* quæ omnem libertatem ſubvertunt. Ubi autem Plato unquam talia dixit? Voluntatis ſanè bonitas, & naturæ neceſſitas, non idem ſunt. Nihil extrinſece Deum Spinozæ ad agendum ſtimulat, quia ipſe ſolus *omnia eſt; ſolus ſubſtantia.* Extra Platonis Deum erat æterna materia. Deus

Platonis bonitate inductus egit: Deus Spinozæ *perfectione naturæ*, id eſt, ut ipſe explicat, *naturæ neceſſitate. Nulla* igitur *libera decreta* in Deo locum habent *ex mente Spinozæ*. Falſiſſimum igitur denuo Propoſ. Spinozæ XXXIII. ſuperſtructam eſſe decretis divinis. Propoſ. XXXII. ita ſonat: *Voluntas non poteſt vocari cauſa libera, ſed tantum neceſſaria.* Coroll. I. *Hinc ſequitur, Deum non operari ex libertate voluntatis.* Coroll. II. *Sequitur ſecundo voluntatem & intellectum ad Dei naturam ita ſeſe habere, ut motus & quies; & abſolute ut omnia naturalia, quæ a Deo ad exiſtendum & operandum certo modo determinari debent.* Propoſit. XXXIII. autem ita ſonat: *Res nullo alio modo, neque alio ordine, a Deo produci potuerunt, quam productæ ſunt.* Quis autem eſt, qui non candorem in *D. Gundlingio* deſideret, dum ait, Propoſ. XXXIII. ita ſonare. Deus aliter non potuit creare mundum, quam decrevit? *Si hæc citandi ratio valet, quidlibet probandum ſuſcipiam.* De adplicatione Propoſit. illarum nihil dicam. Satis enim ſuperque oſtendi, Platonem hac in parte a Spinoza longiſſimè recedere. Nam quod Sect. CI. urget, plane oſtendit, impoſſibile eſt per legitimas ratiocinationis leges oſtendere, mundum

dum

um ex mente Platonis necessario per-
ansurum vi naturæ suæ. *Dissolutio*, in-
uit, *mundi nec eventura est, nec fieri potest.*
Cur tandem? *Est enim*, inquit, *boc opus Pla-
onis opinione pulcherrimum; quo nihil per-
ectius possit excogitari. Perfectissimum au-
em τἀγαθὸν non certe destruet, quod ipsum il-
ud est perfectissimum: eoque necessario consi-
et, atque existentiam retinebit suam. Ex quo
laret, nimis molestum esse Zimmermannum,
imis litteralem, dum illud* ἐμοῦ θέλοντος *perti-
aciter urget. Neque enim potest Platoni-
um Numen velle, ut præstantissimum destrua-
ur.* Si omnia hæc concedam *D.Gundlin-
io*, nihil tamen hoc ad sententiæ meæ de-
ructionem, facit. Fac permansurum
nundum, neque unquam ex mente Plato-
is destructum iri, num ideo sequ'tur, hoc
ecessario futurum, & *fine voluntate Dei?
Aperte* dicit *Plato*, permansurum mundum
)ἐμοῦ θέλοντος, *aperte* Deus Πατὴρ καὶ Δημιουργὸς re-
um omnium dicitur, *aperte* omnia illa o-
era dicuntur ἄλυτα ἀυτοῦ θέλοντος; dicitur
oluntas Dei, *præstantissimum illud vincu-
um*, quod colligaturum esset mundum.
ς μὲν ὤν ὅδε ὁ κόσμος δαιμονίῳ δεσμῷ τὸ ἀναλογον
ειν. i. e. *Unus igitur hic mundus felicis cu-
usdam & plane divini vinculi proportione
onsistit, inquit T. Locrus de Anima Mundi,*
Hh 3 p. 555.

p. 555. Non *litteræ* igitur *inhæreo*, sed *sensum Platonis* sequor. Sequor præstantissimos Viros *T. Locrum*, *Laërtium*, *Plutarchum*, *M. Tyrium*, omnesque, qui dogmata Platonis explicuêre. Jubet me ita explicare Platonicæ Philosophiæ universa facies: In systemate Spinoza nil tale locum habet. *το παν*, quod Spinozæ Deus, uti necessitate quâdam inevitabili ortum, sic omnia permanebunt. *Nullus* est in hoc systemate ab aspectabili rerum universitate longe discretus *Mundi Rector*, cujus beneficio permanere possit. *Christiani*, ita pergit *D. Gundlingius*, *aliter rationes ineunt, qui novum & meliorem orbem a Deo iri conditum, persuasum habent, quod Plato non credidit in formosissimo animali suo mentem oculosque mirifice defigens*. Sed quid inde? num quod Plato de novo cœlo terrisque nil novit, asseruit mundum vi naturæ suæ permansurum? non putaverim. Quemadmodum pulcherrima illa rerum series ex mente Christianorum futura est *volente Deo*, sic mundus itidem Platonis a Deo libere conditus, permansurus est *volente Deo*. *Quæ res facit*, (denuo loquitur *D. Gundlingius*) *ut ex hypothetica necessitate minimum sit constiturus mundus, atque interiturus nunquam. Quod si vero necessitate absoluta conditus foret*,

ret,

ret, absolutâ quoque necessitate permansurus esset. Mira hæc est *ingeniosissimi Viri* ratiocinatio. In antecedentibus voluit probare, *mundum necessario* extitisse, materiam e sinu Dei propulsam, Platonemque idem cum Spinoza sentire. Jam autem mundum *necessitate hypothetica* ex mente Platonis indissolubilem fore tuetur. At hæc *ipsa assertio* cum Spinozæ sententia e *diametro pugnat.* Is enim *absolutam necessitatem* mundi profitetur. Quod si igitur *hypothetica necessitas* locum habet, *sequitur* quàm clarissime, mundum a Deo originem habere; *sequitur* mundum absolute necessarium haud esse: *sequitur* mundum cum Deo unicam substantiam non absolvere, atque adeo totum *D. Gundlingii systema falsum & effictum esse. Hypotheticam* enim *necessitatem* a voluntate Dei dependere omnes norunt. Quæ de anima mundi adjicit, nihil plane ad rem faciunt. Quærit enim, quid factura esset anima mundi adaptata & destinata huic universo, Deo volente mundum perdere. De hoc ego sollicitus non sum; curent hæc nostri, si velint, Nepotes. Sufficit, quod mundus, Deo ita volente, ex sententia Platonis permansurus sit. Quo anima mundi mentesque migraturæ essent, quæque domicilia habituræ essent,

destructo mundo, quærendum esset ex Platone ipso.

XIX. *Ultimum tandem argumentum, quo Spinozam a Platone dissentire probavi, petitum est, a provida & sapientissima Dei cura, quâ Deus ex mente Platonis huic universo prospicit.* Adduxi ad hanc assertionem confirmandam, loca *Platonis*, *Apuleji*, *Max. Tyrii.* Sect. VIII. differt. meæ clarissima simul adduxi Veterum loca, adserentium, Platonem aliquid materiæ necessitati, aliquid libertati nostræ tribuisse. Omnia tamen simul unius ejusdemque sapientissimi & potentissimi Rectoris Imperio subjecisse: ea loca denuo in medium proferre, & dicta repetere nolo. Præsertim, cum *D. Gundlingius*, neglectis perspicuis locis, quæ semper adducenda essent, ex meris ratiocinetur suppositionibus. Omnia ex sententia Platonis Fato fieri probare vult, neque interim loca Veterum de fato ex Platonis mente adducit. *Per Providentiam* (utor verbis Apuleji de Dogmat. Plat. p. 374.) *intelligit Plato, divinam sententiam conservatricem prosperitatis ejus, cujus caussâ tale suscepit officium. Fatum divinam legem esse, per quod inevitabiles cogitationes Dei, atque incepta complentur. Unde si quid Providentiâ geritur, id agitur etiam Fato, &*

quod

quod Fato terminatur, Prodentiâ debet susceptum videri. Per necessitatem intellexerunt, definiente Plutarcho: οἷς μὲν τὴν ὕλην, οἷς δὲ τὴν τοῦ ποιοῦντος πρὸς τὴν ὕλην σχέσιν. *de Plac. Philosoph.* Lib. I. cap. 26. *Agnoscit* igitur *Plato* 1. Mentem sapientissimam a mundo discretam. 2. Eam secundum λογον seu rationes & leges agere. 3. Rerum progressum radicatum esse, in provida Dei Cura. 4. Materiam ipsam divinæ Providentiæ nutui obtemperare. Hæc sane inevitabilem & cæcum rerum omnium nexum prorsus tollunt. Unde quid de definitione *Gundlingii*, quam p. 241. Sect. 46. adfert, judicandum sit, facile patet. *Fatum,* inquit, *est decretum mentis divinæ, ad quod tanquam causam remotam, omnia redeunt, etiamsi proxime quædam fiunt ab hominibus, & libere fieri creduntur, aut etiam fortuito.* Mera hæc nituntur suppositione, nullis testimoniis firmatâ: innuere vult, omnia ex Deo sequi, & libertatem dicis causâ a Platone asseri. Sed hæc assertio & *cum testimoniis Veterum*, & *cum Systematis Platonici harmonia pugnat. Testimonia Veterum* adduxi pag. 862. in quibus clarissimè adserunt, Platonem non *omnia fato* tribuisse, sed *libertati* multum concessisse. Idem omnes Platonici ingeminant. Ita

Plotinus p. 274. 145. 141. 735. 734. Hinc pag. 231. Aſtrologorum fatum rejicit, quod libertati inimicum ſit. *Pugnat cum univerſa Philoſophiæ Platonicæ indole.* Omnia enim circa quæ divinæ Providentiæ cura ex mente Platonis verſatur, vel ad *corpora*, vel ad *mentis referri poſſunt. Mentes* ſecundum Platonem ad male agendum neceſſario impelli non poſſunt, ſed intrinſecâ ſuâ naturâ, vim habent, pro objectorum deſideriorum varietate agendi. In *corpora* Deus ex mente Platonis non tantum, quantum vellet, imperium habet. Ergo nulla hic abſoluta locum habet neceſſitas. Provocat tamen *ad Cic. Acad. L. I. Sect. VII.* de animo mundi ex mente veteris Academiæ ita loquentem: *Partes autem eſſe mundi omnia, quæ inſint in eo, quæ naturâ ſentiente teneantur: in quâ ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna. Nihil enim valentius eſſe, à quo intereat, quam vim animum eſſe dicunt mundi, eandemque eſſe mentem ſapientiamque perfectam: quem Deum appellant, omniumque rerum, quæ ſunt ei ſubjectæ, quaſi prudentiam quandam, procurantem cœleſtia maximè, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum neceſſitatem appellant: quia nihil aliter poſſit, atque ab ea conſtitutum ſit, inter quaſi fatalem* & *im-*

& immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnunquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorationemque causarum. Ita Cicero. Sed quid tandem ex hoc loco *Ciceronis* sequitur? audi *D. Gundlingium*: unde, inquit pag. 242. consequitur, *ut illa mens inferior, quæ est in mundo, ejusque partibus, provideat cunctis, cui iterum aliæ ministræ sunt; dæmones, atque intelligentiæ, etiam infra lunam.* Sed si hanc consequentiam admittam, quid lucrabitur *Illustris Vir?* num inde sequitur, ergo in systemate *Platonis* omnia brutæ subjacent necessitati? num libertas omnis exulat? num quod animus mundi Rectori omnium rerum subjacet, ejusque Decreta exequitur provida Dei cura cessat? num ideo omnia necessaria sunt, quod mens illa mundi perfecta, sapiensque aliquando necessitas adpellatur? Sed video, quæ *Cl. Virum* induxerint, uti putaret, animum illum mundi *Platonis* necessitatem quandam inferre. Nimirum animum mundi tanquam partem Dei considerat, necessario a Deo ortum & necessario agentem. Sed præterquam, quod solus ille *Ciceronis* locus, quem ipsemet adduxit, huic opinioni contrarius sit, infra ostendam, prorsus falli *Cl.*

Gund-

Gundlingium, Sect. 47. ita pergit *Doct.Vir: In eo enim te maximè fugit ratio, Zimmermanne, quando Spinozam negare Dei providentiam, opinaris. Quod te decipit, hoc est forsitan. Qui Deum existere negat, providentiam divinam nequit admittere. Spinoza in hac perniciosissima hæresi versatur, postremum verum erit igitur: Sed neque verum est posterius, neque prius Spinoza non inficiatur, Deum existere, sed Deum cum mundo conjungit, ac mundum & Deum pro uno habet, ceu Plato.* Maxime obstrictus sum insigni Polyhistori, quod præter morem tantam mihi attribuat perspicaciam. Sect. XI. *dissertat. meæ pag. 885.* negavi Providentiam, ullam in systemate *Spinozæ* locum habere, *quia omnia*, (hæc erant verba mea) *ex necessitate divinæ naturæ sequuntur, nec ulla libertas in Deo locum habet.* Perspicuum igitur est, quare negaverim, in systemate *Spinozæ* providentiæ locum dari. Nescio igitur, quâ *fronte* negetur, *Spinozam* & Deum & Providentiam sustulisse. Quando enim *Spinozam* Deum sustulisse dixi, omnes æqui rerum arbitri vident, me Dei nomine intellexisse Numen sapientissimum, sensu recepto, minime unam illam substantiam Spinozæ. Eo enim sensu *Spinozam* Deum admisisse, pueri sciunt.

Proban-

Probandum igitur *Gundlingio*, *Spinozam* providam curam Entis ſupremi & a mundo adſpectabili prorſus diverſi agnoviſſe. Audi autem, quomodo id probet! *Vin?* inquit, *ipſe te Spinoza doceat*, *errorisque convincat*. Provocat *non ad Ethicam* Spinozæ, *aut Tractat. Theologico-Politicum*, *ſed cogitata metaphyſ. in quorum Parte 2.* Cap. IX. p. m. 126. ita loquitur Spinoza: *Dividimus itaque potentiam Dei in ordinatam & abſolutam. Abſolutam potentiam Dei dicimus eſſe, cum ejus potentiam, ad ejus decreta non attendentes, conſideramus; ordinatam vero, cum reſpicimus ad ejus Decreta. Porro datur potentia ordinaria & extraordinaria Dei. Ordinaria eſt, quâ mundum certo ordine conſervat: extraordinaria, cum aliquid agit, præter naturæ ordinem, ut e. g. omnia miracula. Hucuſque* verba Spinozæ adduxit D. Gundlingius, ſed immediate ſequentia omiſit. En illa! *Qualia ſunt locutio aſinæ, apparitio Angelorum & ſimilia: quamvis de hac poſtrema non immerito valde dubitari poſſit; cum majus videatur eſſe miraculum, ſi Deus mundum ſemper uno eodemque certo atque immutabili ordine gubernaret, quam ſi leges, quas ipſe in natura optime, & ex mera libertate ſancivit, propter ſtultitiam hominum abrogaret.*

Verum

Verum hoc decernere, Theologis relinquimus. Apparet ex citato loco, Spinozam non ſuam ſententiam candide protuliſſe, ſed in gratiam diſcipuli ſui ita locutum. Quis enim neſcit in *Tractatu Theologico-Politico* omnia miracula exſibilari, & in *Ethica* id eum agere, ut demonſtret, unicam dari ſubſtantiam, ex qua omnia neceſſario orta ſint? fatetur hoc candide *Ludov. Mejerus in Præfatione Principiis Carteſii, & Cogitat. Metaphyſ. præmiſſa. Animadverti*, inquit, *vel imprimis velim in his omnibus, nempe tam in 1. & 2. princip. partibus, ac fragmento tertiæ, quam in Cogitatis ſuis metaphyſicis Authorem noſtrum meras Carteſii ſententias, illarumque demonſtrationes, prout in illius ſcriptis inveniuntur; aut quales ex fundamentis ab illo jactis, per legitimam conſequentiam deduci debent, propoſuiſſe. Cum enim diſcipulum ſuum Carteſii Philoſophiam docere promiſiſſet, religio ipſi fuit, ab ejus ſententia latum unguem diſcedere, aut quid, quod ejus dogmatibus, aut non reſponderet, aut contrarium eſſet, dictare. Quamobrem judicet nemo, illum hic, aut ſua, aut tantum ea, quæ probet, docere. Quamvis enim quædam vera judicet, quædam de ſuis addita fateatur; multa tamen occurrunt, quæ tanquam falſa rejicit, & a quibus longe diverſam fovet*

vet sententiam. Locum hunc *L. Meyeri* non adduxissem in re clarissima, nisi *tanta confidentia* ad locum hunc *Spinozæ* provocasset *Gundlingius.* Quô jure factum fuerit, judicet Lector. *Et hactenus igitur eodem ordine, quem in Dissertat. mea observavi, probavi Platonem a Spinozæ sententia recedere.*

XX. Sed contemplemur jam ipsum systema *Cl. Gundlingii,* videamusque, utrum immotis rationibus veritas ejus demonstrari possit. Hoc unicum, antequam ad examen sententiæ *D. Gundlingii* accedo, præmoneo; nimirum notum est, veteres non minus, quam modernos Philosophos disputasse, utrum *ideæ* ex mente *Platonis* sint *substantiæ, per se subsistentes,* an verò *mentis* tantum *præcisione a Deo distinctæ.* Nolo rationes utrorumque hîc adferre. *Clarissimus, mihique conjunctissimus Brukerus in Historia Philosophica doctrinæ de Ideis* fortissimis argumentis eorum defendit sententiam, qui putant, *ideas* illas Platonis substantias fuisse, per se existentes. In præsenti disputatione ejus argumentis non utar, ad systema *Cl. Gundlingii,* subvertendum. Hoc tantum dicam, omnes, qui hanc controversiam sine studio partium examinant, confessuros, difficulter nos

cogno-

cognoscere posse, quid Plato hac de re senserit. *Quod si hoc est, sane systema Cl. Gundlingii dubium est, solidoque fundamento destitutum.* Definitio substantiæ, quâ utitur *Spinoza*, satis clara est, clarissimeque patet, unicam eum admisisse substantiam, neque adeo dubitasse, utrum plures dari possint. Putavi autem hactenus eum, qui Atheismi aliquem postulat, evidentissimis & immotis rationibus instructum esse oportere. Sed his non immorabor; perpendam rationes, quibus systema suum fulcire, & tueri vult. Argumentatur autem partim ex locis quibusdam *Platonis*, partim rationibus ex Philosophia Platonica petitis. Contendit, *Platonem* credidisse, totum universum simul sumtum efficere illam substantiam, quam Deum adpellamus; seu ut ipse hoc systema delineat pag. 354. *Est*, inquit, *1) ejus Numen in ignea substantia, quod nominare non est ausus, 2) unum* ὅλον *evolvens se denique, & 3) fluens ac se ipsum dividens & gignens sibi similia, quæ 4) in materiam ab uno & toto separatam, sese novè infundit, adeoque res omnes 5) rationis ac divinitatis participes reddit, in qua 6) tum sensilia subsistunt, atque ab illa ultimum sui complementum tum accipiunt, tum intelligentiâ permanant: Indeque est*

7) quod

7) quod mundum totum vocavit, tandem Deum. Ad hoc probandum autem innititur quammaxime loco *Platonis* in *Philebo* pag. 23. Ed. Serrani, in quo *Socrates* dicit: Θεον το μεν απειρον των οντων δειξαι, το τε περας. i. e. *Deum ex iis, quæ sunt, ostendisse infinitum & finitum.* Irascitur Cl. Vir, quod dixerim, locum hunc *obscuriorem* esse, quam ut inde solidum fundamentum defendendæ suæ sententiæ petere possit; probat *Platonem* non solum in *Timæo*, sed & *Philebo*, aliisque dialogis, physica docere dogmata. Posterius non negavi, licet tribus tantùm verbis significaverim, Platonem in *Philebo de summo bono* agere. Et sane vel ipsa *lectio* hujus dialogi, quemvis edocere potest, Platonem hypothesibus quibusdam physicis uti ad doctrinam moralem explanandam. Hinc non solum *Diog. Laërtius*, sed & *Marsil. Ficinus, eum de moralibus agere adserunt.* Sed hæc tanti non sunt momenti; hoc tantum ursi, locum hunc obscuriorem esse, quam ut totius systematis moles illi inædificetur; &, quæ mea est ingenii imbecillitas, adhuc in ea sententia persisto, licet lucem adfundere voluerit, huic loco controverso. Omnia reducuntur ad vocabulum δειξαι, cujus genuina interpretatione nititur sensus loci controversi.

troversi. Et hîc mire se torquet *D. Gundlingius*, ut sensum, quem quærit, inveniat. pag. 200. το δειξαι hoc loco significare *effundere*, contendit. *Num autem* δεικνυειν *sonet effundere*, inquit, *illi judicent*, *qui Græci Idiomatis sunt* gnati, *tacitè supponens*, eos omnes hujus linguæ *imperitos* esse, qui hoc in dubium vocent. *Jamblichum de mysteriis Ægyptiorum*, ait, loco vocis δειξαι, usum esse vocabulo παρηγαγε, *quid vero*, addit, *sit* παραγεσθαι, *forte Zimmermannus*, *cum scientissimis cognoscet.* *(e)* Pag. 281. ait, se ex *Procopii Commen-*

(*e*) Quo jure Cl. Gundlingius provocet ad Jamblichum, patebit ex sequentibus observationibus: 1. Contendit Doctissimum Galeum observasse, in loco illo controverso Platonis vestigia emanationis materiæ in Deo esse, verba Jamblichi, quæ respicit Cl. G. extant Sect. V. Cap. XXIII. pag. 138. Ed. Galei. sonant autem ita: πεφυκεν ἀει των ἀκροτατων ἡ περιουσια της δυναμεως και ἐν τῳ δε ὑπερεχειν των ὁλων, ἐν τῳ παρειναι πασιν ἐξ ἰσου την αὐτην ἀνεμποδιστως. ἐλλαμπει τοινυν κατα τουτον τον λογον και τοις ἐσχατοις τα πρωτιστα, και παρεστιν ἀΰλως τοις ἐνυλοις τα ἀϋλα. μη δη τις θαυμαζετω, ἐαν και ὑλην τινα καθαραν και θειαν εἰναι λεγωμεν. ἀπο γαρ του Πατρος και Δημιουργου των ὁλων και αὐτη γενομενη, την τελειοτητα ἑαυτης ἐπιτηδειαν κεκτηται προς θεων ὑποδοχην. και ἀμα οὐδεν διειργει τα κρειττονα προς το δυνασθαι τα καταδεεστερα ἑαυτων ἐλλαμπειν. i. e. *In causis universi supremis ea est exuberantia potestatis, ut cum in aliis, tum etiam in hoc universa exuperet, videlicet quod omnibus ex æquo una eademque sine impedimento præsens sit. Hâc igitur ratione ipsa illa omnium prima ultimis usque affulgent, & immaterialia principia materialibus adsunt immaterialiter.*

Commentariis in Genesin, cujus fragmen-
Ii 2 tum

liter. Sed nec mirum cuiquam videatur, si & materiam aliquam puram & divinam esse asseramus: nam ipsa quoque materia, cum ab Opifice Patreque omnium facta sit, merito perfectionem sui quandam accepisse censenda est, aptam ad Deos suscipiendos. Quin etiam nihil est, quod probibet superiora diffundere lumen suum ad inferiora. Audiamus jam D. Galeum ad h. l. ad verba ἀπο γαρ πατρος τῶν ὅλων ita commentatur. *Tangit, vexatissimam inter Platonicos quaestionem. Si materia sit* ἀγέννητος, *erunt duo prima principia; si genita a Deo, unde turpis & mala? quae porro fuerit Platonis sententia de materia, sane in Timaeo non satis liquet; videtur quippe materiam Demiurgo opponere, & contradistinguere ab eo: in Philebo vero disertim dicit, Deum* το μεν περας δειξαι των ὄντων, το τε ἄπειρον. *Constat per* ἀπειρίαν *intelligi materiam. Sed is NB. Deus Platoni non est Demiurgus, sed superioris ordinis.* Hactenus Galeus, qui simul addit cum Jamblicho facere Damacium & Julianum. Legendum interim suadet Simplicium & XXI. Sentent. Porphyrii. Quis autem non videt, D. Galeum existimare, Jamblichum a sententia Platonis recedere? 2. Nemo non, qui Gundlingium, locum Philebi explicantem audit, existimaret, Jamblichum ex professo locum Philebi explicasse; & το δειξαι Platonis per το παρηγαγεν explicasse. Sed nil minus est, si textum ipsum inspiciamus. Locus enim ille, in quo παρηγαγεν à Jamblicho adhibetur Sect. 8: cap. 3. p. 159: ita sonat: ὕλην δε παρηγαγεν ὁ θεος, ἀπο της οὐσιότητος ὑποχισθεισης ὑλοτητος, ἣν παραλαβων ὁ δημιουργος Ζωτικην οὖσαν; τας ἁπλας και ἀπαθεις σφαιρας ἀπ' ἀυτης ἐδημιουργησε. το δε ἔσχατον ἀυτης εις τα γεννητα και φθαρτα σωματα διεκοσμησε. i. e. *Materiam quod attinet, Deus eam produxit dividendo materialitatem ab essentialitate: hanc materiam Opifex Deus accipiens vitalem, ex ea simplices incorruptibilesque sphaeras fabricavit, ipsius vero quod erat postremum, ad corpora generabilia & corruptibilia facienda transtulit.*

Ex

tum adduxit *Petavius Dogm. Theolog. Tom.*

Ex quo patet, D. Galeum vocem παρήγαγεν non per, *ex se ejecit, emanare fecit*; sed *produxit* transtulisse. Ipsa vero verba primâ specie paulo difficiliora eruditis Galei notis haud parum elucidantur. Profert ille primo locum Procli in Timæum Lib. II. dicentis: θεῖος Ἰαμβλιχος ἱστόρησεν, ὅτι Ἑρμῆς ἐκ τῆς οὐσιότητος τὴν ὑλότητα παράγεσθαι βούλεται. 2. Observat secundum Ægyptiorum doctrinam οὐσίαν continere in se ζωὴν, hanc νοῦν, mentem animam, hanc corpus. Probat hoc loco Simplicii in 1. Physicorum, ubi ita: Αἰγύπτιοι τὴν τῆς πρώτης ζωῆς, ἣν ὕδωρ συμβολικῶς ἐκάλουν, ὑποστάθμην τὴν ὕλην ἔλεγον. Et conjicit tandem Ægyptios aliquid de Spiritu aquis incubante audivisse. Videtur ergo hoc sibi velle Jamblichus: Deum nempe ex mente Ægyptiorum subtiliores, & vitâ quâdam instructas particulas adhibuisse, ad Deorum id est astrorum corpora formanda; crassiores, quæ κατ' ἐξοχὴν ὕλη dici possunt, ad terrestria corpora fabricanda, adhibuisse. 3. Si vel maximè concederemus, Jamblichum credidisse, materiam quandam ex Deo oriri posse; nemo tamen definire posset, utrum suam an Ægyptiorum sententiam in medium proferat. Platonem certe in ea sententia non fuisse clarissima loca de materiæ æternitate & subsistentia per se testantur. Et quis nescit, Jamblichum in hoc libro innumera ex suo ingenio proferre? 4. Opponemus Jamblicho Jamblichum ipsum. Ita enim de Deo Sect. 8. cap. 2. p. 158. ex versione D. Galei loquitur: *Ante eas res, quæ verè sunt, & ante principia universalium est Deus unus, prior etiam primo Deo & Rege* (Sole) *est ille immobilis, in solitudine suæ unitatis permanens, neque enim intellectuale ei immiscetur, neque aliquid aliud, estque Exemplar ipsius, qui est sui Pater, & de se genitus & Unipater Deus, & vere bonus. Est enim majus quid & prius, fons omnium, & radix intelligibilium idearum primarum Entium &c.* Conferantur ad h. l. eruditæ Editoris notæ.

Tom. III. p. 121. adnotasse ἀναδείκνυναι significare, *demonstrare, efficere, instituere, ostendere, parere.* pag. 283. *optionem mihi relinquit*, utrum τὸ δεῖξαι Platonis vertere velim, per *eduxit*, in *lucem egit*, an per *expulit*. Pag. 120. *Dissert. Gundlingian. parti 31. insertæ* ait, τὸ δεικνύειν & ἀποδεῖξαι non rarò significare, *edere, creare, efficere*. Adducam ipsa verba *Petavii*, ut quo jure ad Procopium provocet in vocabuli Græci explicatione, omnes videant. *Petavius* in hoc capite de creatione & vocabuli בָּרָא significatione agit; contendit, eam vocem non denotare *creationem ex nihilo*. Inter alia Procopii Commentarii in Genesin mentionem faciens, ita ait *Petavius*: *Procopius Commentario in Genesin hebraicam vocem ait significare, idem quod* ἐποίησε. i. e. *fecit &* ἔκτισε. i. e. *creavit &* ἀναδεῖξαι, *quod est instituere, quam postremam notionem magis convenire dicit. Etenim quoniam fecit, de iis etiam dicitur, quæ aliqua ex materia fiunt, ut e ferro falcem, aut aliud tale fecit artifex, occasionem illud quibusdam dedit asserendi, Mosen ab Ægyptiis edoctum, ex materia prius exstante, totum hoc universum esse factum, merito dixisse fecit: Quorum ignorantes calumniam, Interpretes dixerunt, fecit, cum oportuit dicere, instituit.*

Quæ Procopii, ita addit Petavius, λεπτολογια *non est nauci, neque enim* ἀναδεικνυναι, *quod est demonstrare & efficere, significat ex nihilo rem producere.* Hactenus doctissimus Jesuita. Nemo non videt, potius hoc in loco quæstionem esse de genuina interpretatione vocis בָּרָא, quam nativa indole & significatione vocis ἀναδειξαι.

XXI. Videamus itaque, quid vocabulum illud δειξαι significet. Sine dubio *primo* attendendum est, ad primariam ejus significationem, antequam ad tropicam nos convertamus. Primaria hujus vocis significatio est, *ostendere*, sive jam de objecto corporeo, sive veritate mente percipienda sermo sit. Exemplis hoc demonstrare necesse non est. 2. Notat *multis verbis declarare.* Ita *Hesiod.* op. & dier. v. 502. p. m. 34.

δεικνυε δε δμωεσσι, θερεος ἐτι μεσσου ἐοντος
οὐκ αἰει θερος ἐσσεῖται, ποιεισθε καλιας.

i. e. *Dic (declara) servis, æstate adhuc media existente;*
Non semper æstas erit, exstruite casas.

Eandem significationem vocabulum *ostendere* apud Latinos habere *docuit Grævius Lect. Hesiod.* pag. m. 63. *Ita Cicero Epist. ad famil. L. V.* epist. 12. *Cum mihi sæpe ostenderis,*

deris, te accuratissimè nostrorum temporum consilia & eventus litteris mandaturum, hoc est, *dixeris, declaraveris. Ita Herodian.* Lib. 3. cap. 13. Sect. 9. p. 166. θησαυρες τε και νεως, παντα εδεικνυε χρηματων πληρη, *verbis declarabat, thesauros, templaque pecuniis plena esse.* 3. significat *exhibere, edere, facere.* Ita Ælianus *Var. Histor. Lib. XIV.* cap. 37. p. 765. Edit. argent. Φιλω δε μηδε τα αγαλματα, οσα ημιν η πλαστικη δεικνυσι, μηδε τας εικονας αργως ορᾳν. i. e. *Statuas & imagines, quas fictorum nobis ars exhibet, non oscitanter aut obiter spectare soleo. Lucianus in Somnio* Tom. I. *Edit. Grævii* pag. 6. και Φειδιας εκεινος εδειξε τον Δια. i. e. *Phidias ille Jovem spectandum exhibuit. Etiam sacris Scriptoribus* hoc sensu hoc vocabulum sumitur. Ita *Joh. X. v. 32.* πολλα καλα εργα εδειξα υμιν εκ τε πατρος με. Quæ verba *Castalio* ita transtulit: *Multa vobis præclara opera, meo Patre auctore, edidi.* Conf. Joh. II. 18. V. 20. & Versionem LXX. viralem Psalm. LX. v. LXXI. 20. Imo eodem sensu, iidem LXX. Num. XVI. 30. vocem ברא per το δειξαι interpretati sunt. Verba Hebraica ita sonant: ואם בריאה יברא יהוה LXX. αλλ' η εν χασματι δειξει κυριος. *Eruditissimus Clericus* vertit: *Si rem novam fecerit. Similiter interpretati vocem* ברא *Esai. XLV. 26. XLI.*

XLI. 20. *XLIII.* 15. Ita το ἐνεδείξατο 2. *Timoth. IV.* 14. *recte transfertur, exhibuit, fecit.* Quod si jam locum *Philebi* attente consideremus, patebit, nihil aliud vocem δεῖξαι denotare, quam *spectandum seu visendum exhibere.* το ἄπειρον est infinitum, περας finitum. *Tertium* aliquid ex utroque mixtum, το δε τριτον, *inquit Plato* pag. 159. hujus Dialogi, δεῖξ᾽ ἀμφοιν τουτοιν ἐν τι ξυμμισγομενον. *Quartum vocat* της συμμιξεως τουτων προς ἀλληλα αἰτιαν *commixtionis alternæ causam.* *Primum* ergo istud ἄπειρον est *materia* hactenus indigesta, confusa. *Finitum, materia certis limitibus circumscripta. Tertium, Mundus ipse per animam mundi temperatus & vitâ donatus.* Ita enim pag. 160. latius describit. ἀλλα τριτον φασι με λεγειν, ἐν τουτο τεθεντα το τουτων ἐκγονον ἁπαν, γενεσιν εἰς οὐσιαν ἐκ των μετα του περατος ἀπειργασμενων μετρων. i. e. *Sed tertium scito me dicere unum hoc quodcunque ex iis nascitur, generationem scilicet in essentiam, ex mensuris unâ cum termino constitutis. Quartum* erit *Deus*, *causa efficiens*, qui mundum ex *finito* & *infinito* constantem *adspectabilem* fecit. Hinc *Socrates* eadem paginâ adductis tribus illis ostendit, necessarium esse, ut *quartum* accedat. ἀλλα δη προς τρισι, *inquit*, τεταρτον τι ποτε ἐφα-

μεν

μεν ἐιναι γενος σκεπτεον. κοινη δε ἡ σκεψις. ὁρα γαρ ἐι σοι δοκει ἀναγκαιον εἶναι, παντα τα γιγνομενα δια τινα ἀιτιαν γιγνεσθαι. Πρ. ἐμοιγε πως γαρ ἀν χωρις τετων γιγνοιτο; Σω. ἐκεν ἡ τε ποιεντος φυσις, ἐδεν πλην ὀνοματι της ἀιτιας διαφερει, το δε ποιεν, καὶ το ἀιτιον ὀρθως ἀν ἐιη λεγομενον ἑν. Πρ. ὀρθως. Σω. καὶ μην το γε ποιεμενον ἀυ καὶ το γιγνομενον ἐδεν πλην το ὀνοματι, καθαπερ το νυν δη διαφερον ἐυρησομεν. ἠ πως. Πρ. ἕτως. Σω. ἀρ᾽ ἐν ἡγειται μεν το ποιεν ἀει κατα φυσιν, το δε ποιεμενον ἐπακολεθει γιγνομενον ἐκεινῳ. Πρ. πανυγε. Σω. ἀλλο ἀρα, καὶ ἐ ταυτον ἀιτια τ᾽ ἐςι καὶ το δελευον εἰς γενεσιν ἀιτια. Πρ. τι μην. Σω. ἐκεν τα μεν γιγνομενα καὶ δεξ ὧν γιγνεται παντα τα τρια παρεσχετο ἡμιν γενη. Πρ. καὶ μαλα. Σω. το δε δη παντα ταυτα δημιεργεν, λεγωμεν τεταρτον την ἀιτιαν, ὡς ἱκανως ἑτερον ἐκεινων δεδηλομενον. Πρ. λεγωμεν γαρ ἐν. i. e. *Cæterum quid præter hæc tria, quartum genus sit, discutiendum restat. Communis autem ista disceptatio est. Vide enim, an non tibi necessario videtur, quodcunque gignitur per aliquam causam gigni.* Pro. *Mihi plane. Quomodo enim absque ea fieret?* So. *Et Efficientis natura nomine duntaxat â causa differt, efficiensque & causa unum merito vocabuntur.* Pr. *Merito.* So. *Quin etiam factum ac genitum solo nomine discrepabunt.* Pr. *Certe.* So. *Præcedit quidem atque ducit natura*

semper, quod efficiens est: quod vero factum est ab eo genitumque, ipsum sequitur. Pr. *Prorsus.* So. *Non ergo idem, sed aliud est causa, & quod ad generationem causæ servit.* Pr. *Quid prohibet?* So. *An non genita ipsa, & ex quibus gignuntur omnia, tria nobis genera præbuerunt?* Pr. *Maximè.* So. *Omnium autem istorum Opificem quartum ponimus, causamque vocamus, utpote aliud quiddam, quam illa ad sufficientiam demonstratum.* Pr. *Ponimus absque dubio.* Quod si igitur hæc, quæ attulimus, ritè perpendantur, sensus verborum controversorum is est: *Deus tanquam causa efficiens in mundi fabrica infinitum & finitum, id est, materiam rudem certis limitibus circumscriptam visendam exhibuit. Hæc explicatio convenit cum nativa significatione vocis* δεῖξαι, *verbis Platonis ante allatis, totiusque tandem systematis Platonici nexu.* Quod si jam explicatio *D. Gundlingii* cum mea conferatur, perspicuum erit, *neque ex indole vocis* δεῖξαι, *neque verbis Platonis, sensum, quem tribuit verbis Platonis, erui posse.* Contendit ille, vocem δεῖξαι significare *effundere, expellere,* i. e. *facere, emanare.* Probandum igitur hoc est *perspicuis exemplis.* Adducit ille duo loca, primum e *Diod. Siculo*, sed nec *caput*, nec *paginam* notat,

notat, ut poſſit accuratius perpendi. Ponamus autem, ὀμβρον ἀπο Διος δεδειγμενον ſignificare, *imbrem a Iove effuſum*, vel quod idem eſt *editum*, nondum tamen vox δειξαι ſignificaret *ex ſe, vel ſuo quaſi ſinu expulſum vel effuſum*, patet enim το δεδειγμενον ab Interprete redditum eſſe *effuſum*, quandoquidem de imbre ſermo eſt. Non autem videndum eſt ſolum, quid vox cum *aliis miſta* ſignificet, ſed & quid *ſeparatim* denotet. *(f)* Alter locus ſane ex *Homero* petitus nihil prorſus *probat*, nam utut Φαρος ἐδειξε idem eſſet ac εἰς Φως ἠγαγε, non tamen idem ſignificaret, ac *ex ſeſe eduxit*, ſeu *pro* - vel *extulit*. *Non convenit cum verbis Platonis*, in eo enim, quem adduximus, loco, cauſa efficiens *adeo clare* a finito & infinito, & quod ex utroque conſtat, *diſtinguitur*, ut unum cum iis eſſe & fuiſſe dici non poſſit. *Non convenit cum principiis Platonis*. Is enim materiam aliquam æternam ἀσχηματιςον *a Deo diverſam* ubique ponit, quod luculenter, ni fallor, ſupra demonſtravimus. Non poſſum non igitur repetere verba, quibus, exami-

(f) Patet hoc ut alia omittam ex ipſo loco Lucæ, Act. 2. v. 22. in quo Chriſtum vocat ἀνδρα ἀπο τε Θεε δεδειγμενον.

examinato *Platonis* loco, *dissert. meæ* p. 917. usus sum. *Judicent igitur Viri me perspicaciores, utrum ex adducto Philebi loco firmiter concludi possit, materiam e sinu Dei expulsam fuisse. Ego, ut simpliciter dicam, quod sentio, nec vestigium, nec umbram hujus rei video, nedum ut aliquâ probabilitatis specie sese commendet objectio inde petita.*

XXII. Alter locus, ad quem *D. Gundlingius* provocavit, petitus erat ex *Timæo Locro*. Contendit post *Souverænium Baylium*, T. illum *Locrum* adserere, *materiam e sinu Dei expulsam*. Dixi, *Gundlingium* potius *Souverænium*, aut *Baylium* secutum, quam *T. Locrum*. Omnes ad eum provocant, locum tamen, in quo hæc reperiantur verba, nullibi designant. Haud diffitetur *D. Vir*, se duos illos Viros consuluisse; sed evolvisse se simul *Philebum Platonis* & *Jamblichum de Myst. Ægypt. atque ita observasse decisionem e Philebo Platonis* repetendam. Et hic est ille locus in antecedenti Sectione examini subjectus, qui totius ædificii fundamentum est; expendi in dissertat. mea inde a pag. 900. usque 909. libellum T. Locri, & ostendi nullum præsidium Gundlingio in eo esse. Omnia, quæ Locrus in exiguo hoc libello tradit, ad sequentia possunt revocari capita: 1. *Deum*

esse

esse mentem præstantissimam. 2. *Materiam infinitam & æternam.* 3. λογον *dari seu* νȢν, *in quo mundi sensibilis* παραδειγμα. 4. *Dari mundi animam imperio Dei subjectam.* 5. *Voluisse Deum Optimum materiam* ἀσχηματιςον *fingere & pulcherrimum inde efficere animal.* 6. *Factum hoc esse ita volente Deo per ministros quosdam.* 7. *Hunc mundum Deo ita volente æternum futurum.* Hæc capita fere αὐτολεξει in hoc libello traduntur. Quæ quâ ratione cum æterna quadam materiæ effluxione e sinu Dei, consistere possint, nemo non videt. Videamus tamen, qûid ex eo, quod monumentum trahat, contra nos adferat. Sect. LX. p. 273. sq. ita loquitur: *Vix Atheus non erit, qui materiam Dei participem facit, quæ est* περι τα σωματα ται θατερω φυσιος. *Altera natura Locro materia est, sicuti* ταυτον *divinam naturam exprimit. In quo Apologeta haud dubie nobis consentiet. Adde rerum naturalium* οικονομιαν *formam materiam sensile. Vis vero &* ἐνεργεια *unde forma instruat in materiam, & materia sese accommodet formæ, est in mente Dei, à qua cæteræ res prodeunt tanquam fœtus, quas is appellat* γεννηματα. *Quod non creatur, ex nihilo non fit. Quod ex nihilo non fit, aliunde pullulat, similisque est soboles patri matrique secundum essentiam.*

Respon-

Respondeo 1. Materiam Dei participem esse, nullibi dicitur in hoc libello. Principio ponit δυο αἰτιας των παντων, νοον, των κατα λογον γιγνομενων; ἀναγκαν των βιᾳ καττας δυναμεις των σωματων, *mentem quidem earum, quæ ratione quâdam nascuntur; & necessitatem earum, quæ existunt vi quâdam, secundum corporum potentias & facultates.* Harum *naturalium causarum* Deum summam & principem causam ponit, quem ἀρχαν των ἀριστων, ἀρχαγον παντων, Δαμιεργον τω βελτιονος. De *materia* dicit, eam esse ἀμορφον, ἀσχηματιστον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν, addit ταν δε περι τα σωματα, μεριστὰν εἰμεν καὶ τας θατερω φυσιος, *circa corpora dividuam esse materiam, & alterius naturæ participem*, id est, materiam in se spectatam, rudem esse & infinitam, spectatam autem, ut in ordinem digestam, dividuam. Nimirum cum materiæ accedit ἡ *idea*, particeps fit τας θατερω φυσιος. 2. Frustra urget *D. Gundlingius* vocabulum ἐκγονον fœtum, qui ex Deo, si illum audias, prodierit; pag. 544. mundum considerat T. Locrus οἱον NB. ἐκγονον τετεων, quasi fœtum illarum, scil. materiæ & ideæ. Nimirum materiam considerat ut ματερα καὶ τιθαναν, *matrem & nutricem*, ἀΐδιον, præterea ἀμορφον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν. το εἰδος *vero, inquit pag. 545.* λογον ἐχει ἀῤ-

ῥενος

ρενος τε καὶ πατρος, *matris & patris*, τρίτα δε, inquit, εἰμεν τα ἐκ τούτων ἐκγονα. *Tertia verò est essentia ea, quæ ex his, ut fœtus, nascuntur.* Ex quibus patet, mundum dici ἐκγονον, quia ad materiam informem accessit *Dei operatio*, quæ, per ideam materiam in certam formam redegit, unde materia τεταγμενη dicitur. Nullibi autem dicitur, fœtum illum *ex Dei sinu* expulsum, imo ne quidem ex idea, quæ parentis ad instar consideratur. Ergo si quis effluxus locum habet, το αιϑητον *e materia, matre* nimirum, prodiit, speciebus ornatâ *per ideam*; *Deus* vero ab *idea*, *materia* & *mundo totus* diversus est. Hinc pag. citatâ ait: ἀγαθος ὢν ὁ Θεος, ὁρων δε ταν ὑλαν δεχομεναν ταν ἰδεαν καὶ ἀλλοιυμέναν. i. e. *Deus, quum nimirum bonus sit, & materiam recipere formam, & alterari varie.* Deus ergò ex mente Locri ideam adhibuit ad formandam materiam; materiam minime ex suo sinu expulit; & cur, quæso, opus esset idea, si in sinu Dei latuisset jam materia? si omnia inevitabili quadam necessitate e natura Dei emanassent? verum est, fœtum illum non e nihilo prodiisse, sed nondum inde sequitur, eum e divina essentia Dei expulsum esse; adest enim mater hujus fœtus, nimirum æterna illa

&

& ἀσχηματιςος materia. *Similis* est *fœtus* ille *Parentibus*, qui originem dedere, *corpore* seu materia similis *matri*, *ordine*, *dispositione* vero *Ideæ* seu νοατῳ παραδειγματι. Ultra comparatio illa urgeri non potest. *Quæ causa est*, ita pergit *D. Gundlingius*, *quod in naturæ universitate aliquid statuit divinum, quod maneat, & generationum & vicissitudinum in rebus singulis sit* νοατον τε παραδειγμα. *Quod est in singulis rebus, non est extra illas.* Sed unde tandem hæc ratiocinatio petita est? *Timæus*, inter *causas adjuvantes*, p. 544. ἰδεαν, ὑλαν, αἰσθητον. *Ideam* autem *illam* ita *definit*. καὶ το μεν εἰμεν ἀγενατον τε καὶ ἀκιναῖον, καὶ μενον τε, καὶ τας ταυτω φυσιος νοατον τε καὶ παραδειγμα των γεννωμενων, ὁκοσα ἐν μεταβολα οντι. ͳοιαͳον γαρ ͳι ͳαν ἰδεαν λεγεσθαι ͳε καὶ νοεισθαι. i. e. *Esse præterea in hac rerum universitate quiddam, quod maneat, & intelligibile sit, rerum genitarum, quæ quidem in perpetuo quodam mutationum fluxu versantur, exemplar. Hujusmodi nimirum in his rerum singularum vicissitudinibus constans, & perpetuum exemplar ideam dici & mente comprehendi.* Nemo non videt, hoc παραδειγμα mente solâ percipiendum, *diversum* esse a *rebus fluxis*, quæ extra illud παραδειγμα existunt, & nullo modo cum eo conjunctæ sunt. Dicitur illa

idea

idea παράδειγμα των γεννωμένων, ὁκόσα ἐν μεταβολῇ ἐντι. id est, *omnes res fluxæ, seu corpora omnia, quæ in perpetua mutatione sunt, facta sunt ad immutabiles ideas in mundo illo intelligibili repræsentatas.* Quicquid igitur in singulis rebus τεταγμένον, illud repetendum est ab *Exemplari illo* νοατῳ. Negat præterea, *materiam* dici ἀγέννατον; *nec*, inquit *Cl. Gundlingius, conciliandus sibi foret, materiam si* ἀγέννατον *propriè credidisset, cum omnium rerum, tum mentis, & quæ a mente, tum materiæ, quæque illum consequuntur, secundum Locri dictata, principium sempiternum sit, quod vocatur Deus. Ergo idem ille Deus & materiam genuit, ac tanquam fœtum a se expulit* ἐ μὰν ἀκίνατον, ἄμορφαν *tamen* καὶ ἀσχημάτιστον. Verum est, *materiam* non dici hoc in loco ἀγέννατον, dicitur tamen μήτηρ, *mater, nutrix* rerum omnium, dicitur ἀίδιος. *mundus* dicitur γεννατος, & tanquam *fœtu aliquis* consideratur; ergo, antequam eam Deus exornaret, ἀγέννατος *erat*, nondum nata, seu in ordinem digesta. *Nasci enim mundus dicitur*, cum τεταγμένος, in certum definitumque ordinem redactus est. Nec hoc obstat, quo minus Deus omnium rerum simul auctor sit; cum enim ipsemet materiam in ordinem digesserit, materiamque ἀσχημάτιστον in

certas ſpecies diviſerit, dici poteſt, eum mundum generaſſe. Hinc pag. 545. ait: *Deus, cum videret, materiam recipere formam, & alterari variè quidem, ſed tamen inordinatè: vidit quoque opus eſſe, ut eam ipſe in ordinem reduceret, & ex indefinitis mutationibus ad certam definitamque conſtitueret.* Ubi ergo vel *umbra* adeſt *æternæ* illius ex eſſentia divina *expulſionis?* ſi vocabulum illud γεννᾶν tantopere *D. Gundlingio* diſplicet, ſumat vocabula εἰς τάξιν ἄγειν, vel ποιεῖν, quæ in hac ipſa pagina 545. à Timæo adhibentur, & evaneſcet ille metus. *(g)* Quærit *Cl. Gundlingius*, quomodo

(*g*) Jam dudum eruditi obſervarunt, γεννᾶν & ποιεῖν apud Græcos promiſcue ſumi. Audiatur Doctiſſimus Clericus in Commentar. ad Geneſ. 2. v. 4. *Ut* ילד, inquit, *primariò genuit, atque inde quidvis fecit ſignificat: ita quoque derivatum, quo hîc utitur Moſes, primo quidem generationem, deinde quamvis procreationem ſignat. Apud Græcos ſimiliter* γεννᾶν, *quod generare eſt, paſſim efficere, creare ſonat, &* γέννησις Generatio, *actio quâ quidvis fit vocatur. Plato quidem in Timæo, ubi de creatione mundi diſputat paſſim* γεννᾶν *&* ποιεῖν, γεννᾶσθαι *&* γενέσθαι, γεννητὰ *&* γενητὰ, γένεσιν *&* ὕπαρξιν *confundit. Mundum vocat* γεννητὸν, *& Deum* Πατέρα *non minus ac* αἴτιον. Hactenus D. Clericus. Quod ipſum probat etiam translatio Ciceronis. Ita enim in libello de univerſo notiſſimum locum Platonis transfert: *Tum ad Deos is Deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc vos, qui Deorum ſatu orti eſtis, attendite. Quorum operum ego Parens, Effectorque ſum, quæ per me facta, non ſunt diſſoluta me invito* &c. Ubi quem Genitorem adpellavit, ſtatim Effectorem vocat.

modo materia sit *mobilis secundum Timæum*, *vel antequam a Deo in ordinem sit digesta.* Sed quid hoc ad rem? supposuit *Plato* multa, quæ probare non potuit. Quæritur quid senserit. *Timæus* ille cum *Pythagora* sentiebat, corpora omnia in perpetuo fluxu esse. *Ego te oro*, inquit, *ut patefacias, quomodo fœtus prodeat, qualis est materia. Ignoras regeris. Et rursum qui ignorat, ajo, nec adfirmat, nec negat. Quare igitur negas expulsam, aut secretam?* Rogo vicissim *Cl. Polybistorem*, ut explicet, quomodo volente Deo, sensibilium rerum moles exorta sit, explicet nexum, qui est inter voluntatem Entis intellectualis, & existentiam, motumque corporum, & explicabo illi, quomodo Deus ex materia æterna potuerit fabricare mundum. Fateor, me nescire, quomodo mundus ex mente *Platonis* a Deo conditus sit; sed quanquam lubens hac in parte meam confitear ignorantiam, adserere tamen jure possum, *materiam e sinu Dei non esse ejectam.* Cur tandem? quia nec *vola*, nec *vestigium* hujus rei in *Timæo*; quia nec *ex principiis Timæi* sequitur. Quod igitur *scio*, affirmo; quod *nescio*, in dubio relinquo. Licet enim, ni fallor, *D. Gundlingio* tueri, materiam ex sententia Christia-

Kk 2 norum

norum non esse æternam; non e sinu Dei propulsam, quanquam nec ipse, nec alius explicare possit, quomodo positâ æternâ Numinis voluntate corpora exstiterint, & adhuc, eodem volente, moveantur.

XXIII. Asserui in *Dissertat. mea*, ex hoc Timæi libello clarissime patere, Platonem non *unicam* tantum dari *substantiam*, sed plures adseruisse; recipit igitur se *D. Gundlingius* ad animam mundi, probaturus inde, *Platonem* unicam agnovisse substantiam. *Eam (mundi animam)* inquit, *Platonis Deus* ἐπαγαγεν ἔξω *eduxit extra: quod indicio est, eam latuisse intra sinum divinitatis: dein eo contexit* αὐτο ὁλον *ipsum universum, deditque ei nonnihil ex forma individua & dividua essentia: Illa est divina & individua: hæc materia atque dividua, ut sic interveniente motu, fieret alterum, maneretque interea unum atque idem. Zimmermannus hanc descriptionem obscuram vocat, quanquam Platonis menti convenit, ut ovum ovo.* Verum est, dixi, & adhucdum dico, *obscurissimum* esse, quid *Timæus & Plato* animæ mundi nomine intelligant; ex iis autem, quæ omnium fere consensu obscura sunt, rite ratiocinari nos non posse, hactenus existimo. Verum est, descriptionem animæ mundi, quam exhibet Timæus, exa-

cte

ẞe convenire cum deſcriptione Platonis: ſed hoc idem eſt meâ opinione, ac ſi quis dicat, voci *bliẞri*, non minus perſpicuam ſignificationem ſubjeẞam eſſe, ac *Ariſtophanis phlattotratt.* Nimirum æque obſcura eſt *Timæi* ac *Platonis* animæ mundi deſcriptio. *Celeberrimi & Hiſtoriæ Philoſophicæ peritiſſimi Viri* dudum faſſi ſunt, *obſcuriſſimum* ea in re *Platonem* eſſe. Fatetur hoc *Plutarchus* Vir πολυμαθεςατος initio *Commentarii de Procreatione animæ mundi, quæ in Timæo Platonis* deſcribitur. *Sext. Empir.* Lib. I. cap. 13. adverſ. Grammat. p. 283. ait: *πȣ γαρ τις δυναται των ὀφρυωμενων γραμματικων* Ἡρακλειτον *συνειναι καὶ* Πλατωνι *παρακολȣθησαι λεγοντι της, καὶ ἀει κατα ταυτα ἐχȣσης ȣσιας, καὶ της περι τα σωματα μεριςης τριτον ἐξ ἀμφοιν συνεκερασατο ȣσιας ἐιδος, της τε ταυτȣ Φυσεως, καὶ της θατερȣ.* i. e. *Ubi enim eſt ex ſupercilioſis Grammaticis, qui Heraclitum poſſit intelligere, vel Platonem aſſequi, qui dicit: Ex individua & quæ ſemper ſimiliter, & eodem modo, ſe habet eſſentia, & ex ea, quæ eſt in corporibus dividua, tertiam ex utrisque ſpeciem conſtituit eſſentiæ, nempe & naturæ ejus, quod eſt idem, & naturæ ejus, quod eſt alterum.* Ex Recentioribus unicum citabo *Burnetum Archaiolog. Philoſoph. Cap. 13.* p. m. 438. ita loquentem: *Hanc a-*

nimam Platonicam, inquit, multis explicuere Platonis interpretes, Chalcidius, Proclus & quotquot in Timæum commentati sunt. Præterea Plutarchus tractatu singulari fusè disseruit de procreatione animæ secundum Platonem. Sed his lectis omnibus, nihil proficies; nisi quod id forsan magis persuasum habueris, operam prorsus lusisse, quotquot sudarunt in hac arena. Nihil aliud mihi videtur illa ψυχογονία Platonica, quam lusus ingenii: vel regia magica in aëre constructa, cujus fundum frustra quærimus. Cui notus est ille dialogus Timæi, satis erit apponere non meam, sed nuperi Philosophi, ea de re expostulationem. Si Plato suam illam de animæ natura, communibus verbis exposuisset sententiam: Ecquid putas grande aut quod certo posset probare, dicere visus fuisset? Et fac jam illum in vivis esse: fac rogari, ut sese clarè explicet: ut suum illum Chiasmum declaret? ut quid sit idem, quid diversum, quid tertia ex dividuo individuoque natura, exponat. Qui illæ Geometricæ Harmonicæque proportiones in anima agnoscantur, aperiat. O quam aberit, ut propterea animæ naturam nobis perspectam faciat: quæ & illiusmet auditores, quos inter etiam fuit acutissimus Aristoteles, latuit & manet etiamnum incomperta. Sed nempe, quia suam sententiam miris implicuit ambagibus,

bagibus, idcirco obtinuit, ita quod velle potuit, ut puta quod illam propterea miremur, ſuſpiciamusque & revereamur, tanquam inſigne myſterium, opinemurque, niſi perfecte animæ naturam noſcamus, cauſam eſſe, quod non in mentem divini Viri penetremus: nobisque imputemus, quod homunciones cum ſimus, tantum conſequi Heroëm non poſſimus: Et cum nobis oculi Noctuæ, illi Aquilæ fuerint, ad illud Jubar caligemus, quod ipſe clarè perſpexerit. Hactenus Burnetus. Teſtimonia illa adducta ſatis teſtantur omni tempore doctiſſimis, & perſpicaciſſimis Viris, obſcuram valde animæ mundi Platonicæ deſcriptionem viſam eſſe. Sed videamus tamen, utrum probari poſſit, illam animam *in ſinu divinitatis fuiſſe*, atque poſtea *expulſam*. Audiamus ipſum Timæum. Is p. 549. ita hanc rem proponit: ταν δε τω κοσμω ψυχαν μεσοθεν ἐξαψας ἐπαγαγεν ἐξω περικαληψας αὐτὸ ὅλον αὐτα, κραμα αὐταν κερασαμενος ἐκ τε τας ἀμεριςω μορφας καὶ τας μεριςας ἐσιας. ὡς ἐν κραμα ἐκ δυω τετεων εἰμεν. ὠ προτεμιξε δυο δυναμις, ἀρχας κινασιων, τας τε ταυτω καὶ τας τω ταυτερω. ἁ καὶ δυσμικτος ἐεσα, ἐκ ἐκ τω ῥαςω συνεκριναто. i. e. *Animam autem mundi in ipſius (ſc. mundi) medio indidit Deus, & extra eduxit: ipſumque univerſum ipſâ contexit, certo quodam temperamento contem-*

 peratam,

peratam, ex forma nimirum individua, & ex dividua eſſentia: ut unum quoddam temperamentum ex his duobus exiſtat: cui duas potentias immiſcuit, motuum principia. Ejusdem videlicet & alterius. Quæ quidem anima, cum difficulter ſuſcipiat mixtionem, neque facile etiam ad hujus temperamenti formulam coaluit. Ex hoc loco nec *videmus, unde* anima illa mundi orta ſit, nec *quid ſit.* Illud ἐπαγαγεν ἔξω fruſtra urget *Gundlingius. Deus* dicitur eam mundo *indidiſſe*, conſideratur igitur tanquam *aliquid*, quod Dei *imperio & voluntati prorſus obnoxium ſit:* quam enim poteſtatem haberet in id, quod cum eſſentia ſua indivulſo nexu cohæreret, & ejuſdem eſſet perfectionis? eduxit illam animam extra, ſed an inde neceſſario ſequitur *ergo latuit in ipſa eſſentia divina?* indita primo fuit mundo, & demum extra educta eſt. Ubi autem, antequam mundo inſereretur, fuerit, *nec vola, nec veſtigium adeſt in Timæo.* Non licet autem ad defendendam hypotheſin *quidlibet ex quolibet* elicere. Si conjecturæ locus ſit, crediderim, illud ἐπαγαγεν ἔξω nihil aliud denotare, quam animam illam mundi medio inſertam a Deo extra eductam, i. e. ad exornandas omnes etiam extremas mundi partes, miſſam; poſtea vero hoc facto,

cto, denuo in prius domicilium conjectam. (*b*) Illa contemperatio ex *dividuo* & *individuo*, nihil aliud videtur denotare, quam mundum ex corporibus & principio quodam fœcundante constare. Sed quicquid dicas, nihil, quod omni ex parte satisfaciat, adferre poteris. Sufficit, quod tanquam ministra quædam, Dei Imperio obnoxia consideretur. Hinc pag. 549. ait: ἀν ὐχ ὑςεραν τας σωματικας ὐσιας συνεταξατο ὁ Θεος, ἀλλα πρεσβυτεραν ἐποιει *hanc vero non ultimam ordinavit Deus post corpoream ipsam essentiam, sed antiquiorem creavit.* *Eam mundi* animam (ita pergit D. Gundlingius) Locrus pag. 556 *nominat alteratricem*, φυσιν ἀλλοιωτικην, *ut Opificis vicem obiret in mortalibus & diurnis animalibus efficiendis, quibus illa, quasi per fluxum quendam animas instillabat*, ὡν τας ψυχας ἐπιῤῥυτως ἐνεςαγε, *partim a sole, partim ab aliis astris, ubi oberrabant, deductas.*

 Unam

(*b*) Ita explicat ipse Plato in Timæo pag. 711. Edit. Ficini: *Postquam igitur, ait, secundum Creatoris illius mentem tota animæ constitutio absoluta fuit, mox omne corporeum intra ipsam effinxit, mediumque mediæ accommodans, apto modulamine copulavit. At illa a medio per omne usque ad cœli extrema se porrigens, eique extrinsecus circumfusa, seque in se ipsa convertens, ita sempiternæ sapientisque vitæ in universum tempus divinum dedit exordium:* conferatur Plutarchus de Animæ Procreatione pag. m. 635.

Unam animam humanam eâdem potentiâ præditam mansisse, qua est illa ipsa mundi anima, quam in parte rationis participe admiscuisset. Ita D.G. Afferam ipsa verba *Locri*, ut, utrum illa necessario fluat inde consequentia, Lector dijudicare possit. Quoniam autem prolixiora sunt, latina tantum dabo. *Jam vero*, inquit pag. 556. *post mundi constitutionem, mortalium animantium generationem molitus est Deus, ut ad imaginem illam perfectus esset plane atque absolutus. Humanam igitur animam ex iisdem rationibus atque potentiis contemperatam, atque divisam distribuebat, naturæ alteratrici hoc tributo ministerio: quæ acceptis harum rerum mandatis, ipsius Opificis quasi vicem obivit in mortalibus & diurnis animalibus efficiendis, quorum animas NB quasi per fluxum quendam instillabat: ita alias quidem a luna, alias a sole, alias a cæteris, quæ in alterius parte oberrant, astris, deducebant. Unam animam excepit, quæ ejusdem potentiâ prædita est, quam in parte illa rationis participe admiscuit imaginem sapientiæ his, qui bono fato utuntur.* Et paucis interjectis triplices animæ facultates esse vult. *Circa cor* το θυμοειδὲς; *circa jecur* τὸ ἐπιθυμητικὸν; *in cerebro tandem esse* τὸ ἡγεμονικόν. Quod si in summam Locri verba rediga-

redigamus, ſequentia exinde patent: *1. Deum diſtingui ab anima mundi cæterisque ſubſtantiis. 2. Animam mundi Dei miniſtram eſſe, animasque in diverſa loca, ita volente Deo, deduxiſſe, & in corpora immiſiſſe. 3. Animas illas circa ſolem & aſtra oberraſſe. 4. Animam mundi a cæteris animabus diverſam eſſe. 5. Animas humanas diverſis facultatibus inſtructas eſſe.* Exinde tamen concludit *D. G.* p. 277. *Unde in omnibus rebus invenitur divinum & idem: cui agglutinatur illud celebre non ens, quod non per ſe ſubſiſtit, ſed a divino ſuſtentatur.* Sed quis tam *lynceus* eſt, ut hujus *illationis vim* videre poſſit? materiam non eſſe ſubſtantiam ex mente Platonis, *mera eſt ſuppoſitio*, ſupra ſatis, ni fallor, refutata. In omnibus rebus invenitur divinum, id eſt, dantur intellectuales ſubſtantiæ in homine, circa aſtra ſunt dæmones, ſunt ideæ, eſt denique Deus ipſe. Sed *quo argumento* probatur, aut *teſtimonio*, omnes illas ſubſtantias *unam* efficere, imo cum *ipſo mundo* ita *neceſſario conjunctas*, ut nonniſi *mentis præciſione* diſtinguantur? *clariſſime* hic mundus a Deo, Deus ab anima mundi, animæ ab aſtris & corporibus diſtinguuntur. Aſſerere, hæc omnia per abſtractionem mentis interpretanda, nihil aliud eſt, quam ſi-

ne

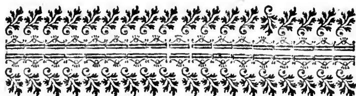
ne ratione τῃ ὑποθεσει δυλευειν. Unde necesse non puto, ut multis conseq. *Gundlingii* Sect. LXII. adductam subvertam. *Ex his vero*, inquit, *claret, unicam substantiam esse* το Θειον, *cætera non esse, nisi per participationem*, κατα μετοχην *unius substantiæ, quæ influit, in homines & animalia.* Quo enim in loco dicitur, animas illas in animalia deductas ex *Deo repetitas?* ne quidem ex gremio animæ mundanæ prodiisse dicuntur. Solum hoc patet, animam mundi cæteras animas corporibus indidisse. Cur denique ab astris, sole, revocantur illæ animæ, si pars sunt essentiæ divinæ? Argumenta insuper ex hoc *Timæi* libello attuli, ad probandum, Deum ex *Locri* sententia fines intendisse in condendo mundo: Respondet, loqui Locrum tanquam *physicum*; Deum Pythagoræ autem γεωμετρειν. *Finis considerationem in abstractionem mathematicam* non cadere. Sed quid opus multis verbis, ubi adsunt testimonia, *Plato in Timæo*, *& Locrus* de anima mundi, uti *Physici* simul & *Theologi* loquuntur. Pandunt rerum initia, simulque quomodo & quem in finem cuncta exornata sint, edocent. De abstractionibus sane hic sermo non est. *Deus*, & ex nostra sententia γεωμετρει, quia omnia certo pondere

pondere & menſura condidit. Pag. 554. Locrus ait: *Deum Elementis uſum ad mundum conſtruendum.* Pag. 555. εἷς μεν ὢν ὅδε ὁ κοσμος δαιμονιω δεσμω το ἀναλογον ἐςιν. *Unus igitur hic mundus felicis cujuſdam & plane divini vinculi proportione conſiſtit.* Pag. 557. ταν δ' αἰσθασιων ταν μεν οψιν ἁμμιν τον Θεον ἀναψαι εἰς θεαν των ὠρανιων κ ἐπιςαμας ἀναλαψιν. i. e. *At vero ex ſenſibus viſum quidem nobis accendit Deus ad rerum cœleſtium contemplationem ſcientiamque comparandam.* Pag. 549. λογοι δ' οἱ παντες ἐντι κατ' ἀριθμως ἁρμονικως συγκεκραμενοι. ὡς λογως κατα μοιραν διαιρη και ποτ' ἐπιςαμαν. i. e. *Hæ autem rationes omnes ſunt contemperatæ ad numeros harmonicos, quas & ipſe rationis Opifex congruenter diſtinxit, certis ſcientiæ auſpiciis. Libellum ſuum ſic claudit:* οἷς ὁ παντων ἁγεμων Θεος ἐπετρεψε διοικησιν κοσμω, συμπεπληρωμενω ἐκ Θεων τε κ ἀνθρωπων. των δε ἀλλων ζωων ὁσα δεδαμιουργηται ποτ' εἰκονα ταν ἀριςαν εἰδεως ἀγεννατω κ αἰωνιω. i. e. *Quibus humanarum rerum inſpectionem ſummus ille Deus, omnium Imperator atque Præſes attribuit. Quibus etiam gubernationem mundi commiſit. Qui quidem mundus & Diis, & hominibus, & cæteris animantibus conſtat, abſolutâ plane omnibusque numeris cumulatâ ratione. Et hæc quidem omnia ad* optimam

optimam illam ingenitæ, æternæ, intelligibilis formæ, imaginem fuerunt creata. Hæc loca mea opinione probant *quam clarissime*, Deum ex mente Locri *fines intendisse*. Cum autem in superioribus satis clarè demonstraverim, *Spinozam* omnes fines negare, constat, *Platonem*, qui Timæum secutus est, cum *Spinoza* non idem sentire.

Viro,

Viro, Pietate, Eruditione, Nobilitate, Candore denique, Præcellentissimo.

JO. CONR. ZIEGLERO,

Scaphusano, Amico Singulari.

Dissertationem hanc Apologeticam in Grati Animi τεκμήριον & Amicitiæ Monimentum

D. D.

Jacobus Zimmermannus. (*)

Miraberis sine dubio, *Præstantissime Vir*, qui fiat, ut Apologeticam hanc Dissertationem TIBI inscribam. TU enim a litibus omnibus alienissimus es, & nihil magis in Votis habes, quam ut inanibus Disputationibus,

(*) Typothetæ incuria factum est, ut Epistola hæc, quæ Clarissim. Zimmermanni Vindiciis præmitti debuisset, nunc demum exhibeatur.

tionibus, quibus Eruditi misere tempus terunt pretiosissimum, posthabitis, in id omnes eniterentur, ut de rebus momentosissimis persuasi, virtuti per omnem vitam vacarent. TU in altissimo otio inquirendæ veritatis studio vacas, ita tamen, ut, quod difficillimum, in Sapientia modum teneas. TU summâ ope niteris, ut per Virtutis acerrimum Studium, citis passibus ad beatam immortalitatem grassseris; Hoc negotium Tuum, hoc otium, hic labor Tuus, hæc quies. In his vigiliam Tuam, in his etiam somnum reponis. Merito ergo miraberis, eristicam hanc Disputationem, & rerum pondere, & styli nitore destitutam, TIBI offerri. Ego vero, mi *Zieglere*, TE laudo, atque beatum prædico, imo inter *Eminentissimas Tuas Virtutes* refero, quod vera rerum pretia noris. Neque enim ego, ut multi, invideo aliis bonum, quo ipse careo, sed contra sensum quendam, voluptatemque percipio, si ea, quæ mihi denegantur, Amicis video superesse. Paucissimi mortalium sciunt, quem in finem D. O. M. mentem, quâ nihil præstantius nobis datum est, in exiguum hoc corpusculum conjecerit. Multi, vel ideo se natos putant, ut nihil profuturis tempus

pus terant, ut cibos percolent, ut ventri bene ſit, &c. hic humilium ingeniorum mos eſt. Qui excellentioris ingenii ſunt, tum demum rite ſe ſuo officio defunctos putant, & vixiſſe arbitrantur, ſi multa, aut nihil, aut parum profutura ſciant, ſi de omnibus loqui poſſint, ſi laudentur, celebrentur, atque per ora virûm volitent, cæterosque, aut munerum dignitate, aut Eruditionis ſplendore, ſuperent. Pauciſſimi animum à præjudicatis opinionibus, pravis ſtudiis purgant: Pauciſſimi momentoſiſſima rite cognoſcunt, virtutique, quæ omnibus, etiam nobiliſſimis ſcientiis præſtat, acri ſtudio vacant, atque tempus illud breve & fluxum in ea ſectanda atque excolenda collocant. Pauciſſimi denique, tum ſibi videntur ſatis ſapere, quando ea ſciunt, quæ Magiſter Optimus nos ſcire voluit, eaque agunt, ſine quibus beati eſſe non poſſumus. Hæc, cum Tu diu noctuque mediteris, cum omnem curam meditationemque in eo reponas, quis Te verè Doctum, verè Sapientem, verè Felicem eſſe, negabit? Quid igitur ad me Plato tuus, inquies, quid Examen litium tuarum? Audi, mi *Zieglere.* Dudum eſt, ex quo in ære Tibi ſum. Infinita ſunt Tua erga me Beneficia, quibus me Tibi devinxiſti. Amo

Te, & possum dicere quare. Volui igitur, cum meliora ad manus non sint, tandem aliquod extare amoris mei in Te monimentum, leve illud quidem, & exiguum; monimentum tamen. Lacte supplicare debent, quibus thura desunt. Respice igitur non tam rem ipsam, quam animum meum. Et Parentes æquis oculis conatus liberorum aspiciunt, licet ingenii maturitas ubique desideretur. Præstat in minimis tentare, quid vires valeant, quid ferre recusent. Non omnes alto se mari credere audent: timidos juvat littus legisse. Interim, ut Beneficiorum Tuorum, sic & Monitorum, nulla me unquam capiet oblivio. Quoties de Te cogito, cogito autem plurimùm, toties ad virtutem animus meus accenditur. Plura, ut heic addam, prohibet decantata Tua Modestia, quam vel Hostis in Te admiretur. Accipe igitur serenâ mente, hoc qualecunque amicitiæ τεκμηριον, & nunquam desine amare Zimmermannum Tuum.

Vale.

II. ME-

II.
MEMORIA
M. JOANN. SCHMIDII,
Theologi Cœci.

§. 1.

Consolatio cœcitatis, quam elegantissimus Erycius Puteanus Lovanii A. MDCIX. in Viri cujusdam amplissimi, luminibus orbi, gratiam edidit, ita affecit M. Antonium Bonciarium, eodem calamitatis genere pressum, ut eam ab homine vidente scribi potuisse magnopere miratus fuerit. Refert id testis αὐτήκοος Philippus Wannemakerus, Belga Dominicanus, in Triumpho Litteratorum *(a)* Mediolani A. MDCXI. in 8. excuso, cujus verba, cum liber hic paucis visus sit, recitare hoc loco non piget: *Cum primo M. Ant. Bonciarium inviserem, & Puteani Consolationem Cœcitatis offerrem, quam e Belgio contuleram, & ille avide legi sibi curasset: sequenti die ad eum reversus: ô mi Wannemakere*, inquit, *ecquis divinior Puteano? ô vita! Hocne scriptum clare videntis de*

(a) Pag. 129. sq.

cœcitate? Quid dicam non occurrit, nisi hoc forte: Luminibus orbum, cœcumque fuisse plane adfirmem, cum Amplissimum illum Virum consolaretur. Scribi certe in hac materia nihil melius potuit. Ita dico, & cœcus dico. Nam nostrum esse arbitror, censere illa, qui eadem fortuna XX. circiter annis lætamur. De cœcitate nulli melius judicabunt, quam cœci. Quare iterum & bis iterum repeto: opinionem meam superare hoc scriptum, hominis non cœci, sed videntis. Ego post suavissima solatia e limpidissimis divinorum oraculorum scatebris hausta nulla re magis cœcitatis miseriam levari posse arbitror, quam literarum studiis, quibus mentis oculi non sine dulci tenerrimæ voluptatis sensu pascuntur ac demulcentur. Exemplo id suo haud pauci e cœcorum ordine confirmant, qui orbitate visus se prohiberi passi non sunt, quo minus eodem cum oculatis, immo majori sæpius fervore Musarum in castris militarent, hac re nominis sui memoriam ad immortalitatem consecrantes. Eorum honori post alios aliquo abhinc tempore litavit Eruditissimus Heumannus in Poecile sua, varia eruditione plenissima; *(b)* ubi cœcos videntes, & eos quidem, qui a puero

(*b*) Tom. I. Lib. I. p. 139. sqq. & Lib. II. p. 187. sqq.

ro cœci ſine oculorum adminiculo non tralatitiam conſecuti ſunt doctrinam, in ſcenam produxit. Ego jam Viri non incelebris M. Joannis Schmidii, popularis mei, in prima pueritia caris luminibus viduati, memoriam renovare animum induxi.

§. 2.

Natione is Suevus erat, patria Nordlingenſis, vitæ limen ingreſſus Anno ſupra milleſimum & ſexcenteſimum trigeſimo nono, menſe Septembri, patre ephippiopœo. Quadrimus jam in ſcholam Latinam miſſus, bonam omnibus in tenella ætate de ſe ſpem excitavit. Verum, cum decimum vitæ annum ageret, inter ludos pueriles, infelici ictu dextro primum oculo, dein chirurgi, cujus fidei & curæ parentes eum crediderant, imperitia & altero privatus, literis ſuorum ſuaſu valere juſſis, inſtrumentali, quam vocant, Muſicæ operam dedit, ut ita non tam cœcitatis moleſtiam aliquantum lenire, quam pauperiem propellere, victumque ſibi parare poſſet. Totus igitur in hanc artem intentus, brevi ita profecit, ut in nuptiarum ſolemnibus lautioribusque conviviis alios jam ea in lætitiam atque hilaritatem conji-

cere, fidibusque canoris choreas ad plectra agitantibus jucunde præire valeret. Sed ſexennio vix transacto, hoc vitæ genus pertæſus, quum diſſolutos multorum choraularum atque fidicinum mores non absque indignatione obſervaſſet, veritus ne ab iſto contagio & ipſe labem traheret, ad dulces ante omnia Muſas, quas olim invitus deſeruerat, aculeo iſto, quam prima literarum rudimenta ipſi antehac tradita in animo reliquerant, adactus, non ſine propitii Numinis auſpicio regreſſus eſt.

§. 3.

Itaque ingenii felicitate levatus ac indefeſſa diligentia inſtructus per omnes Gymnaſii patrii claſſes non tam cucurrit, quam volitavit, eosque fecit progreſſus, ut poſt ſex annorum decurſum idoneus, qui in Academiam quandam celebriorem ad ſtudia eo felicius proſequenda mitteretur, a Scholarchis judicatus ſit. Bono igitur cum Deo Argentinam, Doctorum ſuorum fama tum nominatiſſimam, ſe contulit Anno ſuperioris ſæculi ſexageſimo primo, ibidemque propitiam ipſi manum porrigentibus, ac liberalitate ſua ejus fortunam ſublevantibus Sereniſſimo Würtembergiæ Duce, Illuſtriſſimo Rapolti

polti villæ Comite, & perincluto Nordlingensi Magistratu, omni virium contentione literis hoc ordine per quadriennium incubuit, ut primum annum Philosophiæ potissimum, secundum & tertium Physicæ & arti Medicæ, quartum denique auctore & ergodiocte Beato Doctore Dannhauero, maximi nominis Theologo, diviniori scientiæ consecraret, suaque efficeret industria, ut Magisterii, quod vocant, honoribus, tertio ipsi inter sedecim competitores loco assignato, & Poëtica laurea decoratus, aliis in Logica & Politica disciplina haud sine fructu privatissime tertio jam anno erudiendis par esset. Intra hoc tempus præterea sexies repetita vice publice & solenniter disputavit, tresque Orationes Latino, ac unam de Monarchia JEsu Christi Græco sermone, applaudente universo auditorum choro, recitavit: quo ultimo præsertim specimine, quanta res vocesque auditu duntaxat perceptas in memoriam sibi revocandi facultate polleret, luculenter demonstravit. Haud inconveniens est, hic adjicere elegans Epigramma, in nostri honorem a B. Dannhauero scriptum, cum sub D. Jo. Faustii moderamine Disputationem de Euporia strenue tuitus esset:

Mirus mira facis, per te miracula præstat,
Qui cœcum & surdum conficit ipse, Deus:
Miris ille modis te ducat, provehat, ornet,
Læsaque compenset lumina luminibus. (c)

Addo & alterum, quo Jacobus Schallerus ipsum prosecutus est, quum præclare in eruditorum consessu de nobili argumento peroràsset.

Democritus cœcus, cœcus fuit Appius olim,
Videre ingenii lumine plus quam oculis.
Desiit optatæ postquam spes ultima lucis,
Incepit mentis lux radiare Tuæ. (d)

§. 4.

Ingenti dein Linguæ Gallicanæ addiscendæ desiderio inflammatus, litteris Serenissimi Würtembergiæ Ducis Systaticis Mompelgardensi Principi de meliori commendatus, Montem Bellicardum adiit A. MDCLXV. eamque ibi linguam illius liberalitate sustentatus, quum vix interea annum dimidia parte sol exegisset, sibi summo studio familiarem reddidit. Postmodum vero peregrinandi cupiditate

(c) Vid. B. D. Pippingii Memor. Theolog. p. 613.
(d) Vid. B. Goez. de claris Schmidiis in Meletemat. Annaberg. p. 260.

piditate captus, plerasque nostræ Germaniæ Academias, cum nostræ, tum adversæ Religioni addictas, Basileensem nempe, Friburgensem, Heidelbergensem, Moguntinam, Tubingensem, Dillinganam, Ingolstadiensem, Altorfinam, Jenensem, Lipsiensem, Wittenbergensem, Francofurtanum ad Viadrum, & Erfurtensem Deo duce & comite visitavit, ac minimum in singulis status tam Scholastici quam Ecclesiastici explorandi causa unum mensem substitit.

§. 5.

Exinde A. MDCLXVII. in Academiam Jenensem, quam in itinere suo antea jam salutaverat, se recepit, ac triennium ibi commoratus, non in quatuor tantum publicis Disputationibus Præsidem egit, verum privatim etiam Studiosos in Theologicis pariter ac Philosophicis fideliter instituit, Serenissimorum Saxoniæ Ernestinæ Lineæ Ducum beneficiis adjutus. Anno autem MDCLXX. a patriæ suæ Patribus domum revocatus, eorumque jussu Superintendentis, valetudine tum minus commoda affecti, vice in sermonibus sacris die Veneris habendis cum non exiguo auditorum suorum, quibus pergratus erat, profectu functus est per quadrienni-

um,quo exacto ille, aliquantum ab infirmitate restitutus, ad muneris sui partes obeundas redire cœpit, noster vero,dimissione petita, Jenam A.MDCLXXIV.cum uxore tribusque liberis reversus est, spe plenus, fore, ut ibi sedula studiosæ juventutis institutione & vitam honeste sustentare, & viam sibi ad officium aliquod publicum munire posset. Licet autem hic Ernestus, Saxoniæ Dux, Pii cognomen, summo suo merito adeptus, eum annuo quinquaginta Thalerorum stipendio ex Hunniano legato beaverit, ipseque omni animi contentione studiosis prodesse laboraverit; non tantum tamen ex illa laudatissimi Principis liberalitate & Laborum Academicorum præmiis recipiebat, quantum ad alendam honeste familiam, per uxoris fœcunditatem singulis annis sobole auctam, sufficeret. Crediderim etiam, Viri & famæ & promotioni tam hic quam alibi maxime obfuisse conjugii infelicitatem, ipso illo gravissimo cœcitatis infortunio longe graviorem. Uxor enim Anna Margaretha, Adami Boemii, Lanionis Jenensis, filia, quam Nördlingæ A. 1668. d. 9. Junii inauspicato duxerat, erat mordax, litium cupidissima, flectique nescia.

Semper alens votis, contraria vota mariti.

Vidi

Vidi ipſemet ego ſchedam, qua illa ob aſperrimos mores injuriasque marito illatas in jus vocata coram Conſiſtorio Jenenſi comparere, cauſamque dicere jubebatur. Sed ad alia pergamus.

§. 6.

Agitabantur tum forte conſilia de Gymnaſio Coburgenſi in Academiam transformando; quæ ſeria fuiſſe, licet effectu tandem caruerint, e variis literis ad B. Theophilum Spizelium, Theologum Auguſtanum, a M. Iſraële Claudero in ipſo Coburgenſi Atheneo A. MDCLXXVII. & ſqq. ſcriptis didici. Inde enim cognovi, Ducalis ærarii præfectum a Sereniſſimo juſſum eſſe 2000. Imperiales Viennam, pro redimendis ab Aula Cæſarea privilegiis novæ Academiæ Saxo Gothanæ Coburgi inſtituendæ transmittere. Diploma Cæſareum vero ſuper ea re Viennæ d. 11. Nov. A. 1677. datum eſſe: A. 1678. menſe Novembri Ducem per Commiſſarios, quos vocant, compellaviſſe Status Provinciales Ducatus Coburgenſis de ſubſidio nummario in futuram Academiam ad exemplum Statuum Ducatus Gothani & Altenburgenſis conferendo: in ſatis itaque grandem pecuniæ ſummam ab iis pariter

riter consensum fuisse, sed nonnisi pace Germaniæ restaurata exsolvendam. Inde quoque comperi, nonneminem Principi suasisse, ut, quantum ad Facultatem Theologicam attinet, sex Professores ordinarii, unus extraordinarius constituerentur, quorum primus Exegeticam sive Biblicam, secundus Homileticam, tertius Casualem, quartus Oeconomicam, quintus Polemicam, sextus Theticam, septimus Historiam Ecclesiasticam tractaret. Serena igitur nostro spes affulgebat, futurum esse, ut in novo isthoc Musarum domicilio pedem figere, & stabilem fortunarum suarum sedem reperire, vel tandem sibi liceret. Eo igitur cum Xantippe sua & sex liberis se contulit, annuente ipso Celsissimo Duce Saxo-Gothano, qui illi deinde A. MDCLXXIX. mense Februario Gotham accersito honorabilem in Professorum publicorum ordine locum, si consilia de Academia erigenda exoptato successu haud destituerentur, clementissime promisit, ac interim liberalitate sua de necessariis vitæ subsidiis prospexit. Hic otium literarium nactus, in opere de Academiis conficiendo desudavit, quod etiam eum ad umbilicum deduxisse feliciter e literis ipsius ad B. Spizelium exaratis cognovi: num vero illud in dias

luminis

luminis auras postea prodierit, incompertum habeo.

§. 7.

Cum autem, facta inter Serenissimos Fratres, Ernestum illum Pium, cœlitibus tum jam adscriptum, Parentem venerantes, regionum divisione, Ducatus Coburgensis Alberto, qui tum Marti quam Musis faventior videbatur, cessisset, illico actum fuit de nova illa Academia, nosterque Schmidius non amplius habens, unde cum numerosa satis familia viveret, necessitatem sibi impositam alio migrandi mœstus vidit. Sarcinulis ergo compositis iter ingressus est, & Wittebergæ aliquandiu substitit, ibique in D. Abrahami Calovii, Theologi famigeratissimi, favorem & amicitiam se insinuavit, *(e)* per quam deinde aliis, & præsertim Joanni Baggero, Episcopo Hafniensi, de meliori nota commendatus, in ipsam usque Daniam perrexit, ubi Regis Augustissimi clementia post dicata ipsi in Threnos meletemata & concionem sacram Hafniæ in templo arcis non sine illustris

(e) Multa in nostrum beneficia Calovius contulit: Schmidius autem ipsi gratiam rependit alteram Historiæ ejus Syncretisticæ editionem Razeburgi A. 1685. curando.

illuſtris auditorii admiratione habitam variis eum beneficiis affecit. Hinc vero iterum diſcedens, iter longum atque difficile, magni operis, quod de Eccleſiæ noſtræ in ſingulis locis ſtatu moliebatur, perficiendi cauſa inſtituit, ac literis laudati Epiſcopi ſyſtaticis, quas integras e MS. huic Memoriæ ſubjicere operæ pretium duximus, inſtructus, per integrum biennium univerſam fere Germaniam peragravit, & egregium apparatum variorum documentorum, ad eccleſiarum ſcholarumque noſtrarum ſtatum illuſtrandum facientium collegit, quem publicæ luci decenti ordine digeſtum, teſte, poſt ejus mortem vidua, *(f)* exponere animo ſecum conſtituerat, eorumque jam catalogum divulgaverat: ſed earum rerum nihil jam propemodum, ſi varia agenda eccleſiaſtica excipias, ſupereſſe mihi ſignificavit Vir doctiſſimus & ab annis Academicis amiciſſimus Georgius Jacobus Ehingerus, Lycei Nördlingenſis Conrector præclare merens, cujus benevolentiæ etiam nonnulla alia, Schmidii noſtri notitiam concernentia, me debere gratus profiteor.

§. 8.

(f) In Dedicatione Libri: *Denen ſtarken entgegen geſetzte ſtärkere Waffen*, Rerumpubl. Francofurtenſis ad Moenum, Memmingenſis & Lindavienſis Magiſtratibus inſcripti.

§. 8.

Peracto illo itinere post multas viarum ambages in patriam rediit, ubi eum tandem durum illud telum, necessitas, tabernam vinariam instituere adegit: hinc vero deinceps Baldingam in pagum, Nördlingensi civitati vicinum, concessit, emto ibi publico diversorio, quod hodienum ab ipso inhabitatore nomen *das blinde Eck* gerit. Et hic quidem A. MDCLXXXIX. d. 5. April. quinquagenarius ex ærumnosa hac totque malis plenissima vita, relicta cum sex liberis vidua, emigravit, quietemque, quam in terris non habuit, invenit Vir variis jactatus procellis, & haud unam ob caussam in infelicium literatorum numerum referendus, felicior forte, me quidem judice, futurus, si in inferioribus aut mediocribus subsistere, nec ad sublimiores honorum gradus nimis cupide adspirare voluisset. Qui enim propius ipsum cognoverunt, φιλονεικίαν in illo notarunt, quam præter minus probatos malæ uxoris mores Viri cæteroquin eruditi & eximiis animi dotibus ornati, ac ad munus aliquod publicum cum laude obeundum non inhabilis fortunis obicem potuisse arbitror.

Imagini

Imagini ejus, quæ æri incifa extat, hoc fubjectum eft diftichon:

Me mala fors oculis decimo privavit in anno,
Gaudeo fed mentis luce, fonoque Deum.

Juvat & adjicere duo Epigrammata, quorum primum in ejus laudem fcripfit D. Jo. Erneftus Gerhardus, alterum D. Sebaftianus Niemannus, quum in Academia Salana Præfes de caufa inftrumentali publice difputaret.

1.

Mirandus miranda facis, quando optima quæque
Mirando cœcus perfpicis ingenio.

2.

Quod nequeunt oculi, mens perfpicit optima Schmidi,
Sic DEUS hæc clemens damna levare folet.
Mentem acuat Tibi porro Deus! Te lumine fancto
Irradiet! greffus dirigat ufque Tuos!

§. 9.

§. 9.

Scripta ejus typis excuſa, quod mihi quidem conſtet, ſunt ſequentia:

1. Oratio de Monarchia JEſu Chriſti cœleſti, occaſione verborum Petri Act. V. 3. Græco idiomate conſcripta.

2. De viſu carentium conditione, a literarum amore & laude nulla ratione, neque unquam excludenda. Oratio I.

3. De oculis ad vitia patranda inque mentem introducenda haud minimum operis conferentibus. Oratio II.

4. De vitiis quibuſdam in ſpecie, quæ patranda potiſſimum oculi ex ſenſibus juvant. Oratio III.

5. Diſputatio Logica de Euporia ſub præſidio D. Jo. Fauſtii Argentorati habita.

6. Exercitatio in M. T. Ciceronis Lib. II. de Divinatione.

7. Quæſtio Metaphyſicorum celebratiſſima: An Accidens migret de ſubjecto in ſubjectum?

8. Diſputatio de cauſa inſtrumentali.

9. Diſputatio de Aquarum ſupra cœleſtium natura. Jenæ, 1667.

10. *Gast-Predigt über die Worte* Tobiæ Cap. V. 13. A. 1673. *zu Erfurt gehalten. Jenæ, in 4.*

11. Disputationum Logicalium Prooemialium Triga, quarum I. de Accidentalibus Logicæ. II. de Naturalibus Logicæ. III. de Prædicationibus. Jenæ, 1674. in 4.

12. *Tägliches Himmel-auffsteigendes Opfer, oder tägliche Bet-Postill. Augspurg,* 1670. in 12. cum figuris.

13. *Bet-Postill oder Sonntags-Andachten.* ibid. 1671. in 8.

14. *Feuriger Drachen-Gifft und wütiger Ottern-Gall, mit welchen des Teufels leibeigen Juden-Volck durch greuliches und abscheuliches Lästern &c. den Drey-Einigen GOtt, sonderlich unseren liebsten Heyland, und seine Jungfräuliche Mutter Mariam, auch die gantze werthe Christenheit in allen dreyen Haupt-Ständen wider alle Rechte, Gesetze und Ordnung an geistlicher und leiblicher Wohlfart frey speiset und träncket. Coburg.* 1682. in 12. recus. deinde in 4. cum appendice.

15. *Geweyheter Tempel des HErrn mit 14. güldenen Rauch-Altären oder Fässeren der offentlichen Kirchen-Gebet aller heiligen Gemeinden. Stade und Ratzenburg, 1685. und 1686.* in 8.

16. *JEsus - Calender.* Jen. in 4.

17. Squama ſyncretiſtica antiqui ſerpentis & magni Draconis ex inferni abyſſo, ob intolerabilem mentienti & calumniandi rabiem profligata, conſciſſa, protrita. Euſtachius Dagobinus *in ſeiner verteuffelten und verzweiffelten Spott - Lügen - und Läſter-Schrifft wider den getreuen und hochverdienten Hirten des wahrhafften H. Drey-Einigen GOttes in der rein Evangeliſchen Kirchen Herrn* D. Abr. Calov *in ſeiner* Defenſion *wegen einer* injurioſen *Zeitung und ſeine löblich bekandte und gründlich gelehrte Brüder und Schüler zur Noth und Gebühr beantwortet und darnieder geſchlagen* per interlinearem caſtigationem. *Ratzeburg.* 1684. in 4. Scriptum vehementiſſimum, quod vel ſolus titulus teſtatur.

18. *Himmliſche und hölliſche Engels-Burg.*

19. *Engliſcher Heyl-Finger aus den Worten Johannis: Siehe, das iſt GOttes Lamm* &c. *Oettingen*, 1688.

20. *Denen ſtarcken entgegen geſetzte ſtärckere Waffen, das iſt, auserleſen - und andächtige Kriegs Buß-Gebete* &c. ibid. 1689. in 8. & variæ aliæ hujusmodi collectiones precum publicarum.

Varia item Carmina Græca, Latina & Germanica diversis occasionibus ac temporibus seorsim edita.

In MS.

Christ - erbauliche und zu dieser bösen Zeit höchst nothwendige Kirchen-und Staats-Regeln.

Jam accipe Reverendissimi Baggeri literas, superius promissas, & egregiis Schmidii nostri laudibus refertas.

Lectori Pio Salutem.

Quem hic præsentem sisto Virum Reverendum & Clarissimum Dn. Mag. Johannem Schmidium, Fratrem in Christo optimum, sed afflictissimum, oculis a prima pene pueritia captum, sed animo acutum ac perspicacissimum, magno autore Calovio non ita pridem in nostram amicitiam suscepimus. Postquam enim judicium compererim tanti Theologi, non modo securius Virum amare cœpi, sed aliis insuper imo & Sacr. Reg. Majest. non sine insigni ejus emolumento submisse commendatum veni. Scilicet magna prærogativa est, placuisse Sapienti, & indignum

dignum merito fuiſſet tam charam mihi & ſanctam manum non habuiſſe in pretio. Neque vero quicquam in eo deprehendi a laude & commendatione tanti Viri alienum, quamdiu mecum vixit. Minora citius attulit laudatiſſimus Præſul, quam ſentire eum credo. Admirare hic, amice Lector, ingens in Schmidio divinæ Providentiæ miraculum, quod, utut cœcus factus ſit, ſtudio tamen diſcendi, haud ſecus ac alter Didymus, iisque adeo oculorum cladem vicit, ut inter doctiores numerari ſuo omnino merito poſſit. Inde primo Poëtarum, mox Magiſtrorum corollam meruit, quam etiam in theatro honorum variis documentis publice ſibi & ſæpius glorioſe aſſeruit. Denique adeo feliciter ſacra tractare cœpit, ut concionator in patria factus, non ſine emolumento, verbum Domini multoties annunciaret. Quo nomine magnam quoque & inclutam Auguſti noſtri gratiam haud difficulter ſibi conciliavit, poſtquam in templo arcis, exhibito publico ſpecimine homiletico, non modo illuſtre auditorium, quod frequentiſſimum tunc erat, ſed & Regem ipſum in ſui admirationem rapuiſſet. Edidit inſuper meletemata valde enthea, in Threnos Sacr. Reg. Majeſt. dicata, una cum a-

lio opuſculo contra Judæos, quod itidem ad pedes Auguſti humillime depoſuit. Namque ſuis vicibus humana variantur, ut defectui nova ſuccedat ubertas, & oculis orbatus animo ſæpe acutiſſime videat. Ita Schmidius noſter, etſi in perpetua nocte ſit, habet tamen, quo ſe delectet, etiam occluſis ſenſibus, cui præter eruditionem maximam laudem pura quoque vita conciliat. Teſtis hæc officii mei pagina, relatura plurimum boni, ſi Te, amice Lector, pronum in amicitiam ejus adtraxerit. Occupatur jam in inveſtigando ſtatu Eccleſiæ noſtræ, & juxta ſingulas Eccleſiarum Conſtitutiones accuratius deſcribendo. Laudanda omnino opera, & non leviter utilis, cui promovendæ omnem nos opem & auxilium debemus. Cæterum magnas ingenii vires fortuna magna non onerat, & quanquam ita occupato multum laboris & moleſtiæ creetur, ſtat tamen apud illum illud Poëtæ, *iter durum viciſſe Pietatem*, qua graviſſimas ſæpe difficultates non ſolari modo, ſed etiam prorſus tollere ſolet. Talem hic unicuique Schmidium ſiſto, ſed vobis præcipuè, Fratres Theologi, qui Sacri Ordinis eſtis, ut pios ejus conatus pro virili promoveatis, ejusque miſerandæ ſorti digna Fratribus

charitate

charitate ſuccurratis. Etenim hoc jam curarum, vigiliarumque honeſtamentum exoptat, hoc mœroris levamentum amice petit, ut fimbria charitatis veſtræ liceat cicatrices velare, utque tantillum amoris, veſtra ipſi munificentia indulgeat, donec æternæ luci, quam avidius anhelat, divinitus reſtituatur. Procul abſit a benignitate noſtra, ut, qui in tantis anguſtiis favorem Numinis devote exoſculatur, noſtrum hic ſibi adverſum ſentiat, hocque priori infortunio accedat, repelli a ſuis, & finito bello denuo profligari. Facile divinabitis voluntatem afflicti Fratris & cum intellecta eſt, graviſſima neceſſitate liberabitis. Jucundum quippe beneficium hoc eſt & victurum in animo ſciatis, quod ita obvium venit nil roganti. Et ſi non ita contigit prævenire penitus, antequam rogaremur, plura tamen rogantis verba, & ſpecialiora ejus deſideria intercidamus, ne rogati videamus. Caſſa fide ſunt, qui jugiter blandiuntur, & quam plerique verbo oſtentant, opere deſerunt: quod genus nulli rei eſt, niſi ad loquendum. Tu itaque, amice Lector, ſi candidus es, ſi pius, candorem largire præſenti Schmidio, ſi nil ultra, nec lapides pone cœco Fratri, qui ipſi offendiculo erunt, ne afflicto afflictionem ad-

das. Eſtote Fratres Theologi benigna, ut eſtis, in ipſum voluntate & pro re veſtra ſuccurrite viro orthodoxo & bene merito, ut homo inutiliter verecundus, quod clam deſiderat, inveniat potius, quam accipiat. Et quia ſperandum hoc magis a vobis ſentio, quam petendum, id ſaltem pro humanitate veſtra, & communi religionis ſtudio adjiciatis obnixe rogo, ut cognoſcat gratiam ſui, meo quoque nomine eſſe geminatam. Denique hæc unica voti mei cura eſt, ut favorem commendatus acquirat, redeatque Laudator beneficiorum, quorum utilitas ad ejus commodum, ad meum ſenſum gratulatio redundabit.

Scripſi Hafniæ d. 9. Maji 1682.

Hans Baggerus
Epiſc. Hafn.

III.

III.

Ioannis Georgii Frickii

Poeſ. Prof. Publ. in Gymnaſ. Ulmenſ.

De

IOANNE MORONO

S. R. E. Cardinali,

Articulisque, quibus ab Inquiſitionis officio juſſu Pauli IV. olim tanquam Lutheraniſmi ſuſpectus, & in vinculis detentus accuſabatur,

Obſeruatio.

Σύνοψις.

Moroni celebritas. §. 1. Patria, Parentes. §. 2. Studia iuuenilia §. 3. Sacris initiatur. Creatur Epiſcopus Mutinenſis; & ad Ferdinandum ablegatus, Romam reuertitur, fit Cardinalis. §. 4. Legatus ad Concilium Trid. & Caeſarem, it. Bononienſes. Epiſcopus Nouarienſis. §. 5. Intereſt Comitiis Auguſtanis, A. 1555. electionem Marcelli II. & poſtea Pauli IV. promouet. §. 6. Damnatur ad vincula tanquam hæreſeos reus. Ejus in carcere

focii. Innocentia per Ghislerium declarata. §. 7. Liberatur a Cardinalibus. §. 8. Propensa Pii IV. erga Moronum voluntas. § 9. Obtinet Praesidis locum in Concil. Trid. Ejus arcana ad Ferdinandum I. consilia. §. 10. Finito Concilio nouos accipit honores, praecipue Decanatum Colleg. Card. Proxime abest ab electione in Pontif. §. 11. & 12. Legatus Gregorii XIII. ad Genuenses, & ad Maximil. II. Imp. §. 13. Est magnus Jesuitarum Patronus. Enumerantur ejus reliqui tituli. §. 14. Ejus obitus, insignia, epitaphium. §. 15. Scripta. §. 16. Autores de illo plures. §. 17. Ejus ingenium & animi indoles. Comparatur cum Patre suo Hieronymo. §. 18. Amici Moroni. §. 19. Articuli accusationis illius. Eorum raritas. De editione conjecturae. §. 20.

§. 1.

IOANNIS MORONI, Ecclesiae Romanae Cardinalis, nomen adeo magnum & illustre seculo XVI. fuit, vt mirum alicui iure meritoque videatur, cur in tanta scribentium multitudine fatorum eius accurata cognitione dignissimorum seriem exponere nemo huc vsque tentauerit. Non iam iniusti propemodum hujus silentii

lentii rationes curatius explicare, aut, quod verius dicere liceat, curioſius indagare conabor, ſed hoc ſaltim monebo, articulorum, quibus praecipua haereſeos fruſtra Morono tributae capita continentur, lectionem nuper forte fortuna inſtitutam tantopere ſeſe mihi commendaſſe, vt ſtatim de nouiter adornanda illorum editione, praemittendaque vitae Moronianae paullulum prolixiori notitia cogitauerim. Hoc autem officio ita defungar, vt habita temporis & annorum, quo quaelibet geſta ſunt, ratione ex limpidis omnia fontibus hauriam, optimisque hiſtoricorum monumentis ſumma, qua potero, fide deducam.

§. 2.

Natus eſt Ioannes noſter Mediolani ex illuſtri familia, parentibus & generis ſplendore & rerum geſtarum gloria perquam conſpicuis, *Hieronymo* nempe *Morono*, Comite, ſummoque ſtatus adminiſtro in aula Franciſci Sforziæ, Mediol. Ducis, & nobili fœmina *Amabila Tiſiraga (a)* anno ſeculi XVI. nono, d. 25. Ianuarii.

(a) Vid. *Georg. Joſeph. ab Eggs* in Purpura docta lib. IV. pag. 584. num. LIX.

nuarii. Nefas esset silentio praeterire hunc virum, cuius profecto magnum illo tempore nomen fuit. Etenim ex euolutione ac testimonio scriptorum coaeuorum GVICCIARDINI nimirum & THVANI *(b)* constat, eum *foederis contra Carolum V. ineundi Francisco Duci & Clementi VII. auctorem fuisse atque pararium, (c)* ac propterea iussu Caesaris a Piscario Marchione insidiis captum, custodiae in arce Papiensi traditum, deinde libertati restitutum pristinae, partibusque Caesaris addictissimum fuisse; prouti haec omnia pluribus apud eos, quibus de vita maximi Imperatoris Caroli V. commentari placuit, inueniuntur.

§. 3.

Primos iuuentutis annos in patria transegit addiscendarum caussa literarum Ioannes, postea Patauium concessit, vt gravioribus disciplinis operam daret, vbi quidem assiduitate laborum ingeniique felicitate tantopere profecit, *vt trina condecoratus*

(*b*) Lib. XVI. Histor. sui temp. pag. m. 576. sq. partis II. edit. Basil. 1567. in 8.

(*c*) Verba maximi Thuani refero, quae legas lib. LXXI. p. m. 611. Volum. III. edit. Francof. 1614. in 8.

decoratus laurea inter primarios Patauini Gymnaſii Philoſophos, Theologos, ac Iuriſperitos connumerari meruerit. (*d*)

§. 4.

Atque ſic viam ipſe ſibi parauit ad conſequendas ampliſſimas, quibus poſtea mirum in modum effulgebat, dignitates. Siquidem ſacris initiatus anno aetatis vigeſimo & octauo, qui 1537. erat, (*e*) a Clemente VII. Mutinenſium Epiſcopus renunciatur, mittiturque poſtea a Pontifice Paulo III. A. 1536. d. 14. Octobr. ad Ferdinandum I. Regem tum temporis Romanorum, vt in illius aula tanquam Nuncius moraretur, & regis ceterorumque Germaniae Principum animos, ad habendum aliquod generale Concilium & com-

(*d*) *Eggs* l. c.

(*e*) Si *Eggſio* maior, quam *Pallauicino* fides habenda eſſet, annus non 1536. ſed 1537. adſcribi deberet. Sed malo illi, vt in hoc ſic aliis etiam locis minus accurato, ſubducti minus bene calculi vitium imputare, quam huic lib. IV. c. 1. num. 4. *Hiſt. Concil. Trident.* expreſſis verbis iſta tradenti. Ceterum peccaſſe a quolibet deprehenditur *Eggſius*, quando contra omnem hiſtoriarum fidem perhibet, A. 1542. demum ad Ferdinandum I. miſſum eſſe Moronum, cum contrarium et commiſſae temporum confuſionis crimen ex iis, quae protulimus, luculenter pateat.

& componendas religionis controuersias, rite praepararet. *(f)* Cum deinceps anno nimirum 1540. comitia imperii Spirae celebranda, propter luem contagiosam vrbem illam inuadentem, Hagenoam transferrentur, Moronus in loco priori illis interfuturus, iamque mandatis Pontificis sufficienter instructus, nullis Caesareorum aut rationibus aut blanditiis adduci potuit, vt Hagenoam sese conferret. *Quantum enim*, inquit *Pallauicinus (g), eo sponte sua ferebatur, tantum mandato Pontificis cohibebatur;* etsi vehementer admodum hoc eius consilium improbauerit Ceruinus Cardinalis literis ad Farnesium datis, nec sine ratione credatur, horum impulsu virorum factum esse, vt ad reddendam suae legationis rationem sit reuocatus a Pontifice Moronus, *cui mos erat, velle identidem coram audire suos peritiores nuncios. (h)* Romam itaque reuersus noster, quin humanissime a Paulo III. fuerit exceptus, sequentia nos dubitare non sinunt. Etenim instante nouo conuentu Spirensi ad subeundam legationem iterum destinabatur ab illo Moronus, atque sub finem anni

1541.

(f) *Pallauicinus* l. c.
(g) Idem lib. IV. c. 11. num. 4. et 5.
(h) Idem lib. IV. c. 16. num. 9.

1541. acceptis ab ore Pontificis conſiliis vberioribus *(i)* ad negotium perficiendum properabat. Vbi in Germaniam venit, comitiisque ſequenti 1542. anno habitis praeſens interfuit, adeo felicem rerum ſuae fidei concreditarum, votisque Romani Praeſulis ex aſſe reſpondentem nactus eſt ſucceſſum, vt abſens propterea in numerum Cardinalium a Pontifice, amorem & beneuolentiam ipſi ſuam teſtaturo, anno eod. relatus, S. Vitalis titulo Veſtinae primo, mox S. Stephani in Coelio monte cohoneſtaretur. *(k)*

§. 5.

Creatus Eccleſiae Romanae Cardinalis Moronus, ad legationem in Tridentina Synodo

(*i*) l. c. verba *Pallauicini* haec ſunt: *Cumque inſtaret nouus conuentus Spirenſis, eo nuncium deſtinarat ipſum Moronum, (in Senatu 7. Nouemb. vt in Actis Conſiſtor.) iis mandatis inſtructum, quae diſtinctiora atque vberiora ſuſciperet ab ore Pontificis.*

(*k*) Mandata, quae pro reformando Clero Germanico, pro foedere catholico atque concilio, attulit in comitiis Moronus, prolixe recenſet *Pallauicinus* lib. IV. c. 17. num. 1-7. vid. et ſeqq. Orationis ab ipſo habitae ſumma capita exhibet *Sleidanus* lib. XIV. p. m. 400. 401. Conferri etiam meretur *Seckendorfius Hiſt. Luth.* lib. III. ſect. 25. §. 94. num. 6. qui Moronum iam 1540. in Germania fuiſſe, ſed a conuentu Hagenoenſi abſtinuiſſe in antecedentibus refert.

nodo ex mente Pontificis obeundam, vna cum Petro Paulo Parisio & Reginaldo Polo, quasi inter collegas princeps, rerumque agendarum peritissimus, mittitur *(l)*. Cum autem lente omnia, quae ad hoc de aperiendo Concilio negotium spectabant, bellorum interuentu procederent, atque in comitiis Spirae 1544. celebratis Protestantium ordines Caesari plus, quam e re Pontificis esse videbatur, extorsissent; euocandum Tridento Moronum, vbi hactenus commorabatur, & ad Carolum ablegandum constituit, vt suo & Ecclesiae Romanae nomine de iniquitate decretorum conquereretur. *(m)* Fallor, aut peracto demum hoc officio Bononiensem legationem, obitu Card. Contareni vacuam, accepit a Pontifice Moronus, *(n)* eamque post quadriennium in gratiam Gallorum relictam cessit Montano. *(o)* Addit

(*l*) Contigit hoc A. 1542. vti videre est apud *Suavem* lib. I. pag. 80. ed. Lond. & *Pallauicinum* lib. V. c. 1. num. 7.

(*m*) v. *Pallauicinus* lib. V. c. 6. num. 5. qui et cap. 6. sequenti diploma Pauli III. ad Carol. V. eum ob Edictum Spirense arguentis, exhibet.

(*n*) Omisit notare tempus susceptae huius a Morono prouinciae *Pallauicinus*, quod tamen *Eggsius* ponit in A. 1544.

(*o*) Anno nimirum 1548. *Pallauicinus* lib. XI. cap. 2. num. 2.

dit *Eggſius*, eum dimiſſa ſub idem tempus Mutinenſi eccleſia, Nouarienſem Epiſcopum ad preces Ducis Mediolanenſis fuiſſe renunciatum. *(p)*

§. 6.

Inter haec fato functus A. 1549. Paulus III. locum fecit Iulio eius nominis itidem III, qui Moronum, vehementer inſtantibus Caeſaris et Regis Ferdinandi legatis, comitiis Auguſtae Vindelicorum A. 1555. habendis, in quibus de grauiſſimis religionis capitibus ageretur, intereſſe Nuncium iuſſit. Lubenti nouum munus animo Purpuratus noſter accepit, denuoque ad Germanos abiit; ſed vix Auguſtam peruenit, cum triſtis de inſperata Iulii morte *(q)* nuncius eum regredi Romam cogeret. Reuerſus interfuit electioni Marcelli II. & poſt huius obitum *(r)* Pauli IV. cuius nobile quidem, e Caraffarum quippe gente tractum, ſed multis odioſum nomen Morono praeſertim noſtro deteſtandum pene fuit.

(p) l. c.
(q) Contigit illa d. 23. Mart. A. 1555.
(r) Marcellus per duos tantum et viginti dies eccleſiae Romanae praefuit, mortuus eodem anno. Vide *Pallauicinum* lib. XIII. c. 11. vbi num. 7. Marcelli obitus, & mira Pauli IV. creatio ſequentibus memoratur.

§. 7.

Ab eo tempore, quo Paulus IV. adhuc Cardinalis, sacrae, si Diis placet, inquisitionis congregationibus intererat, *acerbos in Moronum sensus*, falsis nimium credulus suspicionibus, *prae se tulit.* (s) Conscius hujus rei Moronus, tamen siue hominis placandi gratia, siue sua fretus innocentia, eius in Pontificatum electionem nauiter promouit, imperterritae testimonium conscientiae daturus. Quemadmodum autem hodienum fieri videmus, vt semel susceptum partium studium vel sinistrae de aliis opiniones aut raro aut nunquam ab hominibus ira odioue ductis deponantur, ita practicae huius obseruationis veritatem suo Pontifex exemplo comprobauit. „Etenim bonus noster Ioan„nes, relicto S. Laurentii in Lucina titulo, „et S. Mariae trans Tiberim assumto, cum „palatium suum vetustate collapsum ere„xisset, nil talia sperans A. 1557. a Pontifice, seuero ac suspicioso sene, tanquam Lutheranismi reus, et clandestinus Protestan-

(s) Debeo haec iterum diligentiae *Pallauicini*, cuius etiam ista vt et sequentia verba sunt Lib. XIV. c. 2. num. 4. digna, quae apud ipsum relegantur.

ſtantium fautor, *(t)* carcere in mole Hadriani collocato includitur, quatuorque Cardinalium rigidiſſimo examini ſubiicitur. Erat inter hos facile princeps ſummus ille haereticae prauitatis inquiſitor, *Michael Ghislerius*, Cardinalis dictus Alexandrinus, poſtea ſub Pii V. nomine inter Pontifices notus, homo ſeuerus *(u)*, nec vno propter ſaeuum rigorem nomine notus. Hic, tametſi in eo Pontifici, quemadmodum in aliis, ſic in hoc quoque mirifice placuerit, quod in inquiſitione erga Moronum, eiusque infortunii participes ac in vinculis ſocios, *Thomam Sanfelicium (x) et Aegidium Fuſcarrum (y)*, atque qui primo

mihi

(*t*) *Eggſius* iſta refert, e quo depromſi l. c. Lutheraniſmi ſuſpectum fuiſſe Moronum Pontifici, colligitur e titulo editionis articulorum, de qua in ſequentibus plura.

(*u*) Conf. *Henr. Spondani* annal. eccleſiaſt. contin. Tom. II. p. 567. ſummus erat inquiſitor Ghislerius, *nouo eo munere tunc inſtituto, cui ceteri omnes ſeu delegati ſeu ordinarii iudices etiamque epiſcopi in eiusmodi cauſſis ſubeſſent. Quod ſicut ante nemini, ita nec poſt contigit alteri dari, Pontificibus id ſibi ipſis reſeruantibus.* Luculentiſſimum cetera ſuae crudelitatis ſpecimen edidit in combuſtione viri integerrimi, *Aonii Palearii*, cuius vide vitam editioni operum Amſtel. 1696. praefixam, vbi impium Pium V. viuis depictum coloribus inuenies.

(*x*) Epiſcopum Cauenſem. *Spondanus* l. c.

(*y*) Mutinenſem Epiſcopum dicit *Suauis* l. c. ex ordine

mihi loco nominandus erat, *Reginaldum Polum (z)* inſtituenda omnem locauerit operam; vſque tamen eo Moronianae et conſcientiae et doctrinae integritas eum adegit, vt articulorum *(a)* quibus accuſationis capita continebantur, aut Pontificiae voluntatis, erga captiuum Cardinalem minime propenſae, nulla ratione habita, viuo etiamnum ac ſpirante Paulo, Moronum ab omni haereſeos imputatae culpae liberum pronunciauerit. *(b)*

§. 8.

Tradunt nonnulli *(c)*, Pontificem Morono, agnita illius innocentia, liberum feciſſe

ordine Praedicatorum fuiſſe, nobilemque Bononienſem, in cuius fauorem Moronus Epiſcopatum Mutinenſem dimiſerat, addit *Spondanus* l. c.

(z) Celeberrimum illum Eccleſiae Rom. purpuratum, & Pontificis in Anglia legatum. v. *Pallauicinus, Suauis, Spondanus*, ll. cc. alii.

(*a*) Infra nobis recenſendorum.

(*b*) Non tacebo hic loci inſignem *Ciacconii*, celebris vitarum Pontif. Scriptoris, impudentiam, qua praepeditus memorabilem fortunae Moroni conuerſionem, a me prolixe hactenus recenſitam, ſicco plane pede praeteriuit, cum vitam illius paucis quidem, at ſatis accurate tradidit, quando Gardinales a Paulo III. creatos recenſet, in vitis Pontif. Rom. p. m. 1125. ed. Rom. 1601. fol.

(*c*) Vid. *Allgemein. Hiſtor. Lexicon* art. *Moron.*

ciſſe vinculis exire, ſed noluiſſe Cardinalem, niſi pro iniuria allata, ſecundum aequitatis leges, debitos ſibi honores publica quadam declaratione Pontifex reſtitueret. Quod cum conſtanter hic recuſaret, ne ſemetipſum damnaſſe videretur, in carcere manſiſſe Moronum affirmant, vſque dum Paulus IV. mortem obiret, quae A. 1559. d. 18. Aug. ipſi contigit. Ego vero bonam huic narrationi praeſtare fidem non auſim, ſed hoc affirmauerim, eum in ſubſecutis comitiis a tribus e collegio Purpurátis Hadriani mole eductum *(d)* poſt breuem de illius admiſſione in nouo Pontifice eligendo dubitationem *(e)* creationem Pii IV. Cardinalis antea Medicei, ſuo ſuffragio adiuuiſſe.

§. 9.

Quod denegare Morono Paulus IV. ad finem vſque vitae perſtitit; hoc maiori cum cura dandum ſucceſſor Pius IV. cenſuit, públicum nempe fidei, famaeque immerito laeſae, teſtimonium. Perquam memorabilis eſt apud *Pallauicinum* ſententia, volente Pontifice a Cardinalibus Puteo & Ghis-

(d) Pallauicinus Lib. XIV. c. 10, num. 2. it. *Suauis* p. 338.
(e) Pallauicin. Suauis ll. cc.

Ghislerio lata denuo atque signata, inque Senatu Purpuratorum lecta: *Coniectionem in custodiam Card. Moroni, fortasse iussu Pauli IV. peractam, ne minimo quidem indicio praecedente contigisse, et inquisitionem et cunctae caussae acta fuisse irrita, iniqua, iniusta - - - Praeterea ex ipsis actis non modo nullum fundamentum ad illum damnandum apparere, sed ne vllam quidem in ipso tenuem suspicionem fidei non rectae, - - - atque idcirco a Pontifice tanquam innocentem eum absolui, perpetuo silentio fisci procuratoribus iniuncto* (f) Etsi vero hoc maximum humanitatis officium summique testimonium fauoris, quo Pius IV. Moronum prosequebatur, fuerit, nihilominus beneficiis addere beneficia, maioribusque honoribus eundem afficere decreuit. Cum enim communis vtrique patria esset, veterisque amicitiae, olim in Bononiensi legatione partae, recordatio pulcherrima omnia Pontificis animo suggereret, & magnus insuper meritorum Moroni cumulus accederet, omnino dignissimum esse hunc virum Romanus Praesul credebat, cui summum

(f) *Pallauicinus* Lib. XIV. c. 15. num. 2. qui etiam ea, quae sequuntur, latius diuersis in locis exsequitur.

mum amorem gratumque ob reciproca beneficia animum publice teſtaretur.

§. 10.

Non igitur ſolum Epiſcopatibus Albanenſi, mox Sabinenſi, demumque Praeneſtino, Moronum donauit, *(g)* ſed dignum prae aliis ob ſummam in rerum adminiſtratione prudentiam, experientia diuturna probatam iudicauit, quem in Herculis Gonzagae, Mantuani Card. mortui locum, Praeſidem primumque in Tridentina Synodo Legatum, adiuncto Nauagerio, A. 1563. d. 7. Martii mitteret *(h)*. Obſecutus mandatis Pontificis Moronus, Aprili menſe Tridentum iuit, vbi μετα πολλης φιλοτιμίας dignisque tanto munere honoribus exceptus, perlecto paulo poſt legationis libello, quod Breue vocant, dictaque coram Patribus et Legatis principum oratione, ad Caeſarem Ferdinandum Oenipontum perrexit, ante quam in negotiis ad Concilium ſpectantibus quidquam aggrederetur. Multa ibi ac varia eaque ſecretiora conſilia propoſuit, quibus, quicquid boni adhuc effici in Concilio poſſe putabat,

(*g*) *Eggs* l. c. *Ciacconius* d. l.
(*h*) *Suauis* pag. 550. *Pallauicinus* Lib. XX. c. 6. num. 4.

bat, in herba suffocaretur. Nos, lectores harum rerum cupidos ad autores toties citatos ablegantes *(i)*, vnicum hoc addimus, Moronum nec nihil prorsus, quod optabat, perfecisse, nec tamen in omnibus consentientem inuenisse Caesarem, a quo deinceps Maio mense discessit, Tridentumque remeauit.

§. 11.

Nihil intermisit ab eo tempore Legatus noster, quod ad explendas officii grauissimi partes pertinebat. Omnia certe tentauit, quae ad autoritatem, absolutamque Romanae Sedis potestatem stabiliendam firmissimeque conseruandam facere ipsi videbantur. Atque huic innixus principio, ringentibus licet aliis, eo tandem negotium omne perduxit, vt salua Ecclesiae Pontificisque reuerentia, quam frustra Galli aliiue in synodo Patres infringere conabantur, exoptatus concilio finis eodem anno imponeretur.

§. 12.

(i) In compendio exhibet *Eggs* l. c. p. 586. prolixior est *Suauis* p. 561. 569. cum quo conferri debet *Pallauicinus* lib. XX. c. 13. 14. 15. integris.

§. 12.

Sic laetus Romam properans Moronus, poſtquam ex voto cuncta egiſſet, ſummo cum plauſu a Pontifice fuit exceptus. Nouis hinc bonorum honorumque beatus acceſſionibus, Epiſcopus ex Praeneſtino Tuſculanus, mox Portuenſis renunciatur. Exinde Franciſco Card. Piſano, vita defuncto, in praeſulatu Oſtienſis eccleſiae, et, quae ſumma Cardinalium dignitas eſſe ſolet, in Decanatu collegii A. 1564. ſucceſſit. *(k)* Imo parum abfuit, quin ad eminentiſſimum illud Pontificatus faſtigium aſcenderet, poſtquam XXVIII. collegarum, magnitudinem virtutum illius et meritorum agnoſcentium, ſuffragiis ad illud deſtinaretur *(l)*; obſtante tamen aliorum, Farreſii, Borromei, Altaempſii, factione *(m)* cui ipſemet poſtea in eligendo, quem antea nominauimus, Ghislerio, Pium ordine V. ſe dici volente, acceſſit *(n)*.

Nn 5 §. 13.

(k) Eggs et *Ciacconius* ll. cc.

(l) Allgem. Hiſtor. Lexic. art. *Moron.* it. *Ioan. Palatius* in geſtis Rom. Pontif. Vol. IV. p. 299.

(m) Ciacconius p. 1200.

(n) Palatius l. c.

§. 13.

Nihil, quod ſub hoc Pontifice memorabile geſſerit Moronus, apud hiſtoricos inueni. Quum autem ille A. 1572. morte praeuentus locum Gregorio XIII. feciſſet, ſub cuius regimine grauiſſimi longeque periculoſiſſimi motus Genuae orti celebratiſſimae vrbi exitium minabantur, Gregorius ad lites conſopiendas Moronum, magnae apud exteros et populares autoritatis virum, legatum ſuum denominauit, qui vna cum Caeſaris ac Philippi Hiſpaniarum Regis adminiſtris non ſine magno periculo poſt multos grauiſſimosque labores ſeditioſae plebis furorem ſedauit, et mutata regiminis forma, priſtinam ciuitati tranquillitatem, ſumma nominis ſui gloria, reſtituit *(o)*. Factum autem hoc eſt anno 1575. Vltimum peractae Pontificis nomine legationis tempus incidit in annum ſequentem 1576. quo Maximilianum II. Imperatorem ſalutauit, eumque placauit iratum Poloniae Proceribus, qui regnum Henrici in Galliam tranſitu vacuefactum ipſi offerentes, poſtea ſubſecuta Stephani Bathorii electione, iterum deſe-

(*o*) Ex multis lege *Thuanum* lib. LXI. hiſtor. copioſius omnia exponentem.

deſerebant *(p)*. Ab eodem ſupremo eccleſiae monarcha *(q)* deſtinatus eſt A. 1578. ad res in Belgio componendas, quod tamen conſilium intra conatus ſubſtitit, Philippo II. negotium impediente *(r)*.

§. 14.

Tandem, vt nihil deſit eorum, quae inter illuſtria Moroni facta referuntur ab aliis, commemorabimus, eum Ieſuiticae Societatis, naſcentis adhuc et magno eccleſiae damno propullulantis, ſtudioſiſſimum fuiſſe. Eius enim conſilio ſuaſuque Iulius III. A. 1552. et poſtea 1573. Gregorius XIII. collapſum vetuſtate collegium quoddam in Germanorum Vngarorumque iuuenum, ordini ſe huic deuouentium, gratiam magnifice inſtaurari, largisque reditibus dotari permiſerunt

(p) Regno excidit Maximilianus non tam nobilium Polonorum ipſi deuotiſſimorum, quam propria culpa, dum intempeſtiua cunctatione moras nectenti ſibi coronam eripi paſſus eſt a Bathorio. Vid. *Cellarii* hiſtor. nou. p. 211. it. *Thuanum* lib. LXII. p. m. 177. tom. III. ed. Francof. 1614. 8. Refert hanc legationem *Eggs* l. c. p. 586.

(q) Ita Pontificem vocat *Iac. Maſenius* p. 45. Hiſtor. Carol. V. et Ferd. I.

(r) *Thuanus* lib. LXXI. tom. III. p. 611.

runt *(s)*. Non ſine ratione propterea mireris, eum Lutheraniſmi ſuſpectum, tametſi falſo, apud ſuos habitum, cum tam impenſus erga Ieſuitas fauor omni exceptione maius argumentum praebeat, Moronum nihil minus quam puriora ſacra amantibus iuſto fuiſſe propenſiorem. Ceterum *regnorum*, dum viueret, *Angliae, Hungariae et Archiducatus Auſtriae, Sacrae item Domus Lauretanae, Monachorum Congregationis Caſinenſis, Monachorum Ciſtercienſium, Ordinis Praedicatorum, Monialium conuertitarum vrbis, Collegiorum Germanici et Anglici protectionem ſumma cum vigilantia exercuit (t)*.

§. 15.

Obiit Moronus annum aetatis ſupergreſſus ſeptuageſimum primum, A. 1580. Romae Cal. Decembris. Corpus in templo S. Mariae ſuper Mineruam, veſtitu condecoratum epiſcopali, humatum eſt. Inſignia gentis Moronianae ex CIACCONIO

(s) Vid. *Palatius* l. c. cumprimis *Eggs* d. l. aliique hiſtoriae ordinis Ieſuitarum ſcriptores, quos inter *Petr. Ribadeneira* vita Ignat. Loiol. lib. 4. c. 6. p. m. 456.

(t) Excerpta haec *Eggſio* debes, lector, cuius etiam verba ſunt.

NIO deſumta hic ſimul exhibeo. Memoriam eius epitaphio ſequenti honorarunt nepotes:

Hic iacet corpus Ioannis Cardinalis Moroni, Patricii Mediolanenſis, Epiſcopi Oſtienſis, qui fuit Legatus Apoſtolicus in Sacro Concilio Tridentino, et Praeſes. Vixit annos LXXI. menſes X. dies V. Obiit d. I. Decembris 1580. Orate Deum pro eo. Hieronymus Moronus, Comes Pontiſcoroni heres, Horatius Moronus, Epiſcopus Sutrinus, et Nepeſinus, Fratris Filii, Domino ac Patrono optimo, ex teſtamento moerentes PP.

§. 16.

§. 16.

Si, quantum prudentiae, tantum etiam eruditionis habuisset Moronus, ampla fortasse de eius in rem literariam meritis dicendi occasio nobis superesset. Sed, praeter catalogum scriptorum mox dandum, nihil apud alios inueni, quod vnquam scripserit edideritue Moronus. Nec etiam certo mihi constat, quae ex sequentibus publici iuris facta sint. Scripsit

Constitutiones Episcopatus Nouariensis ad diuinum cultum, curam animarum, et vitam Clericorum pertinentes. it. *Mutinensis Synodi Acta.* Horum titulum integrum petere licet ex celeb. I. A. Fabricii Bibl. Graec. Vol. XI. p. 303. vbi A. 1565. habitam Synodum, eodemque Mutinae acta fuisse typis excusa in 4. reperies.

Orationem in Concilio Tridentino habitam. Legitur illa apud Labbeum concilior. tom. XIV. p. 1599. Harduinum tom. X. p. 375. vid. Fabricius l. c. p. 330. et 708.

Leges pro concordia Genuensium. Acta Concilii Tridentini. Quid diligentiae Moroni

(u) Horum notitiam scriptorum *Eggsio* saepe laudato lectores mecum debere sciant,

roni noſtri in variis actorum concilii editionibus, (a Fabricio l. c. p. 696. ſqq. allatis) debeatur, me plane neſcire fateor, cum nulla ex illis mihi in praeſenti ad manus ſit.

Epiſtolas plures ad Principes viros et alios. Has nondum quidem editas puto.

D. Hieronymi ſcripta quoque ab Eraſmi Roterodami erroribus caſtigauit. Equidem Eraſmi annotationes ſuper Hieronymum in indicem quendam librorum prohibitorum, iuxta exemplar Venetiis apud Gabrielem Iulitum de Ferraris et fratres A. 1554. Baſileae forte impreſſum forma 8 relatas inueni, nec tamen quidquam de Moroni laboribus contra Deſiderium diu fruſtra quaerenti mihi obuenit.

§. 17.

Ampliores de vita Moroni commentarios praeter indicatos ſumma fide fontes, e quibus mea hauſi, conficere poterit, cui volupe eſt euoluere, *Ludouicum Iacobillum*, Fulginatenſem, in vita *(x)*. *Onufr. Panui-*

(x) Innuit *Eggſius*, qui hos in fine addit autores, fortaſſe librum, quem edidit ſub tit. Bibliotheca Vmbriae, de Scriptoribus et Sanctis et Beatis, Fulgineae 1658.

Panuinium de Rom. Pontif. *Antonium Auberium* in vitis Cardinal. gallice ſcriptis. *Ferdin. Vghellum* in Italia Sacra. *Hippolytum Marraccium* in pu pura Mariana. (vid. Celeb. I. H a Seelen ſelect. literar. p. 357. ſeqq.) *Horat. Turſellinum* in hiſt. Lauretan. *Nicol. Orlandinum* in hiſt. Societ. Ieſu. *Petr. Maffeium* in vita S Ignatii Loiolae. *Lud. Morerium* in Dictionar. quos ad calcem vitae Moroni a ſe ſcriptae citat *Eggſius*.

§. 18.

Ex iis, quae de Morono collegimus, facile apparet, eum magni fuiſſe virum ingenii, admirandae prudentiae, ſummaeque in rebus agendis dexteritatis. Romano Pontifici deuotiſſimus eius iura et praeeminentiam mordicus ſemper, etiam proprio famae damno (y), defendit, callidis ſaepe

1658. 4. Vid. cel. *Fabricii* Conſpectus theſauri lit. Ital. p. 368. Addantur et illi, qui de Mediolanenſibus eruditione claris, Moroni popularibus, commentati ſunt, apud eundem *Fabricium* l. c. p. 293. ſqq. nec non qui Concilii Tridentini, Pontificum, Cardinaliumque vitas ſcripſerunt.

(y) Quando collegis, Patribus concilii legatisque plus, quam e re Pontificis erat, dantibus, vehementer repugnans nimiae ab illis arrogantiae inſimulatus eſt. Lege *Suauem* p. 584. hiſt. Conc. Trid.

ſaepe fraudibus et ſingulari vſus aſtutia, quam in mandatorum, quae ad Ferdinandum Imperatorem de abolitione concilii Trid. arcana habuit, explicatione cumprimis oſtendit (z). Ceterum ingenii fatorumque paritate optime comparandus cum Patre ſuo Hieronymo. Quam enim ſingularis prudentiae laudem huic tribuunt Hiſtorici, eam ſuo ſibi iure quoque vindicat Filius Cardinalis. Summus rerum gerendarum arbiter Hieronymus et adminiſter erat apud Franciſcum Sforziam, Mediolan. Ducem, cui fidiſſimus, dum ampliorem parare potentiam ſtuduit, non felicem, quem ſperauit, exitum conſiliorum nactus vitam pene cum libertate amiſit. Filio Ioanne nemo dignior habebatur, cui momenti longe grauiſſimi negotia committerentur a Pontificibus, quorum ſupremam autoritatem ipſe inter Purpuratorum principes, ſummaeque dignitatis legatos, maximopere vindicatam confirmauit. In eo ſaltem infelix, quod potentiſſimos vir-

(z) Vid. ſupra §. 9. cui adde, quae habet *Viſconti* dans ſes lettres anecd. et memoires hiſt. P. 1. p. 201. vbi inter alia haec ponit: *le bruit s'eſt repandu ici, que Mſgr. le Cardinal Moron ne va trouver l'Empereur* (a Inſpruck, ou il etoit parti) *que pour traiter avec ſa Majeſté Imperiale de la translation du Concile a Bologne.*

tutum ſuarum aemulos habuerit, quos inter ſummus ipſe Pontifex, cuius inuidiae nonniſi poſt mortem ceſſanti, in ſummo capitis periculo diu verſatus, ferme ſuccubuit. Recuperata libertate, Caroli V. gratia, Hieronymus magni eſt habitus ob conſtantiſſimam fidem Imperatori praeſtitam, multisque propterea honoribus ab illo affectus. Quam plane ſingularem gratiam vt aliqua ratione compenſaret, in tuendis Caeſaris partibus tam ſtrenuum ſe geſſit, vt ingraueſcente aetate crudelis factus multarum caedium autor fuerit *(a)*. Eluctans ex carcere Filius, nihil ſibi prius agendum exiſtimauit, quam vt infamiam haereſeos impu- raeque

(a) Vid. *Guicciardinum* lib. XIX. hiſt. tom. II. p. m. 887. locum, etſi prolixum, commodo legentium exſcribam: *Aurengius Princeps* (qui a partibus Caeſaris ſtabat) *Federicum Caietanum, Traiectenſium ducis filium, & Henricum Pandonem Bouiani ducem, ex Ferdinandi ſenioris Neapolitani Regis filia natum, cum quatuor illis Neapolitanis publice Neapoli in rerum venalium foro, ſecuri ferire iuſſit; iisdemque ſuppliciis & in aliis regni locis eſt vſus, quo exemplo omnium animis perterrefactis, abſentes, qui Gallicam factionem ſecuti erant, illorum publicatis bonis perſequebantur, qui rebus compoſitis ea redimebant; neque vllum acerbitatis genus, vt quantam maximam poſſent pecuniam extorquerent, praetermittebant, quorum omnium HIERONYMVS MORONVS, cui Bouiani Ducatus in horum operum praemium datus fuit, autor erat.* Hactenus Guicciardinus.

raeque fidei maculam ſibi fruſtra inuſtam noua erga Proteſtantes ſeueritate, ardentique contra omnes Romanae ſedis aduerſarios zelo abſtergeret. Hinc tantus erga Loiolitas fauor, tantique pro defendendo Pontifice, in concilio Tridentino conatus. Hinc etiam tantus honorum cumulus, quibus ad finem vſque vitae ſe tantum non obrutum ſenſit.

§. 19.

Retuli ſupra, multos habuiſſe Moronum aduerſarios, quorum anteſignanus Paulus IV. erat. Nunc reſtat, vt pauca de iis dicam, quorum amicitia vſus eſt. Principem inter hos tenet locum Pauli ſucceſſor Pius IV. de cuius prolixo erga noſtrum affectu nos quaedam in antecedentibus *(b)* commemorauimus. Plura dabit PALLAVICINVS *(c)*, qui aliorum etiam virorum, Morono familiarium di-

Oo 2 uerſis

(b) Vid. §. 8. ſeqq.

(c) Lib. XIV. c. 15. num. 2. ne quaeſo pigeat etiam haec Pallauicini verba legere; ita vero ille. *Paulo poſt in cauſſa Moroni Cardinalis prolata ſententia eſt. Habes opinor, lector, in memoria, exercitas fuiſſe a Pio in minori Praeſulis conditione partes Prolegati Bononienſis ſub Morono, quod coniunctionis genus, quemadmodum ſaepe animos ſeiungit, cum inde ſit, vt inferior ſuperioris vitia deprehendat, aſperitatemque patiatur, ita*

uerſis in locis meminit (*d*) vt *Reginaldi Poli*, *Thomae Sanfelicii*, *Aegidiique Fuſcarri*, qui duo poſtremi ob arctiorem cum Morono nexum idem cum illo fatum ſubire, eademque pati vincula cogebantur.

§. 20.

Mallem etiam catalogo amicorum Moroni inſerere PETRVM PAVLVM VERGERIVM, virum ob tranſitum a Pontificiorum ad Proteſtantium ſacra notiſſimum, niſi defectus argumentorum, hoc euincentium, me impediret. Hoc tamen pro certo affirmare auſim, magnifice illum de Morono noſtro ſenſiſſe, ipſique vnice deberi editionem articulorum, in quorum gratiam vniuerſa hactenus dicta ſunt, et de quibus ſequentia adhuc obſeruaſſe iuuabit. Integer titulus libelli, quo continentur, rariſſimi, quemque ſuae

ita e diuerſo eos connectit, cum efficit, vt virtutem introſpiciat, et comitate fruatur, quod tunc euenerat. Quapropter poſtea in ordinis aequalitate intima neceſſitudo perſtiterat, quam vnitas etiam patriae nutrierat, ac demum aucta Pii dignitas amorem in eo auxerat erga Moronum, qui illam flagrantiſſime promouerat. Vide et ſequentia.

(*d*) Vid. ſupra quae ſcripſimus §. *6*.

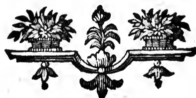
ſuae ſupellectili librariae adnumerat Venerandus Parens meus, *Ioannes Frickius*, hic eſt:

Articuli contra Cardinalem Moronum, de Lutheraniſmo accuſatum, et in carcerem coniectum. A Procuratore Fiſci et Camerae Apoſtolicae, et nomine officii ſanctae Inquiſitionis inſtituti. Cum Scholiis. Anno Domini MDLVIII. vna cum dimidia plagula, in 8. ſine loci aut typographi mentione.

Facile autem ſuſpicor, Tubingae publicatos hos articulos fuiſſe, cum aequalitas typorum in aliis ibi tunc temporis impreſſis libellis, atque in noſtro, de quo loquimur, codice conſpicua locum editionis luculenter admodum prodat, tum etiam quod perquam veroſimile mihi videatur, obſtetricante *Vergerio*, Tubingae poſt ſuum ab eccleſia Romana ſeceſſum commorante, articulos, olim ſibi Roma miſſos, cum orbe erudito eſſe communicatos, et iuxta cum aliis in odium Pontificis poſtea typis euulgatos. Certe meminit eorum expreſſis verbis in *Epiſtola ad Sereniſſ. Poloniae Regem Sigiſmundum Auguſtum de Legato Papae in Poloniam deſtinato, vt colloquium a ſua ſacra Maieſtate Regia'n cauſſa religionis inſtituendum impediat*, menſe Septembri 1558. ibidem

edita, in 8. nec meminit ſaltim, ſed, quod omnem in hac cauſſa dubitationem adimere poteſt, addit, ſe ſcholiis illam (aduerſus Moronum) cenſuram pro virili ornaſſe. En eius verba: *Verum non morabor, ſiue tu neges, ſiue fatearis, nam hic poſſum ſtatim, quod dixi, probare. Quis ſit Ioannes Moronus probe noſti, Mutinenſium Epiſcopus atque idem ex tuo ordine, hoc eſt, tituli S. Laurentii in Lucina Cardinalis. Is fuit Concilii Legatus, praeterquam quod bis in Germania legatione functus eſt, primum apud Sereniſſ. Ferdinandum, tunc Rom. Regem, nunc Caeſarem, et mihi ſucceſſit, deinde in nouiſſimis Comitiis Auguſtanis, et tamen huic in carcerem coniecto pro magno crimine obiicitur, quod libros Lutheranorum (vt vos dicitis) domi habuerit et legerit. Recita caput ex accuſatione, peruenit enim nuper e veſtra Babylone ad meas manus, quam mox, vt digna erat, excepi, atque ſcholiis pro virili ornaui.* Quibus deinde ſubiicit articulum XVII, aliaque, huc quidem non pertinentia, profert. His profecto verbis, quid iure aut fundamento quodam opponi queat, ego non video. Ceterum perrarus eſt hic accuſationum Moroniarum, quem Tibi, Lector, offero, libellus, cum nullibi, quod quidem ego ſciam,

ſciam, nec in maioris etiam molis operibus articuli nunc denuo publicandi, diu licet a me ſed fruſtra quaeſiti, inueniantur. Scholia *Vergerii* conſultum duximus omittere, quod nihil contineant, quibus acta vitae Moroni potuerint illuſtrari. Speciminis tamen gratia ſcholion ad articulum I. ſubiunximus, vt ex illius lectione ſolidum de ceteris iudicium ferre lectores poſſent. Addidi et praefatiunculam *Vergerii*, quam neminem legiſſe poenitebit. Iam tandem ad ipſorum lectionem articulorum te, lector optime, admitto, atque ſub finem noſtrae qualiscunque opellae precor, vt, ſi qua meliora de Morono noſtro habes, publico atque ſic etiam mihi ne inuideas.

Articuli contra Cardinalem Moronum, de Lutheranismo accusatum, et in carcerem coniectum.

Praefatio.

Pio Lectori Salutem. Ioannes Moronus Episcopus Mutinensium, patria Mediolanensis, familia nobilissima natus, a Paulo Papa III. internuntius ad Sereniss. Ferd. tunc Rom. Regem, nunc Caesarem, missus, ita placuit suo Romano Semideo, (quanquam Ferdinando quoque) vt Romam, functa legatione, rediens in Cardinalium senatum cooptaretur, deinde factus Legatus Bononiensis, deinde functus est alia legatione in Concilio Tridentino, deinde alia quoque in Comitiis Augustanis. Is itaque, is tantus vir, (si mundum spectes, nam si Christum et suam doctrinam, quam praecepit obseruandam, spectes, sat scio istos, qui Cardinalitios, atque huiusmodi titulos gerunt, esse laruas quasdam abominabiles) ante aliquot menses fuit a Paulo IIII. in carcerem coniectus, vtpote Lutheranus. Cum vero potuerim peruenire ad totius accusationis capita, non

non indigna putaui, quae noſtris eccleſiis communicarentur, quo ſcilicet intelligere poſſint, Belluam Tyberinam, cum ſe ſentiat verbo Dei laetaliter vulneratam, ita indignari et furere, vt nec ſummis quidem Cardinalibus parcat, magna vero ſeueritate, ac potius crudelitate, deinde etiam improbiſſima quadam, et plane Satanica diligentia cum illo agi facile videbit, qui conſiderarit, quantam varietatem materiarum iſta capita contineant, deinde, vt videantur fuiſſe obſeruata verba pene omnia, quae Moronus ſcripſerit aut dixerit modo Romae, modo Mutinae, modo Bononiae, modo Tridenti, atque alibi. Sic ſolent iſti leones atque vrſi, ferae peſſimae, quos Inquiſitores et Fiſcales vocant, mercede, titulis et honoribus in id conductos, nulla ſcilicet in re ſunt adeo diligentes venatores, quam cum agitur de Chriſti doctrina obſcuranda et conculcanda, nam eam non poſſunt ferre, cum illis omnino ſit odor mortis. Sed agendae ſunt nobis gratiae Patri coeleſti, per Ieſum Chriſtum, qui aliquem ex praecipuis et potentioribus doctrinae chriſtianae hoſtibus (vt ſunt iſti Cardinales) incipit vellicare, atque ad ſe vocare. Vtinam non reſiſtat et non faciat iniuriam Spiritui Sancto, vt ſane vereor;

noui enim horum ingenia, amant magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Sed ad articulos.

Articulus I.

Articulos infra ſcriptos partim haereticos et partim ſcandaloſos reſpectiue, vel de haereſi ſuſpectos, dat, facit, et exhibet procurator Fiſci et Camerae Apoſtolicae et ſeu nomine officii ſanctae Inquiſitionis, tam conjunctim quam diuiſim, contra et aduerſus Illuſtriſſimum et Reuerendiſſimum Dominum, Ioannem Cardinalem Moronum, ad quos probandum *(e)* quatenus ex aduerſo negetur in Romana Curia, quam extra admitti petit, ac committi alicui probo viro in qualibet ciuitate et quibuscunque locis, vbi erit opus teſtium repetitione, et nouum examen, ac deſuper literas remiſſoriales iuxta formam, et ſtilum officii dictae inquiſitionis, ac in dictis literis remiſſorialibus interrogatoria ab ipſo Illuſtriſſ. et Reuerendiſſ. includi, et ad partes mitti, ad ſuperfluam tamen probationem non ſe aſtringit, de quo proteſtatur expreſſe. Inprimis ſic Procurator

(e) Sic habet codex meus. Senſus hic vehementer laborat. Nihil te iuuabit, ſi legeris *probandos.*

rator qui ſupra repetit, et pro repetitis haberi vult, et intendit omnia, et ſingula dicta, acta, geſta, facta, actitata, conſeſſiones *(f)* ex quibus quidem ſic repetitis dicit conſtare, et quatenus non conſtat, probare vult, et intendit qualiter dictus Illuſtriſſ. ac Reverendiſſ. Cardinalis immemor ſalutis ſuae et beneficiorum receptorum a ſancta Romana Eccleſia, a fide Catholica, quam ipſa docet, tenet et praedicat, in pluribus dictis et factis deuiauit palam et publice et ſic facit, et eſt verum.

Scholion.

Iſti peruerſi et impii Inquiſitores et Fiſcales vocant immemorem ſalutis eum, qui aſpirat ad genuinam doctrinam D. N. Ieſu Chriſti, quam aliqui ſpiritus impoſtores foediſſimis idolomaniis conſpurcarunt et corruperunt, illi maligne tuentur. Et quia Moronum ingratum vocant, omnino fuit erga Papas ingratus, qui illum tot (vt dixi) titulis onerarunt. Quare debuiſſet potius eos defendere, etiamſi multas doctrinas atque inſtitutiones inuexiſſet, quae pugnarent cum verbo Dei. Ita prorſus ſentiunt Domini Papiſtae,

(f) Forte *confeſſiones.*

piſtae, hoc eſt, vt maior ſit habenda ratio exiſtimationis, atque honoris Paparum, quam veritatis, et quam Dei et Chriſti. Sed mirum non fuiſſe cum ingratitudine obiectum iuramentum quoque, cum omnes Epiſcopi iureiurando ſe obſtringant, quod Papatum velint perpetuo tueri, et eius rebelles impugnare et perſequi *(g)*.

Artic. II.

Item tenuit et credidit, et ſe tenere et credere aſſeruit articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, tam ante quam poſt determinationem Concilii Tridentini.

Artic. III.

Item, quod cuidam Praelato dixit, Concilium Tridentinum, quoad articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, et retractari debere.

Artic.

(g) Neglexiſſe videtur, et in hoc et in ſequentibus conſulto a me omiſſis ſcholiis, *Vergerius* ſalutarem admonitionem Chriſtophori Wirtemb. Ducis, quam in epiſtola quadam ad eum ſcripta, apud *Melch. Fiſchlinum* memor. Theol. Wirtemb. Supplem. p. 116. Princeps moderatus paciſque amans dederat: *Cuperemus itaque vos* (Vergerium) *in ſcriptis et ſermonibus veſtris (quoad eius fieri poteſt) moderatiorem nonnihil et cautiorem eſſe, maxime hiſce adhuc temporibus, et in hoc rerum et eccleſiarum noſtrarum difficili ſtatu.*

Artic. IV.

Item de et ſuper eo, quod cum eſſet in Concilio Tridentino, ſcripſit Vicario ſuo Mutinenſi, quod faceret intimare populis, quod deberent tantummodo confidere in ſanguine Chriſti.

Artic. V.

Item de et ſuper eo, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Sacerdotem non abſoluere poenitentem, cuius audit peccata in Confeſſione Sacramentali, ſed tantum declarare abſolutum.

Artic. VI.

Item de et ſuper eo, quod ſcripſit literas ex Tridento praedicto Vicario, quod deberet vocare ad ſe Presbyteros omnes audientiae confeſſionis expoſitos, et ex parte ſuae Illuſtriſſ. ac Reverendiſſ. Do. diceret illis, quod aduerterent punctum abſolutionis, quia Chriſtus erat, qui abſoluebat, de quibus literis valde laetati ſunt Lutherani Mutinenſes.

Artic. VII.

Item, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Pont. non eſſe paren-

parendum vti Vicario Christi, sed tantummodo tanquam Principi temporali, et ipse asseuerando dixit, quod ipse non arbitrabatur, se esse Episcopum Mutinensem, et parebat Paulo Papae III. vt Principi temporali.

Artic. VIII.

Item, quod tenuit et credidit, et se tenere et credere demonstrauit, opera nostra, quantumcunque in gratia Dei facta non esse meritoria, quinimo quod ipse propter quantumuis bonum opus, vti in celebrando Missam, mereri infernum affirmauit.

Artic. IX.

Item, de et super eo, quod quendam praedicatorem redarguit, eo quod praedicaret Mutinae de Iustificatione contra sensum Lutheranorum, et quod opera bona facta in gratia Dei essent meritoria vitae aeternae, ne dum illi praedicandi officium interdixit, verum etiam a dicta ciuitate licentiauit.

Artic. X.

Item, quod tenuit et credidit, seu se tenere et credere demonstrauit, sanctos non esse inuocandos.

Artic.

Artic. XI.

Item, quod quendam praedicatorem redarguit, eo, quod praedicaret de meritis et inuocatione Sanctorum, mandans illi, quod deberet praedicare Chriſtum, et eius Euangelium, et non tot merita, neque tot Sanctos.

Artic. XII.

Item, de et ſuper eo, quod reprehendit quoſdam fratres de eo, quod ita pleno ore cantarent illá verba: Eia ergo aduocata noſtra, in antiphona, Salue Regina, poſita.

Artic. XIII.

Item, de et ſuper eo, quod cum colloquium haberet cum quodam Religioſo docto de adoratione ſanctae Crucis, nonnulla haeretica dixit circa huiusmodi adorationem.

Artic. XIV.

Item, de et ſuper eo, quod admonitus nonnullos ſcandalum ſuſcepiſſe, eo quod minus reuerenter ſe habuiſſet in viſitando reliquias cuiuſdam Sancti, ipſe redarguit ipſos religioſos dicendo, quod admirabatur de illis pro tanta reuerentia, quam praeſtabant erga huiusmodi reliquias.

Artic.

Artic. XV.

Item, quod ſuper illis verbis, non leuabit gens contra gentem gladium, annotauit huiusmodi verba, ſcilicet contra Chriſtianos non eſſe bellandum, ex quibus habitus eſt ſuſpectus de huiusmodi errore.

Artic. XVI.

Item, quod cuidam concionatori, quem nouerat Lutheranum, dixit, quod deberet praedicare de Iuſtificatione, Inuocatione Sanctorum, praedeſtinatione, et aliis huiusmodi articulis ad mentem Lutheri, excepto articulo ſanctiſſimae Euchariſtiae.

Artic. XVII.

Item, de et ſuper eo, quod libros et ſcripta haereticorum tenuit, legit, aliisque legendos et ſeu legenda exhibuit.

Artic. XVIII.

Item, quod libellum intitulatum: *Beneficium Chriſti*, diſtribuendum curauit, et bibliopolae haeretico, ſeu de haereſi ſuſpecto mandauit, vt huiusmodi libellos venderet, quam pluribus poſſet, et iis, qui non haberent, dono traderet, quia ipſe pecuniam illorum ſolueret.

Artic.

Artic. XIX.

Item, quod ipſe haereticos, ſeu de haereſi ſuſpectos, in domo ſua tenuit, et quam plures alios domeſticos habuit, et praecipue quoſdam Praelatos, et pecuniam inter haereticos, ſeu de haereſi ſuſpectos pauperes diſtribuendam plures eſt elargitus.

Artic. XX.

Item, haereticis ſeu de haereſi ſuſpectis fauit, et praecipue Bononiae, quibus pollicitus eſt, quod ſi mitteretur ex vrbe aliqua prouiſio contra eos, quod caperentur &c. quod illos praemoneret &c. aſſerendo ipſos haereticos non eſſe perſequendos, ex quo Deus ipſe tolerat eos.

Artic. XXI.

Item, quod ab haereticis ſeu de haereſi ſuſpectis Mutinenſibus, redeundo a Concilio Tridentino, veniam quodammodo poſtulauit, eo quod alias ipſos fuerit perſecutus.

Exhibeo tibi, Lector, epimetri loco, excerpta literarum, quas ad me binas nuper humanissime dedit Clarissimus SCHELHORNIVS, conditor harum Amoenitatum eruditissimus. Etenim perquam officiose a me rogatus, vt, quae de Morono nostro vel certiora vel scitu digna vberiora haberet, ea non mecum solummodo, sed cum erudito communicare vellet orbe, facile pro ingenii morumque comitate nunquam satis laudanda se passus est exorari, mihique supplementa, quae pace Cl. Viri nostris cogitationibus, illustrationis et ornatus gratia adiungo, sequentia misit. Pro quo insigni beniuolentiae argumento publice Ipsi gratias easque decentissimas ago.

E Literis Viri Clariss. prioribus.

Vtor iam potestate, per Te mihi beneuole data, et pauca de nobili illo argumento, quod tam feliciter persecutus es, tenuis spicilegii loco heic adiicio. Nempe

Ad §. 4. noto, sub Anni MDXL. finem Moronum Colloquio Wormatiensi interfuisse, quod didici e Catalogo Doctorum tam Catholicorum quam Protestantium, Wormatiae praesentium A. 1541. in forma

ma octuplici edito, et vnam duntaxat plagulam explente. Cum Morono autem Pontificis Romani nomine adfuerunt Thomas Campegius, Epiſcopus Felbrenſis, Thomas Badia, Italus, Ordinis Praedicat. et Sacri Palatii Magiſter, Albertus Pigius, Praepoſitus Eccleſiae S. Ioannis Traiectenſis, Robertus Wauchop, natione Scotus, a natiuitate coecus, ac denique Petrus Gerardi, natione Gallus. Editor illius Catalogi Anonymus, ſed Papae addictus, ſingulorum, qui Colloquio mox iterum abrupto interfuerant, nominibus epigramma ſubiecit, et Moroni quidem hoc:

Sedis Apoſtolicae ſupremus ab vrbe Legatus
Principium debet carminis eſſe mei.
De quo, virginea quae fronte modeſtia lucet,
Non ſinit, vt quicquam ſuſpicer ipſe mali.

Eſt mihi quoque ad manus aliud, vnius item plagulae, ſcriptum in 8. Moguntiae A. 1541. excuſum, h. t. *De Colloquio Wormacienſi Breue Apoſtolicum S. D. N. Pauli Papae III.* Cetera deſcribere nolo, ſed

ipſum potius libellum cum catalogo ante citato hiſce *(b)* inſero.

Ad §. 7. ἐν παρόδῳ obſeruo, Pium V. quoque crudelitatem ſuam in *Petrum Carneſecum*, virum pium et eruditum, exercuiſſe, de quo confer, ſi placet, Amoen. Liter. T. X. p 1198. ſqq.

Ad §. 16. annoto, *Paulum Sacratum*, Canonicum Ferrarienſem, qui Moronum ſummum Patronum venerabatur, in Epiſtolis ſuis, Coloniae Agripp. A. 1583. in 8. vulgatis p 222. eum hoc proeconio dilaudare: *Tua virtus incredibilis ac diuina, et illuſtria glorioſaque facta (quis enim vnquam aut poſt hominum memoriam a quoquam plures legationes quam amplitudine Tua prudentiſſime et integerrime, ſummaque omnium cum admiratione obitas, aut maiores pro fide catholica et eccleſia ſancta labores exantlatos fuiſſe legit et audiuit?) omnibus gentibus adeo clara et inſignia ſunt, vt nullum regnum et nulla natio Te in annalibus ſuis iam inſcriptum, immortalitati non mandauerit.* Extant inter Epiſtolas Sacrati et aliae ad Moronum datae, eiusque laudibus ſcatentes p. 61. 142. 152.

Ad

(b) Literis nimirum, quibus libellum ſimul addidi, mihique transmiſit.

Ad § 19. moneo, Moroni amicis annumerandum etiam esse Cardin. *Iacobum Sadoletum*, cuius ad illum litterae in eius Epistol. L. XV. p. m. 627. habentur. Disertis quoque verbis Paulus Sacratus in Epistolis suis p. 62. testatur, magnam Morono cum auunculo suo Iacobo Sadoleto coniunctionem ac familiaritatem intercessisse, ac beneficia ab eo in se et fratres suos collata huic necessitudini adscribit.

Ad §. 20. obseruo, articulos contra Moronum de Lutheranismo accusatum et in carcerem coniectum, absque tamen praefatione et scholiis *Vergerii* insertos quoque esse *Io. Wolffii* Lectionibus Memorabilibus atque reconditis, egregio illi multorum huiusmodi monumentorum promptuario, et quidem Tom. II. p. 655. sqq.

Nihilominus vero luci publicae, meo iudicio, restitui merentur, cum opus hoc non adeo multorum in manibus versetur. Hinc emendari possunt ea, quae in codice Tuo minus recte expressa sunt. Ita enim habet Wolffius: *ad quos probandum*, (poterit, ni fallor, haec vox retineri; est enim Gerundium in dum) *quatenus ex aduerso negetur, tam in Romana curia, quam extra petit*, etc. Paulo post: *Imprimis procurator*,

omissa vocula *sic*. Addo, et Wolffium habere *confessiones*. Ceterum mirari subiret, articulos hosce cum scholiis a Vergerio publicatos in librorum prohibitorum indices illatos haud esse, nisi ipse Vergerius huius rei rationem in annotationibus in Catalogum haereticorum exposuisset, nempe ne in Europae vulgus demanaret, ex Cardinalium numero esse nonnullos, qui caussam nostram probent. *Certe*, sunt eius verba, *cum in Italiam penetrarit, quod certe scio, libellus, qui continet articulos Ioanni Morono Cardinali a procuratore Fisci Rom. Ecclesiae obiectos, cum scholiis eiusdem Viri, qui haec scribit, Inquisitores dissimularunt, se quippiam de eo audiuisse: non enim est Catalogo insertus ob eam scilicet, quam dixi, caussam, ne, si nimium clamaretur, vulgus resciret, Cardinales quoque coepisse sentire, quod Papae iniquissime faciant, cum nostram doctrinam persequuntur*. Vide primum Tomum operum Vergerii aduersus Papatum p. 262.

Parum vero abest, quin Moronum insignem litterarum litteratorumque Maecenatem fuisse coniiciam. *Paulus* certe *Manutius* eius patrocinio se totum permisit. Ita enim is inter reliqua in epistola ad illum Ao. 1570. 5. Kal. Sept. exarata, quae

prima

prima eſt decimi eius Epiſtolarum libri, p. m. 465. „Ego me ſemel, non temere aut „repentina quadam voluntate impulſus, „ſed explorata ratione certoque iudicio „adductus, in clientelam Tuam tradidi: me „liberosque meos tuae potiſſimum fidei „beneuolentiaeque commiſi. Eadem mihi perpetuo mens, eadem, quoad viuam, „in Te vno ſita ſpes erit: Tu me ornandum, „augendum, tuendum ſuſcepiſti: ſaepe vi„di pro varietate rerum mearum et laeti„tiam et ſollicitudinem Tuam: nunc tan„quam bonus artifex tuum vt perpolias o„pus ac perficias oportet.„ Ex eadem epiſtola p. 464. apparet, Moronum in eorum Cardinalium numero fuiſſe, quibus alendorum Romae ſtudiorum, moderandique Gymnaſii publice demandata cura eſt. Laudatus Manutius in praefatione in Lib. *Reginaldi Poli* Cardinalis de Concilio ad Pium IV. Pontif. M. memorat, in eo Conclaui, in quo de ſufficiendo poſt obitum Pauli III. Pontifice Cardinalibus deliberatio habebatur, Polum praeclara quaedam de officio Pontificis ſcripſiſſe, cum aliis eius libris, quos Ioannes Moronus Card. ob ſumma erga Sedem Apoſtolicam merita perpetuamque vitae innocentiam clariſſimus accurate ſeruarit, propediem in lucem proferenda.

Maximam fuiſſe Moroni, vt vnicum hoc, quod ſuperius iam monendum fuiſſet, addam, in ipſo Cardinalium collegio auctoritatem, inde elucet, quod *Stephanus Vinandus Pigbius* in Hercule Prodicio (edit. Colon. 1609. in 8.) p. 286. narrans, Gregorium XIII. P. M. conſuluiſſe Purpuratorum collegium extra ordinem conuocatum de honoribus Carolo Friderico, Cliuiae Principi, Romae tum praeſenti, ſed paulo poſt praematura morte denato, decernendis, addat: „In principis ſenatus „Io. Moroni, pietate, doctrina, prudentia, „nec non rerum Germanicarum peritia „praecipui ſententiam pedibus itum eſt, „decretaque honorum praerogatiua vel „eminentia principi aduenae, non infimi „in Imperio gradus, nobilitate domus „vetuſta, et tot Caeſarum ac Regum affi„nitatibus conſpicuo.„ Haec ſufficiant, quae pro Tua humanitate aequi bonique conſules.

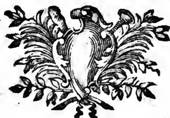
E Literis poſtremo ad me datis.

Redditas Tibi eſſe literas meas, nuperrime ad Te exaratas, haud dubitans, nunc paucis ſignifico, reperiſſe me interea in reculis meis orationem typis in 4. expreſſam *Hieronymi Moroni*, Cardinalis noſtri parentis,

rentis, quae hoc titulo inſignita eſt: *In praeſtanda obedientia Leoni X. Pont. Max. pro Maximiliano Sfortia, Mediolani Duce, Hieronymo Moroni, Iureconſulti Mediolanenſis et Senatoris Oratio.* Ex ea elucet, Moronum cum reliquis Ducis Mediolanenſ. Legatis, quos inter Princeps erat Franciſcus Sfortia, Barii Dux, Maximiliani germanus, Romam miſſum eſſe ad Leonem, Pontificiam ipſi dignitatem gratulatum. En quaedam inde verba: „Ceterum „eiuſdem Maximiliani Ducis nomine Te, „Leo Decime Maxime, verum Romanum „Pontificem, verum Eccleſiae Catholicae „Paſtorem, verum Petri Apoſtolorum „Principis ſucceſſorem, verum crucifixi „Redemptoris Vicarium, ardentiſſimis a„nimis profitemur et agnoſcimus, Te coli„mus, Te veneramur, Te adoramus, Tibi „ſubiectionis ſtudium, ſedulam reueren„tiam, obedientiam, ſubmiſſionemque ex„hibemus atque praeſtamus, offerimus„que, quidquid antiquae dignitatis et gra„tiae reliquiarum obtinet, quicquid ipſe „denuo ſibi comparauit, quicquid officio, „opera, obſequio, opibus, fortunis, ami„cis, totisque corporis ac animi viribus „praeſtare vnquam poterit. Demumque „Principatus ſui Mediolanenſis procura-

„tionem tantummodo se habere existi„mat, ius vero et imperium penes Tuam „Beatitudinem, sanctamque hanc sedem „fore, arbitrioque Vestro pendere profi„tetur.„ Quae vltima praesertim verba digna mihi, quae enotarentur, visa fuere. Incitat deinde Leonem in eos, qui quietem et dignitatem Italiae abstulerunt, eumque obtestatur, vt in illos vtrumque gladium exerceat. Sub finem hoc in Oratoris laudem adiectum est epigramma:

Non solum dicit, non orat, sed tonat ore
Fulmineo, euincens obuia cuncta domat
Districto mucrone acri, vt, cum credere nolit
Auditor, factam sentiat esse fidem &c.

IV.

IV.

Ad Chriſtianiſſimum Galliarum Regem

Humillima Supplicatio (†) pro Impreſſorio.

Ex Bibliotheca Uffenbachiana.

Chriſtianiſſime Galliarum Rex,
Domine clementiſſime.

Jam pridem Pater quondam meus, Hubertus Giphanius, IC. Sacræ Cæſar. Maj. Conſiliarius Imperialis Aulicus, aliquot libros, infra ſcripto indice conſignatos, typis mandare conſtituit. Cæterum cum propter Typographorum multitudinem plures reperiantur, qui alienis laboribus præpoſtera imitatione inſidientur, & falcem in alienam (quod ajunt) meſſem mittere temere præſumant, Regiam V. Maj. humillime oro, quandoquidem

(†) Supplicem hunc libellum inſerere operæ pretium exiſtimavi ob annexum Catalogum Operum, quæ inedita reliquit Hubertus Giphanius magni nominis JCtus atque Philologus.

quidem in his parentis mei libris nihil contra Catholicam Religionem, aut florentissimi Galliæ Regni statum, quicquam adversi continetur, Diplomate seu Privilegio suo Regio clementissime cavere velit, ne quis Typographorum intra Regiæ V. Maj. fines, citra meum expressum consensum, unum vel alterum librorum præfati Parentis mei imprimere ausit Quod insigne beneficium erga Regiam V. Maj. omnibus precibus & devotissimis servitiis per dies vitæ meæ demereri studebo.

Sacræ Regiæ Maj. V.

Humillimus & paratissimus Servus

Johannes Giphanius,
Hub. F.

Index

Index Librorum Huberti Giphanii divulgandorum.

Corpus Juris Civilis ſive Cæſarii, cum notis.

Explanationes Legum Codicis difficiliorum, & in uſu frequentiorum.

Explanationes Inſtitutionum Juris, omiſſis longioribus ac difficilioribus Diſputationibus, ut alienis, earumque loco adhibitis rationibus & principiis Juris, ut ſuis, & ad captum tyronum aptis & neceſſariis.

Obſervationum Juris & Philologicarum Libri XII.

Commentarii ſive Tractatus, de

Judiciis, in quo verus & vetus ordo Judiciorum, uſusque forenſis cum novo & nuper inducto comparatur. In quo & de Officio Judicis, Appellationibus & Retractionibus &c.

Renunciationibus Juris.

Feudis.

Criminibus & Judiciis publicis.

Præmiis & Pœnis.

Dotibus, Donationibus propter nuptias, Morganatica &c.

Pigno-

Hiſtorici & Philoſophici.

Cor-

Cornelii Nepotis opuſcula & fragmenta diligenter ex vet. Codicibus collecta & emendata: In eadem commentarii.
Symmachus, cum Notis.
Explanationes Ethicorum & Politicorum Ariſtotelis, ad Græcum Exemplar accommodatæ.
Agellii (vulgo Auli Gellii) Noctium Atticarum libri: aliquot veterum codicum ope, diligenter emendati: cum Notis.
Chronicon Germaniæ, ab ultimis uſque temporibus repetitum, & ad noſtra tempora deductum.
Index hiſtoricus generalis.
Chronicon ſcriptorum ac doctorum hominum, veterum & recentiorum, ex omni orbe terrarum.
Prudentius aliquot vet. Codicum ope emendatus, cum Notis &c.

V. Hi-

V.

Historia Dialogorum Cœlii Secundi Curionis de Amplitudine beati Regni Dei.

§. 1.

Cum haud minus singularia librorum, quam ipsorummet Auctorum fata penitius cognoscere jucundum sit, non ingratam Lectoribus meis fore spero hanc opusculi Curionei historiam. Prima illud vice A. 1554. in lucem prodiit in forma octuplici, duos in dialogos sive libros dispertitum, & Sigismundo Augusto Poloniæ Regi dicatum. Communicavisse id, antequam in dias luminis auras emitteret, Curionem Lausannæ tum adhuc degentem, cum Martino Borrhao, alias Cellario, ejusque consiliis usum esse, ex literis ad eum scriptis *(a)* colligo. Quum vero deinde Basileam concessisset, ibique illud prelo subjicere decrevisset, librorum Censores ac verbi divini Ministri judicaverunt, haud e re atque

(*a*) Quæ exstant inter reliquas Curionis epistolas, Olympiæ Fulviæ Moratæ opusculis subjunctas, p. 302. sq.

atque tempore esse, ut Basileensibus typis excuderetur. Nihilominus tamen anno, quem diximus, juris publici factum est, & quidem, si Cælio ipsi fidem habeamus, in quodam Rheticæ ditionis in Italia oppido, per Horatium ejus filium.

§. 2.

Operis argumentum quod concernit, demonstrare in eo annititur Curio, regnum Dei majus ampliusque esse Antithei vel Diaboli regno, sive electorum beandorumque numerum reproborum ac damnandorum numero majorem esse: insignem igitur atque maxime notabilem orbis ac Judæorum inprimis ad Christum conversionem ante extremum mundi diem certe exspectandam. Res tota duobus dialogis peragitur, institutis inter ipsum Cælium & Augustinum Mainardum, *(b)* quem Theologum non minus sanctum quam doctum nominat, cumque eo se Papiæ de hoc argumento sermones miscuisse p. 15. ait. In primo dialogo seu libro ea, quæ objici posse ex literis sacris

(*b*) Hunc ex Italia in Rhetiam, haud dubie religionis causa, se contulisse, atque Clavennæ vixisse, didici ex Jo. Guleri de Weineck, Descriptione Rhetiæ Lib. XIII. f. 197. b.

videbantur, diluuntur, in altero autem sententiam suam quatuor potissimum argumentis, quorum primum a potentia Dei, secundum a sapientia, tertium a bonitate seu misericordia ejusdem, postremum denique a testimoniis divinis desumtum est, demonstratam dare colloquentes contendunt. Curio sciscitantis ac doceri cupientis partes agit, Mainardus vero respondentis atque demonstrantis, ita tamen ut ille huic in omnibus calculum suum adjiciat, nec raro nova luce rem, de qua invicem sermocinantur, perfundere laboret. Et videntur quidem eam Viri boni spem concepisse, fore, ut suo adhuc ævo maxima orbis pars suave optimi Salvatoris jugum subiret. Ita enim inter cætera Mainardus p. 217. *Si Dominus, ut cœpit, Evangelium, hoc est suavissimam & amabilissimam reconciliatæ gratiæ legationem, felici cursu provexerit, iterum ac majore frequentia orbem terrarum universum ad hoc asylum, ad hanc munitissimam arcem & propugnaculum, ad hujus asyli principem Jesum Christum, atque ad tria illa oppida divina, fidem nimirum, spem & charitatem adcurrere cernemus: ita ut hisce oculis etiam Regnum Dei longe majus visuri simus, quam id quod humani generis hostis sibi, non sua potentia,*

sed

ſed Dei providentia, comparaverit. Ad quæ Cælius p. 218. *O beatam illam diem! ô mihi tam longe maneat pars ultima vitæ ſpiritus!* Mainardus vero hæc regerit: *Manebit, ne dubita, Cæli, manebit; jam enim audis lætum hoc Euangelii nuncium ad Scythas, Thraces, Indos, & Afros uſque hoc tempore penetrare. Omitto Europæ ampliſſimas regiones & urbes. Tenet enim Rex Regum Chriſtus Rhætiam, tenet Helvetiam, tuetur Germaniam, regnavit atque iterum regnabit in Anglia: gubernat Daniam, regnaque Cimbrica: habet Pruſſiam: inſtat Poloniæ, totique Sarmatiæ: urget Pannonios, ſpectat Moſcos: nutat Galliæ: noſtra parturit Italia: tandem ſequetur Hiſpania. Quin etiam Judæos ipſos non tam averſos a Chriſto eſſe, atque ante fuerunt, vides, quod nos videant unum Deum cœli terræque creatorem agnoſcere, &, quem miſit, JEſum Chriſtum: nulla ſimulacra, nulla ſigna, nullas pictas tabulas colere: nullum myſticum panem, cruſtumve pro Deo venerari: ſe a nobis non, ut ante, contemni, utpote qui ab ipſis nos Chriſtum accepiſſe agnoſcamus: illos ad tempus, ut nobis aditus in Dei Regnum patefieret, ab ingreſſu ſummotos eſſe, atque alia id genus, quibus fiat, ut ad æmulationem provocentur, atque ad Chriſtum illum ſuum alliciantur.*

§. 3.

Cum primum liber in publicum exiisset, nemo, quod ego quidem sciam, auctori propterea gravis fuit: sed quarto demum ab editione anno Petrus Paulus Vergerius, Episcopus antea Justinopolitanus, tum vero Protestantium partibus adscriptus, in illum insurrexit, ac eum apud Basileenses heterodoxiæ insimulavit, idque ex hoc capite. Quæsierat in secundo Dialogo p. 195. Cælius ex Mainardo, quid de iis censendum esset, qui Euangelii doctrinam non audierunt, nec in ea instituti unquam fuerunt: omnes eos per tot sæcula exitio destinatos fuisse, divinæ bonitati ac justissimæ procurationi consentaneum non esse. Ad quæ Mainardus hæc reposuit: *Quanquam difficile est affirmare, tamen illud mihi videor posse non absurde dicere: Si qui inter illos naturæ legem servarunt, aut etiam nunc servant: si unum Deum coluerunt: si alteri non fecerunt, quod sibi factum nollent, aut factum doluerunt, idem de eis sentio, quod de iis, qui non solum ante Christi adventum, verum etiam ante latam a Mose legem in Dei metu vixerunt. Fuerunt enim illi Deo semper chari & accepti, quemadmodum Petrus in Actis testatur: cujusmodi fuit Abime-*

Abimelechus, Melchisedechus, Jetro, Jobus, amicique ejus quatuor: tum Hiramus Tyriorum, qui Salomonis tempore floruit: Saba Æthiopum Regina, & Cyrus & Darius Persarum Reges, & nato Christo Domino Magi, quorum mentionem facit sacra historia: alique, ut verisimile est, innumerabiles in toto terrarum orbe, quorum nulla extat sacris literis prodita memoria. Fuit enim hæc veterum sententia, quam etiam consignatam literis cum alii, tum Origenes in Joannem & Clemens Alexandr. in oratione ad gentes reliquerunt. Is enim in exoratione ad gentes: Qui verbum non accepit auditione, ei venia danda propter ignorantiam. Nam quomodo credent ei, ut ait Apostolus, de quo non audierunt? non est autem iniquus Deus, ut quemquam indicta causa condemnare velit. Qui auditis Christi legatis gratiam oblatam rejiciunt, condemnantur, non qui edocti non fuerunt. Sic enim Dominus ipse sanxit: Ite, inquit, Evangelium prædicate, docete omnes gentes: qui crediderit & ablutus fuerit, salvus erit: qui non crediderit, condemnabitur. Hæc regis nostri lex est, æquissimaque sententia: ut quemadmodum audito Evangelio qui crediderit, conservatur, sic qui audito Evangelio non crediderit, condemnetur. Ex quo sequitur, per Evangelium non

condemnari, qui Evangelium non prius audierit: quod si qui condemnantur, idcirco id fit quod legem naturæ, testemque & judicem conscientiam contempserint, per quam judicabuntur, ut Paulus ad Romanos diserte docet. Hæc est æterna judiciorum regula, ut ii, quibus lata lex est, si contra legem fecerunt, ea lege judicentur, non ii, qui ea non tenentur. Quod si hoc in bene institutis judiciis servatur, quæ imago quædam sunt divini & sempiterni judicii: multo magis ac sine ullo errore a Deo humani generis parente optimo ac sapientissimo conservari, credendum atque affirmandum est. Quid quod modum statuere divinæ sapientiæ non debemus? Potuit & hodie etiam potest quosdam per cœlestes genios de Christo docere: potest etiam in remotissimis gentibus spiritu suo quosdam excitare ac mittere, qui alios erudiant: potest etiam ipse intus suos ad se cognoscendum illustrare: neminem enim unquam sui expertem divina bonitas relinquit: in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus, ut Paulus Athenis prædicabat. Cumque Cælius subjecisset, sibi equidem ista Jova Deo judice æquissimo videri esse dignissima, ejusque naturæ lenissimæ convenientissima, idque eo magis, quod ne Ninivitis quidem pœnas indicta causa infligere voluerit: obstare tamen

men illam Petri ſententiam, qua teſtatur, nullum aliud nomen ſub cœlo datum hominibus eſſe, per quod ſalvi fiant, præter JEſu Chriſti nomen: Mainardus his verbis reſpondit: *Id non aliter intelligendum eſt, quam quomodo a Domino ipſo, ut modo oſtendimus, dictum eſt: nimirum de iis, quibus ejus eſt nunciatum nomen. Quanquam quicunque ſervantur, per Deum ſervatorem conſervantur, ut ipſe de ſe apud Eſaiam (Cap.* XLIII. *&* XLV.) *teſtatur: Ego Ego ſum Jova, præter quem nullus eſt ſervator. At is eſt JEſus Chriſtus, Deus laudandus in omnia ſæcula; etiamſi explicate & clare de eo non audiverint.* Hæc plenius exſcribere placuit, ut lectores mei eo exactius de integra re judicare valeant. Inde enim Vergerius anſam arripuit, Curionis nomen ad Senatum Baſileenſem deferendi, ac ſi in ſuo libello eam tuitus eſſet ſententiam, homines ſolis naturæ viribus ſine Chriſto ſalutem conſequi poſſe.

§. 4.

Sed non defuit Noſtro, quo ſe a delatoris ſui criminatione vindicaret. Duplicem enim Apologiam ſcripſit ad Patres conſcriptos Academiæ Baſileenſis, unam

Latino sermone, alteram Germanico. Utramque heic exhibemus, ex autographo Curioneo, quod Bibliotheca Civica Scaphusiensis adservat, indultu Viri Nobilissimi, Doctissimi atque Consultissimi Domini Stokari a Neuforn, Bibliothecarii & rel. descriptam fida manu Optimi ac Eruditissimi Amici nostri, Jo. Conradi Ziegleri, cui hoc nomine me multum debere publice profiteor. En vero Tibi utramque, una cum judicio Censorum, quod ejusdem Viri humanissimi benevolentiæ acceptum fero.

A.

C. S. Curionis
Librorum
de
Amplitudine Regni Cœlorum
adversus P. P. Vergerium
Apologia.

Utinam, Patres, qui nobis hanc conflavit invidiam, adesset ipse Vergerius; efficerem profecto, ut intelligeretis eum nullis nixum certis fundamentis, nulla de caussa, sui & fraternæ charitatis, nonnullorum quoque meorum in se meritorum oblitum, hasce turbas nobis excitâsse. Nam

cum

cum multa effundat & jactet, nihil tamen probat. Existimat enim vos tales esse, qui cuivis quidque effutiendi statim credatis: cum longe secus sit; homines istá prudentiâ, quâ vos estis, tantum credunt, quantum luce meridianâ clarius comprobatur. Jactavit enim multorum se eruditorum virorum de nostro scripto habere judicia, cum tamen vix dimidiatum unum scripto potuerit ostendere. Ait me ad Petrum Martyrem, & ad generum meum *(c)* Argentoratum nostros dialogos misisse, quos ipsi improbaverint; quod ego nunquam feci. At hujusmodi inanibus vocibus, nobis quarto demum ab ejus operis editione anno, de nihilo turbas ciet: cum tamen me nunquam antea, neque verbis, neque literis, ut par erat, monuerit; aut ullam, etsi mecum aliquoties fuerit, significationem dederit. Cur autem istiusmodi in hominem de se ipsiusque nomine & fama, quemadmodum plerique norunt, optime meritum, sibi tentanda sumserit, dicerem, si homini de se ipso aliquid liceret dicere: Dicam tamen uno verbo, idque necessitate compulsus, invidia, Patres, omnia hæc nobis conflavit,

Qq 5 ut

(c) Hieronymum Zanchium.

ut aliquando clarius intelligetis. Nunc autem quando me ipsum apud vos purgare & declarare institui, idipsum faciam, & totam hanc causam, vestrâ benevolentiâ fretus, quam brevissime poterit explicabo.

Cum essem in Italia, & sermo de iis, quæ in illis dialogis disputantur, inter doctos habitus esset, rogârunt amici quidam, ut eam disputationem mandarem literis: quod quidem cum aliis de causis tum exercendi styli gratia libenter feci. Cum autem in hæc loca venissem, & mecum versarentur nobiles Poloni, hortabantur ut eos libros ederem: ac fuerunt etiam qui argumento ejus operis in Poloniam misso effecerint, ut ad me scriberet vir apud Poloniæ Regem magnus *(d)*, ejus, qui apud me erat sanguine conjunctus, hortareturque, ut in ipsius Regis nomine dialogos ederem, & ad Regem ipsum mitterem. Sed cum animadverterem non omnibus, qui opus legerant videri aut concedi ut hîc ederem, quievi neque-

(d) Joannes Luthomierski, Castellanus Brzenzinensis ac Regiæ Curiæ Quæstor, quem in Dedicatione & in Dialogo secundo p. 222. Curio laudat. Inter epistolas ejus, Olymp. Fulv. Moratæ opusculis annexas, extat p. 339. una ad Abrahamum Sbaski, Equitem Polonum, in qua huius consilium sibi expetit de Dedicatione sui libelli.

quenquam invidiâ gravarem. Contigit autem ut meus filius Horatius de quibusdam domesticis negotiis in Italiam proficisceretur: cumque peteret, ut eos dialogos, quos suâ manu sibi descripserat, quos etiam nunc possum ostendere, secum ferre liceret, permisi. Profectus est: edidit ipse in quodam Rhæticæ ditionis in Italia oppido. Nam propter multa, quæ pro vera religione in eo opere continentur, in Pontificis ditione edere non licuisset. Atque ita liber est ad Poloniæ Regem missus, a quo est grato animo acceptus; quod non obscuris signis tum ipse, tum alii declarârunt. Quod ad editionem vero ipsam attinet, non existimavimus nos quicquam peccare, modo ne Basileæ ederetur: nam si in eo nos errare existimâssemus, nunquam in lucem protulissemus. Quamobrem oro, vos Patres, ut nos & excusatos habeatis, & apud M. Senatum nostrum hoc pacto diligenter excusetis. Sed jam ad rem ipsam accedamus.

Quoniam video unum mihi potissimum objici ex illis nostris dialogis locum, quasi ego naturâ solâ duce, sine Christo ejusque Spiritu & fide salutem posse contingere sentiam, vobis, Patres optimi & Viri clarissimi, mentem meam sententiamque aperire

aperire statui. Spero autem me eandem declarationem allaturum, quæ non modo vobis, qui æquitate non jure summo, ex charitate non ex aliqua animi perturbatione, & scripta bonorum virorum expendere & lites controversiasque terminare consuevistis; verum etiam adversariis, si modo quis reliquus est in eis humanitatis sensus, sit satisfactura: & iis qui mihi bene volunt & cupiunt, consolationem allatura. Oro autem vos omnes, ut meæ fidei in Dominum professionem non ex uno aliquo loco, sed ex multis aliis simul ex eodem opere collatis, atque unà ex hac mea declaratione cætera omnia expendere ac metiri velitis. Quod si, ut spero, feceritis, invenietis me in iis, quæ ad salutem per Christum Dominum consequendam pertinent, nihil ab Apostolica doctrina, nihil a vestra confessione prorsus dissentire. Quod si aliquid aliud præter necessaria Religionis capita in meis scriptis forte invenietis, quod aliquantum a communi hominum opinione discedere videatur, id a me in utramque partem disputandi causâ, non definiendi aut statuendi scriptum esse testor; sicque accipi volo, ut in ipsa dialogorum præfatione epilogoque diserte sum testatus. Neque enim illa alio animo disputanda

ſputanda illo liberiore diſſerendi genere dialogorum veterum ſcholarum more ſcripſimus, quam ſtudio gloriæ Dei: neque ut cuique vellem neceſſitatem afferre, ea tenendi, ſed ut meas cogitationes eruditis & piis Eccleſiæque Chriſti ex divinis oraculis cognoſcendas proponerem. Ut igitur propoſui, ſic accipiatis, rogo: ita nihil erit opus ſingula verba excutere, quæ controverſias gignere ſolent, cum de mea voluntate conſtet ac ſententia; quæ ſemper in omni ſcripto attendenda eſt, quemadmodum & Legumlatores & JCti & Oratores voluerunt. Hinc illa præclara: benignius leges interpretandas eſſe, quo voluntas earum conſervetur. Non enim ex verbis totum pendere jus æquiſſimi homines exiſtimârunt, ſed verba ſervire hominum conſiliis & auctoritatibus; neque quicquam opus eſſe verbis, cum ea res, cujus cauſâ verba quæſita ſint, intelligatur. Hæc ſi ſpectata ab eo, qui hanc mihi conflavit invidiam, fuiſſent, non laboraremus. Veſtrâ tamen omnium ſingulari prudentiâ charitateque fretus, ſpero me meam exiſtimationem retenturum. Quum igitur ſcripti cujusque mens ac ſententia a nullo melius intelligi, quam ſcriptoris explicatione poſſit, jam vobis de eo loco & quæ-

quæstione quæ mea fuerit sitque mens, breviter exponam.

Nunquam, Patres, volui aut intellexi cuiquam posse ullâ ratione, lege & viâ, sine eo, qui via, veritas & vita est, Christo JEsu Domino nostro, salutem contingere; sed hoc erat propositum, an omnes, ad quos externa vox Evangelii non pervenisset, condemnandi essent?

Ad quod respondebatur non videri, siquidem tales extitissent, qualis Melchisedechus, Jetro, Jobus, & Cornelius ille Centurio, atque id genus alii, quorum pietatem divinis oraculis, (cum tamen ex gentibus essent) comprobari videmus.

Neque tamen eos placuisse Deo, aut Deum timuisse, aut juste vixisse naturæ corruptæ viribus intelligimus, sed ab eo adjutos, qui facit, ut in præceptis ejus ambulemus, qui dat velle & efficere pro bona sua voluntate, ut S. Paulus ait: neque salutem meritis suis consecutos, sed Dei gratiâ & beneficio per Christum, in quo etiam electi fuerant ante mundum conditum, ut essent sancti & irreprehensibiles per charitatem. Ephes. 1.

Quomodo autem suos docuerit, & hodie quoque (si qui inter eos ad cœlestem perti-

pertinent Hierosolymam) apud remotissimas positos gentes doceat, & ad sui cognitionem trahat Pater, hoc ejus sapientiæ relinquo. Joh. 6. Satis enim est mihi, hoc firmiter tenere & credere, non posse eos nisi Patre (aut Spiritu suo aut aliâ quâvis ratione) ad Christum trahente conservari: qui quidem si fuerint electi, quandocunque visum erit Deo, ut Christum Dominum fide complectantur, necesse est.

„Hoc eo ipso loco indicant illa verba, „potuit, & hodie etiam potest, quosdam „per cœlestes genios suos eundem (nimi„rum Christum, eum enim intelligo) do„cere: potest etiam in remotissimis gen„tibus quosdam excitare ac mittere, qui „alios erudiant: potest etiam ipse intus „suos (nota suos, hoc est, electos) ad „se cognoscendum illustrare.„ Item illa: „Quicunque servantur, per Deum „servatorem conservantur: qui est JEsus „Christus Deus laudandus in omnia se„cula.

Nam quod sequitur, „etiamsi explica„te & clare de eo non audierint,„ ad externam auditionem referendum est: quo etiam superiora de nomine JESU & Evangelio, referenda sunt.

Totum

Totum autem hunc locum sic intelligendum esse argumento sunt tot illustres loci per totum illud opus passim occurrentes: ex quibus & hic locus unus erat metiendus, & mea sincera fides de Christo JEsu cognoscenda.

Ex tot autem locis unum aut alterum adscribam, quo quærendi laborem minuam. Et primus occurrit is, qui habetur pag. 27. ubi de diluvio & archa sic loquimur: „Ac quemadmodum tunc nulli ex „aquis emerserunt, præter eos qui ipsi „Noæ fidem habuerunt: sic & nunc, nisi „qui audito tamen prius Evangelio cre„dentes resipiscunt, seque ad JEsum Chri„stum, Regni cœlestis Ecclesiæque Navar„chum recipiunt, ac fide quasi archâ per „medios mortis orcique fluctus ac vora„gines gestantur, nulli prorsus in salutis „portum æternæ perveniunt.

Et pag. 35. & 36. „Voco JEsum Chri„stum unicum atque perpetuum sospita„torem, conservatorem & liberatorem. Nam qui unicum & perpetuum dicit, nullum alium ullo tempore admittit.

Item pag. 107. M. „Sed quotusquis„que, tuâ sententiâ, naturâ duce, aut pro„priis viribus, hanc viam angustam ar„ctamque januam ingreditur? Cœl. hei mi-

„hi,

„hi, nemo prorſus, ne unus quidem, &c. Itidem eodem ſenſu pag. 108. Ex his jam liquere arbitror, recte & pie nos de ratione viaque ſalutis ſentire. Itaque quod dialogus dicit, „ſi naturæ legem ſervaverunt,„ intelligendum eſt, Dei auxilio & munere, non naturæ viribus, quemadmodum Paulus ait: omnia poſſum in eo qui me corroborat, & nos multis in eo opere locis oſtendimus; ut videre licet pagina 142. 143. 173. 203. & deinceps in toto opere.

Quodſi qui etiam ſcrupulus in animis veſtris forte hæret, cogitate, me non alio ſenſu illa ſcripſiſſe, quam Petrus Apoſtolus, quem ibidem citamus. Is enim Actorum cap. 10. Revera, inquit, comperio, Deum ad perſonas reſpectum non habere; ſed in omni gente qui ipſum metuit, & juſte vivit, is ei acceptus. Exemplo Cornelii motus, hæc verba protulit S. Petrus. Qui enim opera fecit Deo digna & quæ placeant Deo, in ea jam dudum fuit vera Religio. Neque alio ſenſu quam Auguſtinus illa, quæ ſubjiciam, ſcripta reliquit. Is enim de Civ. Dei L. XVIII. c. 23. Sibyllam Erythream ſive Cumanam, quod in quodam carmine contra falſorum Deorum cultum invehatur, in eorum numero deputandam videri ait, qui pertinent

ad Civitatem Dei. Et eod. lib. c. 47. sic loquitur: Homines autem quosdam non terrena, sed cœlesti societate ad veros Israëlitas supernæ cives patriæ pertinentes, etiam in aliis gentibus fuisse, negare non possunt: quia si negant, facillime convincuntur de sancto & admirabili viro Job, qui nec indigena, nec proselytus, id est, advena populi Israël fuit, sed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est. Rursus eodem loco: Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritualem Hierusalem. Idem sentit ad Euodium scribens Epistola 99. Summa igitur horum omnium hæc est, in iis, quæ dubia sunt, & quæ utrinque habent idoneos auctores, nos nihil affirmare aut definire velle, in reliquis omnibus cum vestra Ecclesia & publica confessione prorsus consentire. Ad hanc igitur amussim, Patres, oro, & illum locum & meam fidem universam exigatis; ad hunc lapidem exploretis: & eadem Magnificis & Prudentissimis Dominis nostris, atque aliis, qui de ea dubitant, ostendatis. Sic fiet, ut nobis nostra existimatio conservetur,

vetur, quam vobis, Patres, unice commendo, ut DEUS ille Pater Domini nostri JESU CHRISTI laudetur in omnia sæcula. Amen.

Cælius S. C.

Ludovicus Vives in Comment. in Augustinum de Civit. Dei, Lib. XVIII. cap. 47. not. a.

Potuerunt enim — fin. [hæc Vives, in urbe sæpe typis editus, nemine contradicente. *(e)*

(e) Nos integrum Vivis locum, ut Lectores quærendi molestia levemus, hic adjicimus. „Potuerunt „enim qui ex gentibus naturam sequebantur ducem, „illam non pravis judiciis opinionibusque inquinatam „& corruptam, tam grati esse Deo, quam qui legem „Mosaicam servaverunt: quod enim hi consequuti „sunt per legem, illi sine lege. Eodem nimirum „pervenerunt, quum eodem contenderent: nec in„ter eos aliud erat discrimen, quam est, ceu quis via„tor mandatam gerat chartæ itineris rationem, ac „veluti formam, alter memoriæ fidat aut judicio. „Idem etiam nostro tempore continget ei, qui quum „nihil de Christo audierit in remotissimis Oceani „terris natus, duo illa maxima servarit mandata, in „quis veritas ipsa legem totam prophetasque consti„tutos affirmavit, de Deo & proximo diligendis: „huic

B.

Summarische Antwort Cœlii Secundi Curionis.

Uff das, so mir von Vergerio *entgegen geworffen wird, lieben Herrn und Vättern; antworten ich entlich mitt Kürtze und zu einer Summa also.*

Erstlich. Das ich von gantzem Hertzen annimmen und lieben die Confession *und Bekandtnus diser Christenlichen Statt und Kirchen: so offentlich und von mäncklichen angenommen ist. Dann ich sihen, daß sie der Lehr Christi des HErrn und seiner heilgen Aposteln gantz mittstimmet und gehilledt.*

Zum andern: So hab ich nie nützet (so vihl und mir wüssendt) geschriben oder gelehrt, das Ihren zuwider oder n tt mittstimme: Ja, es ist mein Meinung, das alles was ich schriben, so wyt angenommen solle werden, so vyl

„huic sua conscientia est lex. Et juxta Psalmistam „memor est in nocte nominis Domini, & custodit „legem ejus. Hæc sit ei; quia justificationes Do„mini exquirit: tanti est videlicet voluisse bonum „esse, etiamsi non habeas, a quo virtutem edoceare. „Et in hoc hominum genere quid deest præter „aquam? quum Spiritum sanctum non secus quam „Apostoli meruerint & acceperint: testante Petro, „repleri etiam nonnullos divino illo afflatu, quos „mystica nondum attigit aqua.„ Hæc Vives.

vyl es mitt derselbigen Confession *und geschribnen Bekantnus einhälig ist: und so velicht yemands möchte beduncken, daß ich etwas geschriben, das yhren nicht glychförmig, so sag ich, daß solches nitt mitt solchem Gemuht geläsen oder verstanden werden, wie ich es gescriben hab. Dann ich mich vor GOtt bezügen mag, das ich mitt reinem Glauben und Gotsforchtsamen Gemuht alle Ding geschriben hab.*

Zum dritten: Von denen Dingen aber, so disputierlich *sind, und von welchen Gotsäliger und grosser Leuthen Geschrifften zu beyden Theylen noch vorhanden, hab ich also geredt, daß ich nichts entlich hab wellen beschliessen, sonders einem yeden sin Urtheyl frey gelassen, wie ich dasselbig auch in der Vorred meines Gespräch Büchleins heiter bezügedt hab. Und ob ich gleich unterweylen geacht möchte werden, als ob ich mich etwas mehr auff den einen Theyl neigedt, so ist doch mein Meinung nitt anders, denn das ich dem so bessers und beständtlichers harfür bringedt, zu volgen alle Zeit bereidt bin.*

Zum Vierdten. So vyl aber das Orth beruört, darum ich fürnämlich angezogen bin worden, do man sagt, ich hab geschriben und halte: daß ausserhalb Christo und auß den

Krefften unser Natur der Mensch die Säligheit möge erlangen: da vermein ich, daß ihr wol verstanden, daß ich sollichs nie geschriben noch der Meinung gesin bin, wie yr dasselbig in meinem Büchlein und meiner Declaration *wol gesähen haben.*

Zum Fünfften. Dieweyl dann mein Glaub, mein Gemuht, mein Religion *mit so vil* Argumenten *und Kundtschafften genugsam erscheinet (geliebte Vätter) so ist mein Bitt an euch, yr wellen mein achtsame und guthen Nammen, so ich setz in Christo, beschirmen und erhalten, und Unsern Gnädigen Hochgeachten Herrn dissen meinen reinen unverfelschten Glauben antzeigen, zu der Ehren unsers HErrn JEsu Christi.*

Ewer Williger

Cælius.

C. Ju-

C.

Judicium Cenſorum.

Des andern Büchlis halb, deſſen Titel iſt, de Amplitudine &c *das iſt von der Weitte des Säligen Reich GOttes, ſo* Cælium Sec. Curionem *belangt: laſſends wirs bleiben bey dem Urthel ſo vor etlichen Jahren durch die verordnetten* Cenſores *und Herren* Predicanten *gefelt iſt; Namlich, daß es zu diſſer Zeit beſſer ungetrukt denn getrukt were. Dieweyl wir aber nitt witteren Gewalt dann ſo vyl Ewer Gnaden Ehren Statt Baſſel antriffet; achten wir nitt, daß e. E. wiß. noch uns niemands deshalb in keinem Verdacht billichen haben möge. So vyl aber betrifft den angezogenen Artickel von Herrn* Vergerio, *namlich, das unter andern neuwen Lehren, ſo er hab, auch gefunden werde, daß der, ſo den einigen GOtt verehre und dem andern nitt thü, das er wolt, das man imm nitt thäte, der möge ſelig werden, ob er gleich den Glauben in Chriſtum nitt empfangen, alſo daß Chriſtus ausgeſchloſſen werde, und yemands one Chriſto zum Heyl kommen möchte &c. könden wir auß den Geſchrifften* Cælii *nitt ſchlieſſen. Denn ob er ſich gleich in ſeinen Geſchrifften diſſer Worten vernem-*

men laſſt, wie inn bedunckte, ſo möge man nitt unbillich ſagen, daß die ſo in ferren Landen und unbekannten Inſuln, ſo die gewiſſe Lehr von unſerm HErrn Chriſto nie gehört, auch nitt ſeyen darinn unterwyſen worden, ſo etliche unter denſelbigen wärend, die das Gſaz der Natur gehalten oder noch hieltend, wann ſie den einigen GOtt verehredten und andern nitt gethon, das ſy wolten, das man ihnen nitt thäte; oder ſo es geſchähen, daß es yhnen leid were, wolte er eben von denſelbigen halten; wie er halte von denen, ſo nitt allein vor der Zukunfft Chriſti geſynn, ſonders auch die, ſo vor dem Geſatz in Gottesforcht geläbt haben. Die alwegen GOtt lieb und angenäm gewäſen; als da warend Abimelech, Melchiſedech, Jetro, Job *und andre &c. Hiemit aber könden wir nitt ſähen, daß er weder Glauben in Chriſtum noch Chriſtum ſelbs außſchlieſſen wölle, der ſich ſelbs einem yeden zu offenbaren, wie er will, wol mächtig iſt. Beſonders aber diewyl ſich heitter erfindt inn diſſem Büchli und andern* Cælii *Geſchrifften, daß er keinen andern Weg zur Säligheit haben wölle, denn allein den Glauben in Chriſtum, und denſelbigen JEſum Chriſtum ſelbs. Damit und wir aber um diſe Ding alle einen heittern Bericht geben möchten; haben wir* Cælium *ſelbs berufft*

und

und ihm folgende Artickel fürgehalten: Erstlich warum er diß Büchli trucken lassen; diewyl er von den Censoribus *gehört, daß es zu disser Zeit nitt zu truken? Zum andern, warum er einer Ersamen Statt Basel Namen darinn gestellt imm Beschluß seines Briefs. Zum dritten, was er sage zu den angezognen Artickeln Herrn* Vergerii *und andern Artickeln, so im Büchli gefunden werden. Darauff er geantwortet; Erstlich, daß nitt er, sonders sein Sun das Buch inn Druk geben: und seye dis also zugangen, daß er, sein Sun* Horatius, *auß eignen Geschäfften in* Italiam *wollen reisen; hab er inn gebetten, daß er imm erlaube, dis Büchlin, das er, der Sun, ymm selbs zuvor hatt abgeschriben, mit imm zenemmen: des hab er, der Vatter, ymm vergonnt. Als er nun über das Pyrg kommen gen Puselanen (f) in der Pünnter Land, da seye das Büchli bey imm gesähen und in Truk geben worden: das seye des Truken halb. Das der Nammen der Statt Basel zu End seiner Epistel stande, seye also geschähen. Als er erstlich verhofft, daß diß sein Büchli solte zu Basel zugelassen und getrukt werden, habe er dise Epistel an Künig*

(f) Hunc quidem locum ego hactenus in Geographiis & Descriptionibus Rhetiæ, quæ mihi ad manus sunt, frustra quæsivi.

zu Polen, dem er dis Büchli dedicirt, *geschriben, und wie man pflegt, zuvorderst in dis Büchli gestellt: da habe er kein ander Orth noch Statt, da der Brieff gegäben, nitt konden stellen, denn da er doheim, das ist, in Ewer, unser Herrn Ehren-Statt Basel: und dieweyl denn sein Sun das Büchli ymm selbe dann zumol abgeschrieben, seye also der Nammen der Statt Basel darin belieben: verhoffe aber, das sollichs einer Ehren Statt unnachtheilig sin solle. Für den dritten Artikel aber, hatt er erstlich ein lange Geschrifft ingelegt, hernach aber derselbigen Innhalt in ein kurze Form gestellt, die wir bie E H. E. W. zuberichtverteuscht überantworten; darinn sy sich dieselbe E. W. woll zu erlernen haben, wie und was gestalt dise seine Geschrifft gestellt, was auch sein Gemuth und Verstand in solcher seye. Dis ist Er. W. Lieb Herrn, und trewe Vätter! daß wir uff E Gn. Befelch zum Bescheid diß Büchlin zugeben haben. Hiemit Ewer Er. E. W. uns und ein Erwirdige Hohe Schul gnädiglich befehlende*

Rector *und verordnete*
Censores *von den Herrn*
Decanen *u.* Predicanten*:*
Ewere allzeit Willige.

§. 5.

§. 5.

Ex iſthoc Cenſorum judicio augurari facile licet, Curionem cauſa ſua penes Senatum Baſileenſem haud cecidiſſe. Idem hinc etiam conjici poteſt, quod ad ſuprema uſque fata inter Academiæ decora non poſtremum *(g)* cum honore tenuerit locum, celebratus quoque poſt obitum a Jo. Nic. Stupano oratione panegyrica, quam forte aliquando, cum haud exemplarium modo raritate, ſed & rerum inprimis memorabilium & optimæ frugis copia ſe commendet, notatiunculis noſtris illuſtratam atque auctam publicæ luci reſtituemus. Cæterum graviter in Vergerium invectus eſt Cælius in literis ad Joannem a Laſco Kal. Novembris A. 1558.

(g) Non autem ignoramus, noſtro eum ævo Anti-Trinitariorum claſſi aggregari. Fecit id e Reformatorum cœtu Celeb. Lampius in Hiſtor. Eccleſ. e noſtris Gymnaſii Thorunienſis Rector meritiſſimus Petrus Jænichius in Stricturis ad libellum quendam Catecheticum Unitariorum p. 7. ſcribens, Curionem Serveti erroribus implicitum fuiſſe, patere ex ejus paraphraſi in principium Evangelii Joannis, ubi omnia de Trinitate ambiguis interpretationibus involverit. Non ita pridem quoque Clar. Allwoerdenius in Hiſtoria Michaëlis Serveti p. 218. ſe aliquando demonſtraturum promiſit, Cælium inter illius amicos & ſectatores fuiſſe.

1558. datis, quæ inter epistolas Illustr. & Clar. Virorum, a Simone Abbas Gabbema Harlingæ Frisiorum A. 1664. in 8. vulgatas, p. 135. sqq. habentur. In eum enim ibi, licet ejus nomen expressum haud sit, digitum intendi, ipsa res loquitur. Inter cætera illum plagii reum agit, scribens: *Non is est, qui quicquam boni aut elaborati homo indoctus & mollis suo Marte possit cudere. Exemplo esse possunt, quæ ab eo adhuc in vulgus sunt edita. Nam Secretarii Pontificii actiones duas (b) de boni cujusdam viri bibliotheca surreptas, pro suis bis edidit. Idem fecit in Jo. Valdessi Equitis Hispani quadam pueruli institutione, quam iste Lac Spirituale (i) appellans, primum Principis Virtembergensis*

(b) En integrum libri titulum: *Actiones duæ Secretarii Pontificii: quarum altera disputat, an Paulus Papa IIII. debeat cogitare de instaurando Concilio Tridentino (magna est enim spes de pace). Altera vero, an vi & armis possit deinde imperare Protestantibus ipsius Concilii decreta. Habes hic Lector, quid in proximis Comitiis Augustanis fuerit statutum.* A. M. D. LVI. in 8. Præter hanc editionem duas alias possideo, unam A. 1607. curatam, alteram vero in primo Operum Vergerii adversus Papatum Tomo, Tubingæ anno jam 1563. in 4. typis exscripto, ubi vero præter duas illas actiones etiam tertia exhibetur, quam in recentiori editione neglectam esse miror.

(i) Editio, quæ mihi præsto est, hujusce libelli hunc gerit titulum: *Illustri atque optimæ spei Puero D. Eber-*

bergensis Filio, ut se in ejus aulam insinuaret, pro sua obtrudere non dubitavit. Eandem quoque, quum in Prussiam, Lituaniam & Poloniam ad emungendos Reges se contulisset, mutata inscriptione, quasi novum & a se confectum opus Illustriss. Oliciæ Ducis Filio tradidit, nihil veritus homo impudens multos parietes una ex fidelia, ut dicitur, dealbare. Hæc apud nos luce sunt meridiana clariora. Mitto alia id genus multa, quæ suo tempore patebunt.

§. 6.

Ex eadem epistola apparet, locum quendam in illis Cælii dialogis Joanni a Lasco minus probatum fuisse, quem qua ratione defenderit ac explicuerit, ipsis ejus verbis docebimus. Ita autem is: *Inter cætera, quæ meus filius* (Horatius) *scribit, illud est: quod cum sermo inter vos de nostris illis de Ampl. R. D. dialogis incidisset, a te audisse, te quidem adversarii mei accusationem improbasse, neque ut contra nostrum illud opus sententiam ferres, etsi ab eo*

D. Eberhardo, Illustrissimi Principis & Domini Domini Christophori, Ducis Wirtembergensis &c. filio primogenito Munusculum Vergerii exulis JESU CHRISTI. A. M. D. LIIII. in 8. Alia igitur editio Curioni ad manus fuit.

eo magnopere rogarere (k) *adduci potuisse: unum tamen in eo esse, quod tibi non satis probaretur: Ubi ais (inquit filius) idem esse, sive Petrus, sive Paulus, sive Cicero, sive Aristoteles Evangelium docuerint. Nemo est, Laske optime, & Frater in Domino charissime, cui ego magis mea probari cupiam, quam Tibi, cujus eruditæ pietati tantum tribuo, quantum homini ab homine tribui potest. Itaque ne hic locus obstet, quominus idem sentiamus, tibi paucis satisfacere conabor. Primum igitur mea ex eodem opere verba subjiciam: mox quid vitii in se contineant, videbimus. Sic enim habent pag. 176. Verum enim, a quocunque dicatur, a Deo est: sive is sit Moses, sive Plato, sive Paulus, sive Cicero. Quæ verba primum quid ab illis differant, vides. Quanquam ne in illis quidem quid sit vitii, video. Significant enim Evangelii dignitatem autoritatemque non pendere ab hominibus, neque admodum referre, a quo & per quem, modo pure Evangelium doceatur. Huc spectavit Paulus 1. Cor. III. cum ait: Quid Paulus? quid Apollo? nisi ministri, per quos credidistis? Verum ut dixi, non sic a me*

(k) Hinc videmus, Vergerium & alios in Curionem irritare voluisse.

me ſcriptum, ſed, verum a Deo ſemper eſſe, per quemcunque tandem proferatur.' Nam ſi ſolus Deus eſt verus, verax, & ipſa veritas, ut ſolus eſt bonum, bonitas & bonus, certe quicquid verum & bonum ab aliquo dicitur aut fit, id quatenus bonum & verum a Deo omnis boni verique fonte ſit neceſſe eſt, ſive id a Paulo, ſive a Platone proferatur. Quod quid aliud ſonat quam quod dixit Paulus ad Corinthios: Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi per Spiritum Sanctum. Ubi enumeratis aliquot donis, etiam linguarum & medicinæ ſcientiam Spiritus Sancti dona eſſe teſtatur. Ibidem etiam D. Calvinus quærit, cum impii præclare interdum & ſplendide de Chriſto diſſerant, an habeant Dei Spiritum? Et reſpondet, eos procul dubio habere, quod ad effectum illum ſpectat: etiam Judam, cum Evangelium prædicaret, eodem Spiritu præditum fuiſſe. Vides igitur, nos nihil in eo aut impium, aut abſurdum affirmaſſe, ſed ſententiam quandam, tum divinis literis conſentaneam, tum in Eccleſia Dei decantatam retuliſſe. Nihil enim in ſcholis & ſcriptis omnium Theologorum pervulgatius, quam, verum, a quocunque dicatur, a Spiritu S. atque a Deo eſſe.

§. 7.

§. 7.

Quid alii de isthoc opere judicarint, incompertum habeo, si unum excipiam Samuelem Sorbierium, qui ita de eo pronunciavit *(l)*: *Cælius Sec. Curio Profess. Basil. 1554. libros II. de Amplitudine Regni cœlestis scripsit, quibus probat, vel saltem probare nititur, numerum electorum multo majorem futurum quam reproborum. Quod nec validis, nec nitidis rationibus probat, sed longo verborum circuitu multa dicit quæ* οὐδὲν πρὸς ἔπος. *Est tamen laudandus, qui misericordiæ Dei fines proferre voluit, unde piis mentibus fuit semper maxima consolatio.* Petrus autem Bælius mirandum *(m)* censet, Curionem istud Evangelium in media Helvetia prædicare ausum esse. *Il y a lieu d'être surpris*, sunt ejus verba, *qu'il osât prêcher cet Evangile au milieu des Suisses; car une telle doctrine est fort suspecte aux veritables Réformez, & je ne pense pas qu'aucun Professeur la pût soutenir aujourd'hui en Hollande impunément.*

§. 8.

(l) In Sorberianis p. 56.
(m) In Diction. Crit. Part. I. p. 942.

§. 8.

De diverſis operis editionibus hæc ad me præſcripſit ſupra laudatus Zieglerus: „Triplex proſtat librorum C. S. Curionis „de Amplitudine R. C. editio. Primam „auctor curavit, Baſileenſibus, utut loci „nomen non referat, typis expreſſam A. „1554. Altera Goudæ prodiit 1614. in„diculo truncata, ſed præfatiunculam a„nonymi averſa tituli pagina oſtentans. „Ultima, quod conſtet, anno ſtatim 1617. „inſecuta eſt, Francofurti ad primi exem„plaris fidem excuſa, id habens eximii, „quod ipſa ſtatim frons, quæ maxime pa„radoxa his libris contineantur, ſumma„tim recenſeat: iis nimirum numerum e„lectorum ſive ſalvandorum in R.C. mul„to majorem futurum quam reprobo„rum, & Judæos hodiernos omnes ante „extremum judicii diem ad veram Chriſti „Meſſiæ agnitionem ac fidem eſſe con„gregandos, ex S. Scripturæ & Patrum, re„centiorumque Theologorum ſcriptis de„monſtrari.„ Negavit equidem in apologia ſua Cælius, primam editionem Baſileæ prodiiſſe, & aſſeveravit potius, filium Horatium eam in Rhetia curaſſe: ſed hæc ejus aſſertio veritati minus conſentanea eſſe vi-

detur. Ipse enim Joannes Oporinus Typographus quondam Basileensis eruditissimus, ac de re literaria plurimis nominibus præclarissime meritus, hocce Curionis opus in Catalogum librorum per se excusorum *(n)* reposuit. Formidabat nempe auctor, ne verum fatendo in varias se præcipitaret molestias, cum invitis ac insciis Censoribus Basileæ illud prelo subjectum sit.

§. 9.

Finem jam facio, si prius in Lectorum curiosorum gratiam memorabilem aliquem locum e primo Cælii dialogo adjecero. Pervulgatum est, eam tribui Origeni sententiam, non homines tantum omnes, sed cacodæmones etiam aliquando esse salvandos. Verum alia prorsus mens Curioni nostro de Origene fuit, qui pag. 20. sq. Mainardum suum ita loquentem inducit: *Illud, quod Origeni attributum est, esse Origenis mihi persuadere non possum, sed æmulorum, ut pleraque alia,*

(n) Ille Catalogus annexus est vitæ Oporini, recusæ inter vitas selectas quorundam eruditissimorum ac illustrium Virorum, Uratislaviæ A. 1711. in 8. editas, ubi vide sis p. 647. Accuratissimus etiam Bælius l. c. primam Cæliani opusculi editionem Basileæ A. 1554. prodiisse asserit.

lia, commentum, ut tam illustris nomen scriptoris obscurarent: quod malum ea tempestate latissime patebat, nostraque patet. Equidem eruditissimum virum existimo Dei misericordiam magnifice & copiose extulisse atque exaggerasse, ac de amplitudine beati Regni Dei magna quædam & vulgo insolita protulisse. Quæ cum ab invidis malitiose, ab ignaris vero perperam acciperentur, cœperunt spargere, Origenem affirmare, non modo homines, verum etiam dæmonas (ac pene bestias ipsas) aliquando beandos atque ad immortalitatem esse transferendos. Sed Origenes a Jo. Pico Mirandulano & docte simul & copiose defensus est. Verum seu Origenes, seu quicunque alius ita sensit, a Christo veritatis Magistro, tum ab his, quos ille suæ doctrinæ scriptores esse voluit, satis refellitur.

VI.

Epiſtolæ quædam ineditæ.

I.

PHILIPPI MELANCH-THONIS

Ad Academiam Tubingenſem. (*a*)

Etſi ſpero vos pro ſumma humanitate veſtra, etiam propter privatam amicitiam noſtram, boni conſulturos eſſe, quod com-

(*a*) Hujus & ſequentis pluriumque aliarum Philippi Melanchthonis epiſtolarum apographa, ipſi, uti videtur, auctori coæva debeo benevolentiæ Summe Rev. D. Zeltneri, quem optimum præceptorem obſervantiſſime colo & veneror, dumque ſpiritus hos reget artus, venerabor. Is mecum illas inter ineditas adhuc referendas eſſe cenſet. Plures earum in præſentia addere nolui, veritus, ne forte jam una alterave alibi typis excuſa ſit. Reliquarum vero indicem heic adjicio, quosvis lectores meos enixe rogans, ut, ni grave ſit, ſi quas illarum alibi jam publicæ luci expoſitas norint, de eo me benevole commefaciant. Prima ad Bilibaldum Pirkaimerum A 1528. exarata incipit: *Non ſit oblivione tuorum erga me meritorum.* II. ad Fridericum Abbatem ad S. Ægid. Norib. A. d. 27. Nov. A. 1540. inc. *Ex D. Oſiandro intel-*

commendationem ad vos huic Matthiæ
Ss 3 Illyrico

intellexi. III. Ad Joannem Rorscheit Noribergam A. 1541 inc. *Scio quosdam fastidire scholasticas operas.* IV. Ad Philippum Gluespies Gal. Maji A. 1541. inc. *Magno cum dolore intellexi.* V. Ad eundem A. 1542. postridie Lucæ inc. *Et constantia tua in amicitia.* VI Ad filium ex Bonna A. 1543. d. 9. Maji. *Etsi publicis curis satis multis exerceor.* VII. Ad Hieron. Baumgartnerum Gal. Oct. A. 1543. inc. *Quod faustum felixque sit.* VIII. Ad Justum Jonam d. 17. Jun. A. 1544. inc. *Nisi & causas calamitatum Ecclesiæ.* IX. Ad Ghilianum Goldstein d. 20. Nov A. 1544 inc. *Et tibi, & Ecclesiæ Dei gratulor.* X. Ad Sebast. Heller die Natalis Mariæ A. 1544. inc. *Spero meos mores.* XI. Ad Vitum Theodorum d. 16. Aug. A. 1545. inc. *Quod faustum & felix sit.* XII. Ad Fridericum Myconium A. 1545. inc. *Scimus harum regionum urbes.* XIII. Ad Sebaldum & Leonartum Munsteros Gal. Sept. A 1547. inc. *Cum in ea sitis urbe.* XIV. Ad Frider. Bernbeck d. 6. Sept. A. 1547 inc. *Cum Paulus noster & tui & patriæ amore.* XV. Ad Hieron. Baumgartnerum d. 2. Mart. A. 1547. inc. *Hæc cum scriberem.* XVI. Ad Paulum Eberum d. 29. Nov. A. 1548. inc. *Cum collegam & honestissimorum laborum socium.* XVII. Ad Andream Kegel die conversionis Pauli A. 1549. inc. *Valde dileximus virum clarissimum.* XVIII. Ad Hieronymum Besoldum die Matthiæ A. 1549. inc. *Etsi Deus orandus est.* Adsunt & quædam epistolæ a Melanchthone aliorum nomine scriptæ, interque has illa etiam, quam ab amicissimo Beyschlagio meo, tum sub Irenæi Bibliophili persona latente, secum communicatum Celeb. Heumannus Poecil. suæ Tom. I. Lib. I. p. 90. sqq. inseruit. Ex hujus apographo, cæteris συγχρονῳ didici, Heumannum κεριλικωλαλον acu rem tetigisse, cum l. c. p. 93. epistolam illam Justi Jonæ filii nomine a Philippo confectam esse censeret. Hæc enim

Illyrico *(b)* dedi, & quædam de Republica vestra scribere ausus sum: Tamen alia justior causa est, quare meum consilium vos probaturos esse confidam. Cum enim & studiorum similitudine, & quadam temporum conditione, ac reipublicæ juvandæ curâ conjuncti simus; non arbitror alienum, de re omni longe honestissima videlicet de conservatione & propagatione optimarum artium nos, & operas, & consilia conferre. Quare initio & propter privatam amicitiam, cujus recordatione mihi nihil dulcius est; & reipublicæ literariæ causa, a vobis peto, ne me in aliena civitate existimetis velle πολυπραγμονεῖν, sed simplici & candido animo vobis, & judicium de hoc Matthia meum, & quâ in re videatur optimè de studiis mereri posse, significandum esse duxi.

Magno-

enim est ejus in manuscripto Zeltneriano epigraphe: *Epistola Philippi Melanchth. præscripta filio Doctoris Jonæ.*

(*b*) Matthiam Garbitium Illyricum intelligit Philippus, probe a Matthia Flacio ejus populari distinguendum. Haud vero irrita fuit illius commendatio. Possideo enim præter quædam ejus carmina Æschyli Prometheum cum interpretatione Garbitii Basileæ A. M. D. LIX. in 8. typis exscriptum, in cujus titulo se Græcæ Linguæ & Moralis Philosophiæ Professorem in Academia Tubingensi ordinarium nominat.

Manopere probo consilium Vestrum de accersendo Matthia. Nam & ornamento maximo futurum vobis esse statuo, & ejus opera ad excitanda, juvandaque studia (Deo dante) plurimum adferet momenti. Tantam enim in utraque lingua, Latina & Græca facultatem habet scribendi, ut solutam orationem, & carmen in utraque lingua, magna felicitate, copia, & splendore componat. Extant ejus quædam monumenta, quæ testantur, eum & eximia doctrina expolitum, & singulari ubertate ingenii præditum esse: Etsi propter familiaritatem nostram mihi ejus studia multis illustribus exemplis cognita sunt.

Ad hanc ingenii, & doctrinæ laudem adjunxit mores plenos officii, modestiæ, & suavitatis, & prudentiam, non solùm in cæteris vitæ partibus, sed multò magis in literis, atque artibus necessariam.

Etsi enim præcipue elaboravit in Eloquentiæ studiis: tamen & Philosophiæ se dedidit, ac prorsus ab illis ineptis dissentit, qui rerum doctrinam à dicendi ratione, natura copulatam, & conjunctam divellunt. Magna dexteritate hîc publice aliquot Aristotelis libros enarravit, ita ut ingeniosissimi quique neminem audirent libentius.

Quare honestum in schola nostra locum tenuit, habiturus etiam brevi commodiorem, & retinere eum cupiebamus.

Sed eò minus contendi, quod & vestræ Academiæ benevolo. Dedi itaque proficiscenti hanc epistolam, ut aditum ei ad vos pararem, postea ipse suâ industriâ, atque virtute facile perfecturus est, ut benevolentia Vestra dignissimum esse statuatis.

Quod quanquam ita futurum esse nihil dubitem; tamen oro, ut ad illa officia, quæ vestro judicio in eum collaturi estis, aliquid accedat suavitatis meâ causa. Venio nunc ad deliberationem vestram de munere, ad quod accersitur Matthias. Ac rursus peto, ne suspicemini, me in aliena Republica velle curiosum esse. Nihil enim præscribo vobis, sed optimo animo exponam, qua in re Matthiæ ingenium, ego quidem, plùs Reipublicæ profuturum esse arbitror.

Quanquam enim præclare instructus est eâ doctrina, qua ad enarrationem Latinorum autorum opus est, & ut antè dixi, orationis genere utitur elegantissimo, & versus venuste scribit: tamen cum Latina majore contentione excitanda sint, quam Græca, optarim impetrari posse à D. Joachimo Camerario, ut ipse susciperet enar-

rationem

rationem Latinorum Autorum, & Græcam Provinciam Matthiæ traderet. Id onus Matthias optime sustinere poterit. Hic enim industriæ suæ specimen edidit in interpretatione aliquot Sophoclis Tragœdiarum: & Græca Lingua adeo familiaris est ei, ut Græce facillime scribat solutam orationem, & carmen.

Quare nihil dubito, quin magna cum laude, atque approbatione doctissimorum etiam in media Italia personam Græci Lectoris tueri possit. Joachimus autem propter ætatem & nominis celebritatem aliquanto plus autoritatis ad latinam lectionem allaturus esset.

Tum & hoc me movet. Est natura admodum verecundus Matthias, & nondum diu in his publicis theatris versatus: At latina enarratio aliquanto plus contentionis requirit, & (dicam profecto, quod sentiam) difficilius est illustrare Latinos Autores, quam Græcos. Ostendenda enim sunt ornamenta Oratoria, proferenda exempla, genera orationis conferenda, ratio compositionis, & imitationis indicanda, ut juventus adsuescat ad veram dicendi rationem. Hunc scopum interpretes præcipuè propositum habent.

Jam hoc non tantum est Rhetorici Professoris, sed hominis versati in Republica, & usu periti, accommodare poëmata, & historias ad nostrum usum, ad præsentia negotia, ut formet judicia juventutis, ut lectio illa etiam ad prudentiam in vita conducat: videat juventus imagines totius privatæ vitæ, & publicæ in literis propositas esse, quæ nos de multis rebus admoneant, & ad virtutem exuscitent. Et talis accommodatio lucem adfert scriptoribus, monstrat enim eorum consilia, & voluntates, & levat tædium auditorum.

Scitis autem hoc tempore, mira esse fastidia discentium: Moneat etiam quomodo autorum sententias, aut exempla ad usum transferre possint, & suppeditent lumina orationis.

Otationes Ciceronis nemo utiliter enarrabit, nisi fori Romani consuetudinem, & propemodum totam Reipublicæ formam spectandam proponat.

In Poëtis quoties aliquid ex physicis rationibus mutuandum est, quoties ortus, & occasus syderum describendi: Sæpe etiam hic interpres non solum de studiis, sed de moribus, & aliis materiis, quarum commemoratio videtur profutura, concionabitur, ut faces admoveat audi-

auditoribus, eosque ad doctrinæ, virtutisque amorem excitet.

Hæc qui non efficere studet in Latinis Autoribus, etiam si est Grammaticus Interpres: tamen magna ex parte in hac scena est κώφον πρόσωπον.

Ego nostris auditoribus quanto commendatiorem feci Tragœdiam Euripidis Phœnissas, cum quod ille dixit σφίγγος ἀμυσολάτες ᾠδὰς exitio fuisse Thebis: ego accommodarem ad seditiosa & impia dogmata.

Porro etsi Matthiæ nec prudentia, nec doctrina in hoc genere deest: tamen & usu rerum vincit Joachimus, & præstat ætate. Quare etsi nihil vobis præscribo: tamen malim Joachimo mandari Latinam enarrationem: Matthiæ Græcam, in qua scio hunc cumulate satisfacturum omnibus eruditis. Ego fretus humanitate vestra, & singulari erga me benevolentia, fui verbosior, fortasse ineptus etiam: sed tamen optimo studio adductus sum, ut meam opinionem vobis significarem, de qua vobis judicium permitto. Sed studium, voluntatemque meam vobis probari magnopere velim. Bene valete.

Datæ Anno 36.

2. PHI-

2.

PHILIPPI MELANCHTHONIS
Ad Leonartum Fuchsium.

Et propter ipsam rerum naturam, & propter posteritatem gaudeo crescere hortos tuos *(a)* longe amœniores Hesperidum

---

(a) Is fuit Leonhardus Fuchsius, cujus iconi, quam inter imagines Virorum literis illustrium Argentorati A. 1590. vulgatas p. 303. exhibet, Nicolaus Reusnerus jure merito subjicere hoc elogium poterat:

Artem si medicam spectas, novus ipse Galenus,
Si plantas, novus en exsto Dioscorides.

Uti enim in omni medicinæ genere præclare scriptis suis de orbe meritus est, ita præsertim eam artis salutaris partem, quæ circa herbas & plantas occupatur, erudite illustravit. Siquidem non tantum de historia stirpium commentarios insignes, adjectis earum vivis plusquam quingentis imaginibus, nunquam antea ad naturæ imitationem artificiosius effictis, Basileæ A. 1542. excudendos curavit, posthac alibi cum κατ' ἐπίτομην tum integre plus simplici vice ob præstantiam recusos: verum etiam de re herbaria tomos tres, magnis sumtibus collectos cum iconibus elegantissimis reliquit, quos Jo. Georgius Schenckius in Bibliotheca Medica p. 374. asservari ab hæredibus memorat, editionem tum pollicitis; si modo Mæcenates opus sumtuosum promovissent. Sed hactenus illi

dum hortis. Quis enim non lætetur rerum naturam fieri notiorem, cujus consideratio mentes ad virtutem, & Philosophiam flectit, & multa vitæ præsidia ostendit. Erudient autem & posteritatem hi tui horti, quod plantarum nomenclaturas, & figuras optima fide tradis. Quare gratiam tibi & Respublica debet, & passim boni, & prudentes hunc tuum honestissimum laborem laudant.

Etsi autem optarim, eum candorem esse ingeniorum, ut & benemeritis honos habe-

Illi Lucinam faventem experti haud sunt, felices tamen in hoc, quod interim non perierint. Supersunt enim hodienum, venumque jam prostant Ulmæ, digni sane, qui in manus eruditas incidant. En tibi operis titulum, ut ex ungue leonem agnoscere queas. *Leonhardi Fuchsii, Illustrissimi Principis Wirtembergici Archiatri & Professoris Tubing. Commentarius manuscriptus de Historia stirpium valde illustrium, maximis impensis & vigiliis, accurata diligentia, insigni cura, indefesso studio, plus viginti quinque annis elaboratus, in tomos III. digestus, ac mille quingentarum & viginti herbarum, fruticum & arborum nomina, formas, genera, loca, tempora, facultates, atque vires, pulcherrima serie & antea nunquam viso ordine complectens.* In fol. Opus constat 571. capitibus, 666. foliis, textum exhibentibus, & 1520. vivis imaginibus, ad naturæ imitationem nitidissime effictis.

haberetur: & πλασματα sine livore, & sine maledictis emendarentur: tamen vetus est illud: ἐκ ὅση γενεη, κακα ῥαπῖειν ἀλληλοισιν.

Vidi libellos contra te editos, & ingemui. Ut puellæ flosculos in hortis decerpunt, & sine odio certant inter se, ut quælibet coronæ suæ thoros venustissime distinguat, & ornet: Ita vos in collatione herbarum facere decuit *(b)*.

Ego diu jam etsi multi rabiosè adversus me scripserunt, tamen respondi nemini, de re dixi, quantum vel necesse fuit, vel potui in iis locis, ubi explicatio instituta fuit, sine mentione ullius Antagonistæ, & hac philosophia perpetuo utar, ac sapientibus judicium relinquam.

Te quoque adhortor, ut cum judiciis multorum intelligentium totum opus tuum probetur: non moveâre, si qui novi unam, atque alteram pagellam taxant, nec cum eis certes verborum contumeliis. Valerium Cordum *(c)* Cordi filium, ingeniosum juvenem, & in inquisitione totius naturæ

(b) Insurrexerunt in Fuchsium præter alios Guil. Puteanus, Gualterus Ryffius, Joannes Placotomus & Cornarius, quibus apologias opposuit.

(c) Vitam ejus descripsit Melchior Adami in Vitis Germanorum Medicorum p. 42. sqq. e qua facile, quantam in præmaturo illius obitu jacturam ars jatrica &

naturæ sagacissimum amisimus. Nam Romæ scribunt mense Octobri eum mortuum esse, is de tuo opere sæpe honestissime loquebatur. Mortem ejus verioribus lachrimis deploremus, quam Bionis interitum deplorat Theocrytus: Νυν ὑακινθε λαλει τα σα γραμματα, καὶ πλεον αἰ αἰ.

Multas naturæ partes adhuc ignotas, si vixisset, erutas ostendisset. Tu nequaquam in Italiam *(d)* te attrahi sinas, ne quidem si, ut ad Artaxerxem Hippocrates vocabatur, amplissimis promissionibus invitarere. Bene, & feliciter vale.

Die natali filii Dei, qui dies cum annum ordiatur, ex animo Ecclesiæ Dei, & ejus hospitiis, & tibi, & tuæ domesticæ Ecclesiæ, annum tranquillum, faustum, & felicem opto. Anno 45.

Philippus Melanchthon.

3. Port-

ea & præsertim botanica passa sit, perspicimus. Melanchthon ejus mortem etiam in epistol. ad Joach. Camerarium p. 490. deploravit.

(d) Melchior Adami in Vitis Germanorum Medicorum p. 180. Fuchsium a Tuscorum Duce, Cosmo Medice, annuo sexcentorum coronatorum stipendio invitatum fuisse, ut in Pisana schola medicinam publice doceret, scribit.

3.

Portneri ad Kœnigsmannum. (a)

Clariſſime atque Excellentiſſime Kœnigsmanne.

Vix oculis meis credidi, cum tuas vidi: annuum enim ſilentium, quod tam religioſe hactenus cuſtodieras, omnem mihi ſpem pridem ademerat, ullas abs te in poſterum accipiendi. Neque tamen ideo aut eruditionem tuam & virtutes minus æſtimavi, aut in amicitia refrixi: nunquam enim ex animo meo dimittere potui illud ſinceriſſimi affectus vinculum, quo, ſive ob communionem ſtudiorum, ſive quod me cœca quadam fortuna delegeras, quem potiſſimum amares, invicem coaluimus. Gaudeo igitur Tibi redditas fuiſſe, quas ut primum

(a) Ex apographo Bibliothecæ Perilluſtr. Uffenbachii. Data eſt autem hæc epiſtola, multum bonæ frugis habens, ad Robertum Kœnigsmannum, Eloquentiæ tum in Academia Argentoratenſi Profeſſorem. De Jo. Alberto Portnero, cujus auctore, magno ævi ſui ornamento vid. Celeb. D. Struvii Act. literar. e MSS. erut. Faſc. II. præfat.

mum huc me contuli, exaravi. Cupio enim, Tibi omnia approbare, quæ cultum ingenii mei & mutationem loci concernunt. Vere auguraris, Vir Clarissime, multum imminutam esse, vel voti mei ambitionem, vel fructum peregrinationis ob hæc plusquam civilia bella, quæ avaritia, lubido, φιλονεικία (atque hæc inprimis) fatali, ut videtur, calamitate contraxerunt. Neque tamen usque adeo infœcunda magnarum mentium Lutetia est, ut non passim curiosorum oculis exponat ejusmodi nomina, quæ doctrina, prudentia, meritis, cum quovis eorum, qui nunc literarum Principes creduntur, possint contendere. Sane GABRIEL NAUDÆUS, *(b)* Cardinalis Mazarini florentibus ad-

(b) Multum debeant rei literariæ ac librariæ studiosi Gabrieli Naudæo, Viro artis bibliothecariæ peritissimo, nec indigno incomparabilis bibliothecarum condendarum artificis elogio, quo ipsum Magnus Conringius in I. de Bibliothecis collectione Schmidiana p. 164. exornavit. Omne is fere ævum in bibliothecis præstantissimis vel condendis, vel ordinandis, vel administrandis summa cum laude peregit. Fuit enim primo Henrici Memmii, Senatus Parisiensis Præsidis, dein Eminentissimorum Cardinalium Joannis Francisci a Balneo, Antonii Barberini, & Julii Mazarini, tandemque Christinæ Suecorum Reginæ Bibliothecarius, testante id ejus epitaphio, quod epistolis viri literatissimi Genevæ A. 1667. in 12, editis cum elogio

huc rebus ejus, Bibliothecæ Præfectus ad summam, quæ excellit, eruditionem tantum humanitatis attulit, ut adeuntibus incertum sit, artium ne in ipso copiam, an morum modestiam potius mirentur. Libros ejus, de STUDIO MILITARI (qui Romæ ante quatuordecim annos prodiit & diffuso quodam tractandi genere, omnium propemodum, qui in hoc campo desudarunt, diligentiam superavit) de instruenda Bibliotheca, qui Gallice ad Memmium summum virum & præmaturo obitu Reipublicæ ac literarum malo ante sesquiannum ereptum, conscriptus est) aliaque minora, Panegyricum ad Urbanum Septimum Pontificem

elogio a Petro Halleo ipsi scripto præfixum est. Ex hac vero Portneri epistola, bonæ certe frugis plenissima, elucet, eum quoque maximæ humanitatis, quæ summa Bibliothecarii laus est, fuisse. Videatur de ipso ejusque scriptis Celeb. Jo. Henricus von Seelen in Paralipomenis doctæ de eruditis præcocibus orationi annexis p. 88. sqq. & auctores ab eo laudati. Adde D. Jo. Fabricii Histor. Bibliothecæ suæ Part. V. p. 442. Joann. Imperialis Museum Historicum p. 214. sqq. edit. Fabric. Rolandi Maresii Epistol. Philolog. p. 420. sqq. edit. Rechenberg. & Ludovici Jacobi a S. Carolo libellum A. 1659. h. t. editum: *V. Cl. Gabrielis Naudæi Tumulus, complectens elogia, epitaphia, carmina tum Latina, tum Gallica variorum Cl. Virorum, cui accessit catalogus omnium Naudæi operum.*

cem Maximum, pro Thoma Campanella, Agrippæ, Theophrasti, & aliorum *(c)* à Magia defensiones (quod scriptum quanti ingenii sit, ex ipso titulo conjectabis) THOMA à KEMPIS, contra Benedictinos, qui nescio quem fictum GERSONIUM substituerunt, assertionem, Epistolam ad Supremum Parisiensis Curiæ Senatum, *(d)* pro Bibliotheca Mazarini (quæ

 irrepa-

(*c*) Apologiam pro magnis Viris Magiæ postulatis Jac. Ištm. Reenhielmius, cujus verba Summe Rev. Seelenius l. c. allegat, a Naudæo ingenii tantum ostendendi causa conscriptam esse censet. Sunt vero, qui secus sentiant, eique simul pollicem premant. Præsertim valde illa probatur Celeb. Petro Friderico Arpe in Feriis Æstivalibus p. 64. qui ad hanc apologiam alteram partem meditatur, cujus συνοψιν l. c. p. 65. sqq. exhibet.

(*d*) Notum est, Bibliothecam Mazarinianam immensis sumtibus undique congestam, & supra quadraginta mille voluminibus superbientem, possessore ejus publice proscripto, jussu supremi Senatus Parisiensis dispersam atque divenditam, manuscriptos vero codices Regiæ Bibliothecæ inditos esse. Elegans in eam dissipationem Gaulmini epigramma a selectis Guid. Patini epistolis Tom. IX. p. 757. inserui. Scripsit tum Naudæus libellum supplicem h. t. *Avis a Nos Seigneurs du Parlament sur la vente de la Bibliotheque de Msr. le Cardinal Mazarin.* Sed surdis auribus narravit fabulam. Post reditum vero ex exilio suum Mazarinus de restauranda Bibliotheca serio cogitavit, & successu quidem felicissimo. Vid. Celeb. Dan. Malchelii Introduct. ad historiam literariam de præcipuis Biblio-

irreparabili Galliæ dedecore, ſummo doctorum omnium luctu, incredibili Studiorum damno, inconſulta Patrum vehementia diſtracta eſt) exaratam & alia ejus plura, niſi vidiſti, ignoras profecto meritum hominis, non minus Heinſio, Boxhornio, aliisque qui in humanioribus diſciplinis eminere voluerunt, æſtimandi, quamvis minus æſtimetur. Ipſe mihi Lentzioque meo id honoris habuit, ut non ſolum frequenter ad ſe admitteret, ſed eâ benevolentiâ, & ſi qua inter tam inæquales eſt familiaritate complecteretur, quam neque ab eo, neque ab ullo alio Gallorum auderem exſpectare. Non enim libellis tantum ſuis propemodum omnibus donavit, ſed tanquam non amici tantum, ſed Magiſtri vicem fungeretur, data opera integrum Catalogum nobis conſignavit eorum, quorum notitiam & cultum nobis haud infructuoſum fore exiſtimaverat. Quæ res, uti ab homine extero, & ad quem nullis prorſus commendatitiis inſtructi acceſſeramus, ne requirenda quidam erat, ita ejusmodi neceſſitudine nos

---

Bibliothecis Pariſienſibus Part. I. Gap. IV. p. 65. ſqq. add. *Neueſter Gelebrter Staat von Paris.* Sect. VI. p. 182. ſqq.

nos ipsi conciliavit, ut cujus amicitia, in Gallia certè, potius gloriari debeamus, non possimus reperire. Edidit idem nuper (quod tali in tempore tam incensis omnium ac infensis animis stupendum est) judicium suum *(e)* de omnibus illis, quæ in Patronum suum per Satyram composita sunt, & quotidie subnascuntur. Sed ne Te apud unum hunc diutius teneam, beneficio ejus nobis innocuit JACOBUS PUTEANUS, Vir plane eximius, Bibliothecæ Regiæ Curator, in quo ingens doctrina, plurimum comitatis, quam ipsa senectutis reverentia auguſtiorem quodammodo & gratiorem efficit. Ille quoque benevole admodum nos per omnia & Regiæ & suæ Bibliothecæ scrinia deduxit, tanta nostra voluptate, ut & memoria tam jucundæ collocutionis grata nobis & utilitas haud pœnitenda sit *(f)*.

(e) Digitum intendit Portnerus in librum Naudæ hodie rarissimum, cujus titulus est: *Le Mascurat, ou Jugement de tout ce qui a été imprimé contre le Cardinal Mazarin.* Vid. opellæ hujus Tom. II. p. 344. & Tom. IV. p. 557.

(f) Memori & gratissima mente Puteani, Viri Summi, humanitatem ac merita post ejus fata quoque prosecutus est Portnerus. Testantur id *Exequiæ Trans-Rhenanæ Illustrissimo Viro Jacobo Puteano, Fani S. Salvatoris Abbati, Regi Christianiss. a Consiliis & Bibliothecis,*

Dionysium Godofredum Jacobi, qui Genevæ agit, Nepotem vidi, verum in eodem ἦθος πατρικόν. Senescit paulatim avorum gloria in posteris, qui famam à majoribus partam deterere inertia malunt, quam virtute augere. Opera tamen ejus Bibliothecam Sancti Germani in Pratis perlustravimus: Nulla illic copia librorum *(g)*, quæ pretium & curam merentur; Manuscripta sunt probæ pleraque notæ & manifestæ vetustatis. Ne Regia quidem Bibliotheca ad privatæ saltem (cujusmodi quidem hic permultæ sunt) opulentiæ decus aspirat, duobus tantum ambulacris comprehensa, ubi, si manu scripta, quæ prorsus rara & memorabilia sunt, excipias, nihil est, quod magnopere expetas. Thuana Bibliotheca *(h)* quatuordecim

cis, sapientiæ laude veroque virtutis studio immortale nomen in terris post obitum adepto in Germania auctore Portnero ducta. Vid. Celeb. D. Struvii Acta litteraria e MSS. eruta. Fasc. II. p. 1. sqq.

(g) Hodie vero & SanGermanienfis & Regia præsertim multo opulentissimæ sunt. Vid. Maichel. l. c. Part. I. Cap. I. p. 1. sqq. & Cap. III. p. 61. sqq. add. *Neuester Gelehrter Staat von Paris.* Sect. VI. p. 157. sqq. & p. 178. sqq.

(h) De Thuanea Bibliotheca vid. Celeb. D. Struv. Introd. in Notitiam rei liter. Cap. III. §. X. p. 93. sq. Talis ea, antequam divenderetur, fuit, ut Joannes Lau-

decim millibus voluminibus dives, cultu & nitore librorum, tum copia etiam & exquisito delectu, præter Seguierianam, quæ tamen numero longe impar est, cæteras omnes vincis. In Bibliothecario ejus summam eruditionem, multarum rerum experientiam, judicium de rebus prope omnibus accuratum admiratus sum. Quid putas me dixisse aut cogitasse, cum illum locum, quem magnus ille spiritus, habitare, cum vestigia verè AUGUSTI illius Viri (quæ nullibi crebrius, quam in illo Musarum secessu, ubi noctes atque dies versabatur, defixit) tueri oculis, premere pedibus cœpi? linqui protinus omnino visus sum, & ea sive suavitas domicilii, sive contemplatio Domini me invitum & jam diu nihil minus cogitantem ad veteres delicias meas transtulit, sensusque meos (vides etiam, ut ineptias meas tecum partiar) ejusmodi versiculis expressit:

Launoius eum, qui Bibliothecam Thuaneam non vidit, Lutetiam non vidisse censendum judicarit. vid. ejusd. Acta litteraria e MSS. eruta. Fascic. II. p. 11. Bibliothecarius illius tum fuit Ismaël Bullialdus.

Hæc domus illa diu magnis habitata THUANIS
Doctrinæ sinus est Historiæque parens.
Prodiit hinc prisci laudes quod vincet & ævi,
Quo minus est, magnum quicquid in orbe fuit.
Nunc etiam manes hic dant responsa beati,
Nunc etiam voces doctaque verba ferunt.
Vivit in extincto cœlestis Spiritus igne,
Atque animat tantas, quas cumulavit, opes,
En Tibi præclaræ passim vestigia mentis,
Hæc suprema sui signa reliquit humi.
Effigies AUGUSTA oculos invitat amicos,
Virtutemque sacro monstrat in ore tuam.
Desino sollicito libros inquirere cultu
Omnibus una mihi præstat imago libris.

Ipse Præses Thuanus paterni nominis & instituti hæres accurata industria & singulari adversum advenas bonitate, dignitatem togæ suæ facile tuetur, nec minus anxiè gloriam à Patre relictam conservat, quamvis non (quod fratrem ejus Fr. Augu-
stum

ſtum ante hoc ipſum *(i)* decennium pervertit) contumacia neque inani jactatione libertatis famam fatumque provocet. Inter cæteras Bibliothecas, quarum ſingulæ ſuæ quædam peculiaria ornamenta præferunt, non tam antiquitatis monumentis, quam noviſſimæ vetuſtatis gratiis excellit Seguierii Magni Galliæ Cancellarii *(k)* The-

(i) Nota ſunt omnibus infelicia Franc. Aug. Thuani, capitis ſupplicio affecti, fata. Diximus autem, Tom. IX. p. 731. parentis in hiſtoria condenda candorem ſi Patinum alioſque audiamus, filio pernicioſum fuiſſe, capitiſque ſupplicium peperiſſe. Obſervavi vero poſthac Petrum Bælium in Diction. ſub voce *Louis XI.* not. M. hujus quoque rei meminiſſe, ac ſub voce *Louis XIII.* not. R. Patinum acriter refutaſſe. Sed vide, ſi placet, quid Bælio repoſuerit Bierlingius ὁ μακαρίτης, certi tamen aliquid determinare non auſus, in Commentar. de Pyrrhoniſmo hiſtorico Cap. II. p. 84.

(k) Petrus Seguierius, Franciæ olim Cancellarius & ſummus literarum Patronus, maximis impenſis collegit Bibliothecam plurimis Codicibus MSS. Græcis præcipue inſtructiſſimum, quæ hæreditatis jure tranſiit ad Henricum Carolum du Cambout de Coislin, Ducem & Parem Franciæ, Epiſcopumque Metenſem, nomen inde Coislinianæ nacta. Omnium hujusce Bibliothecæ Manuſcriptorum Græcorum Catalogum ad modum Lambeciani confecit, Pariſiisque A. 1714. in fol. typis exſcribendum curavit Celeb. P. Bernardus de Montfaucon. vid. Act. Erud. Act. 1715. p. 481. ſqq. Maichel. l. c. p. 64. ſq. & Summe Vener. Jo. Chriſtoph. Coler. Analecta ad Struvii Introduct. p. 22. ſq.

Theſaurus, cui ſi quid ſimile me vidiſſe in vita dixerim, Veritati & Virtuti injuriam fecerim. Intereſt enim ſtudiorum, foveri à Magnatibus, & cum foventur, agnoſcere Mæcenates ſuos & profiteri. Raro Muſis contingit, tam commode habitare; at hic, quæ alibi vix ſitum & blattas effugiunt, auro omnique picturarum & elegantiarum ornatu inſtructa illuſtrantur. Cum ingreſſus fueris ambulacra (ſunt enim quatuor) magnificentia loci perſtringit oculos, mentemque tantum libris intentam in diverſum abripit, ut neſcias, quid potiſſimum mireris. Ea quoque res materiam carminis pangendi dedit, & Lyram inſuetis manibus admovit:

Muſa, quæ anguſtas habitare ſedes
Sveta, nunc lucem recipis, nec antris
Abdita obſcuris, velut ante cultu
Paupere ſqualles.
Sume majores animos & auram,
Quam Tibi ſpirat zephyrus, ſecundam
Impigris velis ſequere, & benignos
Noſce penates.
En ut auguſto tabulata ſumtu
En ut auratis laquear columnis
Et laborato paries amictu
Cuncta perornet.

Si

Si quidem tales ſtudiis Patroni
Læta promittunt & honoris arces
Fulgor illuſtrat, meliora nobis
Secula reſtant.

Quamlibet belli violenta moles
Artibus pacis meritos favores
Subtrahat, ſævis miſerumque caſtris
Impleat orbem :

Stat tamen tuto inviolatum aſylo
Laudis antiquæ decus & minantes
Deſpicit diras, retinetque caſti
Numina templi.

Sint tibi multi ſimiles precamur,
Magnæ SEQUIRI, quibus inter aulæ
Ambitum & rebus nimis occupatæ
Tempora vitæ.

Illa præclara bonitas in artes
Duret, ut mentes precium decoras
Proferat, magnos ſtimulante plauſu
Leniter auſus.

Dein Scævolam Sammarthanum conveni, unum è geminis illis ſuperſtitem & octogenariæ ætatis Senem. DEus bone, quæ in illo congreſſu intellexi, audivi, didici.

ci. Non in hoc ævo aut tempore, non tecum, aut cum aliis, qui ingenio & doctrina seculum nostrum ornant, sed in alia ætate, inter alios homines, cum THUANIS, BRISSONIO, CUJACIO, cum Pithœis, Silleriis, Veræis, Fabris, Bongarsio cæterisque magnis animabus agere, sermonibus illorum interesse, convictibus frui me omnino autumavi, ita me colloquio ultra quadrihorium producto imbuit atque cepit doctissimus ille & rerum Gallicarum scientissimus Senex, ut affirmare Tibi ausim, me nullum diem lætiorem aut majore animi voluptate unquam exegisse. Alio calamo & faciliore stylo opus foret ad exprimendam suavitatem, quam ex quotidiana ejusmodi hominum consuetudine usurpo haurioque. Supersunt adeundi Bignonius, Henricus Valesius, Dionysius Petavius, quem per adversam ejus valetudinem nondum appellare potui; Petrus de Marca, Archiepiscopus Tosolanus, Vir omnis antiquitatis peritissimus, quos tamen plerosque brevi, si DEus volet, invisam. Amisimus intra paucos menses Jacobum Sirmondum, Societatis JEsu Theologum, magni inter eruditos nominis, & Petrum Puteanum, Jacobi fratrem, qui paulo ante luctuosam literis mortem Commentarium

in

in Jura Ecclesiæ Gallicanæ *(l)* edidit, atque hac velut ultima manu finem tot egregiis laboribus, quibus omne studiorum genus illustravit, feliciter imposuit. Blondellus, qui Amstelodami agit, de visu periclitatur. Naudæum in Sueciam *(m)* cogitare certum est. Tu miraberis. Magnus

(l) De hoc opere juvat Nicolaum Rigaltium audire, hæc in vita Petri Puteani p. 664. collectionis Batesianæ memorantem: *Jam in limine senectutis erat, cum editioni Libertatem Ecclesiæ Gallicanæ manus promas admovit. Opus, antea tentatum pluribus, nulli felicius cesserat, quam Petro Pithoeo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta constituerat articulis, summo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex amplissimis undique tribunalibus & variis Ecclesiarum chartulariis, atque ipso chartarum regni thesauro collectas, unde, communi gentium sensu, continuatoque usu, decreta manaverant, quæ Pithoeanas positiones constabilirent. Hoc una quidem & altera editione præstitit, ac subinde repetita lectione adjecit ad omnes singulatim articulos commentaria, doctissimas observationes, quæ citatis variorum scriptorum testimoniis Gallicani Juris æquitatem confirmant. Adversus hæc tanti momenti studia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipse Gallicanus, instigantibus aulæ Transalpinæ mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat, & atrociæ fulgurasset, si non ipsa vitæ sanctissime transacta quasi majestas texisset auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione discurrens, durabitque olim venientibus sæculis, ubicumque sapientia vigebit.*

(m) Christina, Sueciæ Regina, Naudæum ad Bibliothecam, incredibili industria ac sumtu paratam, ordine

gnus ille vir est, & talis omnino, qualem magnus aliquis Princeps ad adornandam Bibliothecam optare debeat. Illa sanè jucunditas, qua in ista cum præclaris hominibus conversatione fruor, quamvis parum mihi temporis otiique ad studia privatim tractanda relinquat, ea tamen oblectatione me perfundit, ut omnium miseriarum, quibus pene obruimur, fere obliviscar. Ex illis in Aula & Senatu præter Præsidem Thuanum, de quo dixi, neminem colui. Scis id hominum genus fere iniquum esse melioribus ingeniis, & fere lucro deditum, cujus aviditas cum semel

ordine digerandam ditandamque præmiis amplissimis præpositis evocaverat, benevolentiæ in ipsum suæ interprete usa Isaacio Vossio, ad cujus literas Naudæi responsoriæ in ejus Epistolis p. 809. sqq. habentur. Paruit is Reginæ voluntati, inque Sueciam abiit. Sed *cum rei proposita* (verba sunt Petri Hallæi in elogio Naudæano supra citato) *necessariam operam navasset, tædio illius Aulæ, cujus priscam simplicitatem ac fidem nonnulli literati, gratiam malis artibus nacti, corruperant, patriæque recepta tranquillitate pacatoque civium dissidio respirantis desiderio affectus, ad reditum se comparavit. Auctus itaque præmiis, & a Regina honorifice dimissus, in viam se dedit, ex cujus labore collectam febrim passus, in Galliæ limine apud Morinos in oppido, cui Abbatis-Villa* (*Abbeville en Picardie*) *nomen est, ad Somonam anno seculi & ætatis LIII. mortem obiit, ac ibidem sepultus est in Parochiali Ecclesia S. Georgii.*

ſemel animum corrupit, ceterorum omnium curam expungit. E Magnatibus Cardinalem Gondinum, qui Coadjutoris Pariſienſis nomine vulgo celebratur, ſalutavi, & ab eo ſumma humanitate, & quadam privata benevolentia exceptus ſum. Debeo illam gratiam, ut alia multa SCIPIONI SCALIGERO *(n)* cui Forſtnerus ſuas, quas de pace Germaniæ compoſuit, commentationes inſcripſit. Ille me ad alios, tum nuper Carolum Lotharingum Ducem deduxit, de quo ut & de Republica multa memorare poſſem, ſi aut major in temporibus ſecuritas, aut minus in itineribus diſcrimen eſſet. Quam enim intuta

(n) Pleræque Forſtneri epiſtolæ, negotium Pacis Oſnabrugo-Monaſterienſis concernentes, invito plane & indignante auctore A. 1657. publicæ luci expoſitæ, ad hunc Scipionem Scaligerum ſcriptæ ſunt, qui in iis & Equitis, & Illuſtriſſimi elogio mactatur. Is nimirum Scaligerorum, Principum olim Veronenſium, genti ſe inſerere conatus eſt. Sed impoſtorem eum fuiſſe, ac vero nomine Adamum *Scaglia* (quod Latinis *Squama* eſt) audiiſſe, patre homuncione de fæce oppidi Baroducenſis in Lotaringia textore limbolario Antonio Scaglia genitum evincere contendit Joſephus Scaliger in confutatione fabulæ Burdonum p. m. 332. edit. Lugdun. Batav. A. 1608. in 12. Commendatione tamen Cardinalis de Givri factus is eſt eques ſepulcri Hieroſolymitani: nec auctoritatem dignitatemque ipſi defuiſſe tum hæc, tum Forſtnerianæ epiſtolæ modo memoratæ teſtantur.

tuta ſint ejusmodi argumenta experiendo didici.

Supereſt, ut mala publica privatis ſolatiis leniamus, noſtra quisque conditione contenti, alienam nec inquiramus anxie, nec muliebriter doleamus. Fati hoc telum eſt, quod eos haud immerito percutit, qui Deorum hominumque incurioſi & adverſus utrosque ſeveriſſimi, ſuam hactenus potentiam, ſuam ſolertiam, cum invidia omnium prope gentium jactitabant. FORSTNERI notæ in Tacitum prodierunt: ego indicem juſſu Autoris ſcripſeram, eo inſtituto, quo Argentoratenſes optimos ſcriptores recenſuerunt, ſed eum, cum excuderetur liber, omitti placuit. Adjeceram ſubitaneum Carmen, in quo alia omnia mea, præter nomen ſunt. Habes prolixam ſatis Epiſtolam, è qua, ſi nihil aliud in Te, pœna ſaltem ſilentii tam diutini pertinet, quam Tibi faſtidio & loquacitate mearum literarum irrogandam duxi. Ubi ad otia mea & ſtudia rediero, plura & meliora ſcribam. Nunc contentus eris hoc Catone. Hinc in Belgium animus eſt, ut Salmaſium, (quem tamen ipſum cum Freinshemio & Naudæo Sueciam repetere fama eſt) Heinſium

(cujus

(cujus filius *(o)* Reginæ in conquirendis monumentis in Italia operam navat) Boxhornium & ſi qui alii occurrent, coram venerer. Inde Ratisbonam & ad Comitia ſpecto, quo me mei vocant. Et certe non indignam ſtudioſo homine palæſtram cenſeo, ubi tot animorum motus, tot fluctuum, qui per hos triginta quatuor annos Germaniam quaſſarunt, & tantum non merſerunt concurſus, denique quoddam velut Orbis Compendium & Senatus Regum (quod ille Græculus de Curuli Majeſtate dicebat) ſpectantur.

Ego ubicunque fuero, non intermittam morem meum Te colendi, Te amplexandi, DOCTISSIME VIRORUM & AMICORUM, cujus non minus eruditionem admiror, quam amicitiam revereor. Vale Vir Excellentiſſime, & favoris Tui perſeverantia dignare

Summæ Doctrinæ ac Virtuti T.

Lutet. Paris. ſerio devotum
A. O. R. MDCLII.
d. 8. Jun. Stil. noſtrat. J. A. Portnerum.

(o) Vide duas Nicolai Heinſii epiſtolas ad Iſaacum Voſſium valde memorabiles, in Novæ Librorum rariorum Collectionis faſciculo I. p. 166. ſqq. extantes.

4.

PHIL. JACOB. SPENERI
AD
SPIZELIUM.

Salutem a Domino!

Vir Plurimum Reverende, & Præclariſſime Domine, Amice, & in Chriſto Frater honoratiſſime!

Summa animi cum voluptate tuas legi, quibus jam omnino in amicorum numerum me ſuſcepiſti, niſi quod quæ mihi, & paucis illis pagellis meis admetiris immerito elogia, non ſine pudore legere licuit. Agamus id invicem, ſi placet, & cum amicitia cepta ſtudeamus, ne alter alterius ſit gravis modeſtiæ: quod petitum confido, ita candorem tui animi æſtimo, tibi non fore ingratum. Interim gratias maximas ago, quod obviis ulnis petentem in Tuis numerari, admiſiſti, primisque

misque literis tot adjeceris munera, quot operum mihi subministrasti notitiam; qui enim aliqua temporis penuria (necessitate ad studia quædam à primario scopo aliena tractus, quæ parum otii relinquunt iis literis, quibus magis caperer,) laboro, de rarioribus scriptoribus non nisi rarò audio, ut muneris mihi instar sit, vel de aliquorum doceri nominibus: quibus si aliqua tenuis argumenti accedat notitia, jam omnino voti me damnatum existimo. Quem Fliscum Comitem mihi appellas, planè non novi, nisi quod illustri loco illam familiam Genuæ, & in Gallia, quo ramus ejus translatus est, haberi meminerim. Quod verò de viri scripto judicium ferendum sit, vel ex tua relatione haurio, qui Astrologicam vanitatem, quam ex animo semper odi, reprehendis. Stanislai Felicis ad Pallavicinum notas, de quibus mentionem facis, haud dubito historiæ Ecclesiasticæ superioris seculi non exiguum lumen affusuras, dummodò à Suavi depellant alterius calumnias. Nec adeo laboro aliquem videre, qui nostris valdè propitius sit: Sufficit veritatem ipso dissentientium inter se conflictu patefieri, sed & tantò major nobis scripti adversus Romanos usus esse potest,

quantò minus ille nostris partibus studere profitetur. Mitto hic aliquam aliam censuram Gallorum de Pallavicino, si eam legere placet. Excerpta ea ex diario Doctorum *(a)*, quod appellabant, mense Januario ineuntis anni cœpto, sed non ultra aliquot menses continuato. Cum enim virorum, quos, si professionem ipsius religionis Pontificiæ excipias, cordatos admodum esse colligere licet, institutum fuerit, plerorumque librorum, qui prodirent, in aliquot lineas contrahere argumenta, atque κρίσιν addere, ne quidem ab illis abstinuere manus, in quibus sinè curiæ Romanæ offensa vix quidquam dicere poterant. Undè ad Pontificis querelas à Rege jussi sunt, tantisper suspendere calamum, donec causæ suæ rationes regi approbassent. Utrum verò ad institutum redituri sint, vel quandò illud futurum, ipse ex Gallia adhuc aveo discere. Paganini Gaudentii nomen per amicos mihi innotuit, & ante decennium pauca tantum mihi lecta, in quibus illud fuisse memini, de arcanis Imp. Rom. evulgatis, nec non alium tractatum de moribus

(a) Journal des Sçavans.

moribus sæculi Justinianei, qui Sporianis dein typis apud nos recusus est. Verum cæteri etiam à Te consignati tituli variam viri, & diffusam produnt eruditionem, ut ejus lectio nec usu, nec jucunditate carere possit. Quod ipsum in causa est, ut vir quidam amplissimus è Reipublicæ nostræ Proceribus, qui Gaudentium in Italia vidit, & à me titulos hos didicit, me rogaverit, ut nisi grave hoc Tibi futurum sit, à Te rescifcerem, quo pretio quatuor illa opera ex vicina Italia comparari possent: nostri enim bibliopolæ raro illa adferunt, quæ exotica sunt. Quod ex studio Tuo promittis Museum Philologico-Historicum, omnium haud dubie applausu singulari excipietur. Mihi illo promisso movisti salivam, ut cum impatientia exspectem: de tali enim, tamque nobili argumento, quæ tua est πολυμαθεία, nihil mihi vulgare polliceor. Suppeditet verò Deus ulterius vires laboribus pares, illisque abundantissimè benedicat: ut Tuis vigiliis plures subinde erudiantur, reddanturque meliores. Intelligis presso pede tua me secutum vestigia, ut ad singula responderem epistolæ capita: Optarem verò jam ipse quoque alia adjungere, quæ studiis Tuis grata esse consi-

derem. Ingenuè autem fateor, nil succurrere mihi, quod adjicere valerem. Ne verò omnino nihil adferat hæc pagella, catalogum appono operum Theophili Raynaudi, quæ inprimis Lugdunenses referunt. Si ex titulis ferendum judicium, non contemnenda crederem omnia illius: sed non rarò specioso titulo haudquaquam respondent scribentis vires. Unicum illius hactenus librum in manibus habui, qui hic quoque ex tomis uni insertus est, Erotemata de bonis, & malis libris, ex quo tamen de studiis illius non sufficienter judicari potest. Deprehendo ex lemmatibus illis, calamum etiam adversus Launojum Parisiensem strinxisse, qui alias, si quis inter Pontificios in Gallia alius, candidus est, multasque vulgo creditas fabellas, non sine aliorum stomacho erudite confutavit. Viri de Brunone Carthusianorum patriarcha scriptum hic quoque impressum est. Quæ de Magdalena falso Provincialibus Galliæ attributa, & ab illis religiosa peregrinatione culta commentatus est, tantum per indiculum aliquandò legere licuit. Periculum etiam ipsi ob id scriptum ab Aquensi Parlamento creatum fuerat, nisi Patronorum suorum

rum aliquot Episcoporum, qui literas hominis amant, favore tectus fuisset. De alia conjectura *(b)* non certò asseverare possum, utrum ille autor sit; cum aliquis totum commentum XI. mill. virginum ex sacrificuli unius errore ortum ostendit, quod homo indoctus in martyrologio cum legisset

(b) Conjecturæ hujus auctorem Jacobum Sirmondum, non Launojum, facit Hadrianus Valesius, qui & paulo aliter rem hanc enarrat. Dabimus ipsa ejus verba, lectu jucundissima ex Valesianis p. 48. sqq. edit. Paris. A. 1694. *Il y a eu une sainte Ursule Martyre suivant la commune opinion. On ignore neanmoins de quel tems elle a été. Mais je suis tres-humble serviteur des onze mille Vierges: La fable est un peu trop manifeste, pour pouvoir la souffrir. Voicy sur quoi cette erreur est fondée suivant la conjecture du savant Pere Sirmond. Ceux qui ont forgé cette belle histoire, aïant trouvé dans quelques Martyrologes manuscrits,* SS. URSULA ET UNDECIMMILLA V. M. *c'est à dire: Sanctæ Ursula & Undecimmilla Virgines Martyres, & s'étant imaginez qu' Undecimmilla avec l'V. & l'M. qui suivoient, étoit un abregé pour Undecim Millia Virginum Martyrum, ont fait là dessus ce Roman que nous avons aujourd'huy. Je ne comprens pas comment les Docteurs de Sorbonne, parmi les quels il y a tant d' habiles gens, ont bien voulu laisser pour Patrones tutelaires de leur Eglise cette troupe de Saintes de contrebande, pendant qu'ils en avoient à choisir tant d'autres de bon alloy.*

nomen XIMIL. VIRG. *(Ximiliæ* virginis, quæ aliis *Similia)* loco unius repente XI. millia nimis fœcundo partu enixus ſit. Cæterum cum aliud deſit argumentum, ut pagellám compleam, de Excell. noſtrorum Profeſſorum laboribus, non niſi aliquot adjiciam verba. Venerandus Dominus Doctor Dannhauerus, (qui Te iterum reſalutari ſtudioſè juſſit,) proximè cum Duræo miſiſſet nuncium, reliquis Syncretiſtis univerſis unicum meletema objecit, cui nomen: *Illex & obex pacis religioſæ.* Plur. Rev. Dominus Doctor Schmidius συγκρισιν ſuam, quâ cum Scriptura Sacra Pontificem confert, continuat. Plur. Rev. Dominus Doctor Fauſtius, in Anti-Rinthelianis ſuis à Curtio vindicandis occupatur. Demum Magnificus Academiæ noſtræ Rector Dominus Doctor Bæbelius, poſtquam antediluvianæ Eccleſiæ Theologiam publicè propoſuiſſet, nunc ad Noachicam pedem promovit: In hiſtoria verò Novi Teſtamenti ſeculum ſecundum eum adhuc tenet. Opus verò, ubi abſolutum prodibit, haud dubie doctis ſatis probabitur. Finio tandem in voto, ut valeas, Deusque Te diù ſervet nominis ſuæ gloriæ, Eccleſiæ commodo, proprio decori, amico-

micorum ſtudiis, in quibus ſemper nomen profitebitur ſuum

Plur. Rev. Tuæ Claritatis

ſtudioſiſſimus & addictiſſimus

Argent. 29. Sept. 1665.

Phil. Jac. Spenerus, D.

P. S. Titulum Excellentiæ a nemine, multo minus amico, mihi debitum, omnibus modis deprecor, & onerari eo nolo: ipſe exemplo meo, ut titulis æque erga me parcus ſis, futurus autor.

5.

JO. GOTFR. OLEARII
AD
SPIZELIUM.

JESUM!

Admodum Reverende, Clariss. atque Præcellentissime Vir, Domine, Fautor, Amice & in CHRISTO Frater ex multis nominibus bono-ratissime.

Quas his ipsis nundinis ad me cum munere longe gratissimo misisti responsorias, gratissimæ profecto & istæ fuerunt. Antidoron, quod cum responsione ablegarem, hac vice non suppetit aliud nisi leviculus hicce de mutua Beatorum visione & congregatione libellus, quem amantissimo conspectui tuo gratus haberi cupiens sisto. Utinam reapse gratus! Non potui autem non demirari atque æstimare insignem maxime operam Adm. Rev. Cl. Tuæ, quam pen tiorum literarum consecraneis, istis arcanis tuis evulgatis, candide locasti. Id tamen monere volebam, hæsisse me ali-

quan-

quantulum, ubi perlustraverem MSS. Bibliothecæ Basileensis, a Cl. Buxtorfio Tibi communicata, & quædam desiderarem, quæ A. 1657. d. 24. Aug. his ipsis oculis in eis ibidem vidi & usurpavi, ostendente ista mihi & comitibus Dn. D. Joh. Rodolpho Wetstenio, Novi Test. Prof. Publico. Notavi nonnullos apices, eosque Cl. T. jam sistere non dubito: Vidi autem sqq.

1. Michaelis Glycæ Sic. Chronicon Mundi synopticum in charta orientali.
2. Georg. Monachi Historiam a Jul. Cæs. ad Dioclet. & Theophanis continuationem a Dioclet. ad Theoph.
3. Greg. Nazianzeni Opera Græce in charta MS. cum expositione Eliæ Cretensis.
4. Codicem Canonum omnium Concil. Græc. MS. cum explicatione Zonaræ.
5. Athanasii &
6. Cyrilli opera in codice orientali, quo usus fuit olim Martinus Crusius ex indultu Acad. Basil. uti quidem manus & autographon ejus testatur.
7. Origenis Lib. VIII. contra Celsum, ad quos Wetstenius tum addebat: *Hos qui legit, longe alia deprehendet, quam quæ vulgo Origeni tribuuntur.*

8. Chry-

8. Chryſoſtomi Homil. in Geneſin 2. Tomos in membrana.

9. Epiſtolas Paulinas cum ſcholiis Græcis. Multas ex Oecumenio deſumptas afferebat Wetſtenius, & ex aliis Patribus, ut vera catena Patrum nominari queant. Zanchius Comment. ad Coloſſ. citat ſcholiaſten quendam Græcum, cum his ſcholiis exacte convenientem.

10 Quatuor Evangeliſtas. Vetuſtiſſimum ejus Bibliothecæ MStum.

11. Rationale Durandi ex primis libris, typis æneis exſcriptis, impreſſum Moguntiæ A. 1459. d. 6. Octobr. finitum a Joh. Fauſt.

Hæc & alia plura cum quatuor integris ſcriniis repletis ejusmodi MStis, poſt Concil. Baſileenſe Academiæ legatis, nobis oſtendit.

Ita tunc in libello meo apodemico notavi, quæ jam communicare Adm. R. T. Cl. candor jubet. Quæſo, pro candore Tuo interpreteris optime, & quid ſentias de iis, ſi lubet, exponas. Proxime perſcribam elenchum MStorum, licet paucorum, quæ Bibliotheca noſtra Halenſis

lenſis fovet. Finiendum jam eſt. Vale, Adm. Rev. Dn. in Chriſto Frater, & nomine Dn. Par. & Synergorum honoratiſſ. ſalve, atque ſalvere jube Max. Rev. Eccleſiæ veſtræ γνησιως Auguſtanæ Antiſtites, & orare pro nobis. Jam enim veſpera venit! Iterum vale & fave

Adm. Rev. Cl. & Praec. T.

Halis Saxon. d. 24. April. 1668.

addictiſſ.

M. Jo. Gotfr. Oleario.

6.

JAC. GRONOVII
AD
SPIZELIUM.

Viro Clarissimo
THEODORO SPIZELIO
Jacobus Gronovius S. P. D.

Nunc demum finire incipiunt primorum congressuum verba: & quum in dispensando officiorum ordine suam partem veteribus necessitudinibus juste dederim, excusari me posse non putavi, si post illas cuiquam alii me indulgerem, quam Tibi, Spizeli Præstantissime. Sæpe quidem, ac libenter retracto itineris mei fortunam, & ordinem. Tuæ vero elegantiæ tanto suavius meminisse soleo, quanto faciliori humanitate, quæsitiore sermonum dulcedine, ac promptiore ad meditamenta tua utilissimorumque laborum formam intuendam admissione moram meam Augustanam recreavisti. Unde non modo tacite mihi de conglutinata tecum amicitia

citia gratulor, ſed & ſimul huc appuli, non deſtiti pleniſſimo ore gratias tuas, venuſtatesque Florentino meo Semoni Antonio Magliabequio deprædicare, quantum inter te, & civem tuum τὸν δεῖνα σκυθρωπὸν *(a)* intereſſet, eoque magis in poſterum me excitabo ad exhaurienda, quæ mihi injunxiſti, negotiola. Nunc autem ægre ferre non debes, quod nequeam ea ſimul omnia explicare, quippe qui totus in moleſtiſſima migratione verſor. Quum enim hoc in oppido res ita ſint comparatæ, ut vix ullum habeam, qui cum ambulatiunculam in Muſicis ſermonibus, quibus aſſuefactus ſum, vel unam conterere poſſim, parum mihi conducibile viſum eſt, ſolum & ab omnibus conſanguineis, quos Daventriæ habeo, ſeparatum heic deſidere, præſertim quum inter illos ſit avus maternus octogenario major, ut niſi diſſolutus, ac negligens in re mea haberi velim, poſt quinque annorum abſentiam, longinquamque peregrinationem propius me iſti admovere debeam. Itaque precor, ut illo vultu, quo me & excepiſti, & dimiſi-

(a) Georg. Hieron. Welſchium indigitari ſuſpicor, Virum omnigenæ quidem eruditionis laude celebratiſſimum, ſed in quo alii auſteritatem quandam notârunt.

dimisisti, arripias laudationem Golianam, & notas in Plinium Majorem, & allocutionem, parentis mei ultimos labores, quibus adjeci excerpta de parte vitæ ipsius priore, cum effigie, quanquam ipse vultu apparebat remissiore. Quibus, si quid additum volueris, omnino satisfiet tibi ex Bibliotheca Aprosiana, cujus exemplum jussu Magliabequii apud Velschium vestrum reliqui, item alterum Noribergæ apud Clarissimum Arnoldum nostrum. Si tam liberales fuissent typographi nostri, adjecissem lubens & Tacitum ipsius, & Polybium, ac Macrobium meos, sed nullum exemplar possideo, omnibus inter absentiam meam distributis. Gisbertus Voëtius vivit, valetque, & ipse eum salutavi adhuc vegetum, prout in illa ætate optari posset. Si quid aliud his in locis volueris, fac sciam; tua semper mea putabo. Cæterum ut recte omnia ad me veniant, ἐν ἐπιγραφῇ adde post nomen meum *ger-commandeert an Mr. Adriaen Gaasbeeck boeckverkoper achter het Stadhuys, tot Amsterdam.* Vale Vir Doctiss.

Leidæ. Nonis Martiis

CIↃ IↃ C LXXIV.

7. JO.

7.

JO. FABRICII
AD
SPIZELIUM

Ευχάρειν.

Pl. Reverende & Præclarissime Vir,
Dn. & Fautor æstumatissime.

Diu est, quod nihil ad Te dedi literarum, nec abs Te quidquam vidi. Tu sine dubio exspectabis novum aliquod *Giornale Venetum*, sed nullum hactenus prodiit, quod sciam. Interea ne nihil mittam, mitto Tibi Indicem Manuscriptorum Bibliothecæ D. Marci, olim a Cardinale Bessarione possessorum *(a)* concessit illum mihi singularis Bibliothe-

(a) Cardinalis Bessarion vivus adhuc spiransque donavit suam Bibliothecam Reip. Venetæ, ea fini, ut in loco aliquo tuto simul ac commodo ad communem hominum tam Græcorum quam Latinorum utilitatem servaretur, quæ ipsa ejus verba sunt in epistola ad Principem Senatumque Venetorum, quam cum Richardi de Buri Philobiblio Epistolarum philologicarum Centuria

carii benevolentia, sed ea lege, ut nemini communicarem, ne ipse apud Magistratum pœnam incurreret. Uteris igitur eo tan-

turiæ Melch. Haiminsfeldius Goldastus subjunxit, & B. Jo. Andreas Schmidius in prima accessione Collectionis Maderianæ de Bibliothecis p 67. sqq. recudendam curavit. Videntur vero recentiores Veneti thesauros, quos possident, literarios studiose occultare. Celeberrimo certe Montfauconio juste de eo conquerendi causæ non desuerunt. En ejus verba e Diario Italico Cap. III. p. 41. *In isthac Bibliotheca* (S. Marci nimirum) *nonnisi manuscripti codices habentur maxima pars Græci, & a Cardinali Bessarione dono oblati. Spes erat amplissima messis: at octava Augusti cum ad conditum tertio accederemus, renunciavit Abbas* (Gualtherius) *Procuratorem Cornarum, cui maxime incumbit Bibliothecæ cura, monitum ab nescio quo, qui pridie in Bibliothecam se intromiserat, vetuisse ne nobis lustrandi, multoque minus exscribendi facultas daretur, ratum e Reip. & Bibliothecæ dignitate fore, si codices tanto numero occulti in pluteis quiescant in pace & nullo usui sint: quasi vero Cardinalis Bessarion, qui codices istos tanta cura conquisivit, & ex variis orbis partibus advexit, eo consilio id egerit, ut in bellissimo conclavi tumularentur & quiete agerent, donec aut situ, aut blattis, aut incendio, quod non raro evenit, interirent. Ajebant porro non sine suspicione litteratos admitti ad evolvendos codices, ex quo Græcus quidam Bibliothecæ custos, accusatus quod manuscriptis codicibus ad quæstum uteretur, multosque venumdaret, de capite timens, veneno mortem sibi conscivit.* Operam ei augendæ a longo jam tempore haud dari refert Missonius in Itiner. pag. 284. edit. German. An. 1713. conf Clar. Nemeitz *Nachlese besonderer Nachrichten von Italien*, Part. I. p. 94. sq.

tanquam re prohibita, & cavebis ejus meive in ſcripto publico facere mentionem. Rogo autem Te, ut meum exemplum mihi remittas, cum aliud non habeam. Bibliothecarius iſte, quem dixi, nomen habet Aloyſii Gradenici, Corcyræ Abbas, & doctiſſimæ Venetarum, Helenæ Corneliæ Piſcopiæ *(b)* Præceptor eſt in Græcis. Virgo illa ἑπταγλώττης eſſe perhibetur, callens nimirum Hebraicam, Græcam eruditam & vulgarem, Latinam & Italicam, Gallicam & Hiſpanicam. Sane in omnibus hisce nonnunquam ſpecimen aliquod edit, peritiaque canendi etiam excellit, uti ipſe nuper magno cum ſtupore audivi, in præſentia Principis Germani, qui Philippi Sulzbacenſis, Marte Suecico clari, frater eſt. Unde proximo die ſequens ei carmen feci.

(*b*) Virgo hæc eruditiſſima in elogio imagini ejus, quæ Mediolani in Bibliotheca Ambroſiana adſervatur, adjecto vocatur, ſeptilingue oraculum, philoſophiæ laurea publico Academiæ Patavinæ plauſu donata, nobilitate, ſanctimonia, eruditione ad pompam muliebris ſexus ornatiſſima. vid. Ampliſſ. Nemeitz Inſcriptionum ſingularium, in itinere ſuo collectarum faſciculum, p. 281. Ibidem pag. 309. alia Inſcriptio, illius laudibus dicata & p. 311. ejus epitaphium exhibetur.

EXEMPLVM VENETVM SINE EXEMPLO,

Hoc est,

Mascula & stupenda Eruditio

Nobilissimæ Virginis

DN. HELENÆ,

Illustrissimi & Excellentissimi Viri

DN. JOH. BAPT. CORNELII PISCOPIÆ

Nobilis & Senatoris Veneti, Procuratoris S. Marci &c.

FILIÆ,

Carmine Elegiaco expressa, aut delineata potiùs atque in summæ observantiæ debitæque pro permisso nuper accessu gratitudinis signum humillime oblata

a

φιλομούσου quodam Germano.

Venetiis

A. C. CIↃ IↃC LXXIV.

Desine nugarum, qui doctas Palladis artes
Imberbi generi Barbarus ipse negas.

En

En Tibi, si placet, exemplum, quo majus in Urbe
Nec tu perquiras, nec reperire licet.
Quid titubas? HELENAM dico, quæ sanguine Reges
Tangit, quam decorat Purpura sacra PATRIS.
Hæc ita profecit ductu studioque Magistri,
Qui GRADENICI nobile nomen habet,
Ut quicquid *Veteres* scripserunt atque *Recentes*
Græci, vel proprio volvere Marte queat.
Hæc novit penitus, quæ *Gallus*, *Iberus*, *Apella*
Quæ *Nova*, quæque *Vetus* Roma locuta fuit.
Hæc Orpheus mulier suavi dulcedine vocis
Mansuetos reddat teque ferasque suæ.
I nunc, o effrons, & perge negare, quod artes
A docili possint Virgine rite capi.
Tu vero septem Virgo celeberrima linguis,
Aonidum splendor, vive valeque diu!
Vive valeque diu, septemplicis ostia Nili
Dum Mare fert Medium, dumque superna fluunt.

ita ego tum lusi. Ignosce mihi, Vir Optime, nugas istas nunc repetenti, meoque nomine Cl. Dn. Reiserum jube salvere plurimum, & vale. Scrib. Venetiis d. 18. Oct. 1674.

JOH. FABRICIUS (c).

(c) Theologus deinde Altorfinus ab Anno 1678. posthac vero ab A. 1697. Helmstadiensis, ac Duci Brunsv. & Luneb. a Consil. Consistor. Abbas Reglæ Luteræ, & Scholarum Ducatus Brunsvic. Inspector Generalis, Regiæque Scient. Acad. Berolin. socius, haud ita pridem, cum octogenario aliquot annis major esset, mortalium cœtui exemptus, cujus Iconem & vitam dedit summe Venerabilis, meritisque in Ecclesiam Dei ac orbem litteratum maxime conspicuus D. Zeltnerus in Vitis Theologorum Altorfinorum p. 410. sqq.

8.

JO. FABRICII AD SPIZELIUM.

THEOPHILO SPIZELIO V. Cl. S. P. D. Joh. Fabricius.

Ita ergo ego, ut video, noctuas portavi Athenas, quando Indicem Manuscriptorum Bessarionis Cardinalis tibi, Vir Excellentissime, jam visum & usurpatum *(a)* subministrare volui. Enimvero cœcus cœcum secutus est. Bibliothecarius enim noster eum ut Palladium cœlo delapsum aut rem e Sacris Eleusiniis depromptam mihi in sinum tradidit, &

(*a*) Indicem enim Manuscriptorum Bessarionis, quæ in Bibliotheca S. Marci latent, jam pridem in publicum Antonius Possevinus & Gregorius Sozomenus, & longe perfectiorem Jacobus Philippus Thomasinus dederant, hic quidem in libro de Bibliothecis Venetis Manuscriptis publicis & privatis Utini A. MDCL. vulgato, unde Indicem Manuscriptorum Theologicorum Bessarionis repetitum An. jam MDCLXVIII. exhibuit B. Spizelius in sacris Bibliothecarum illustrium Arcanis retectis p. 330. sqq.

& ego credebam me reperiſſe, non quod pueri in faba: unde nec temporis pretium, quo nullum eſt majus in mundo, tanti mihi fuit, quin illud pro eo deſcribendo lubens perſolverim. Tuæ autem humanitati, Fautorum Optime, qua & ignorantem informaſti, & vel ſtudium tibi inſerviendi meum gratum eſſe teſtaris, magnas ago gratias, majorem deinceps operam daturus, ne in officiis tibi debitis aërem verberem, actumve agam. Cum Ferrario locutus ſum ipſe tui gratia: percommodum enim eo tempore, quo lectionum Academicarum principio intereram, tuæ mihi redditæ ſunt literæ. Gratulatur ſibi, & merito quidem, Vir Clariſſimus, laudandum ſe eſſe a te, Viro laudatiſſimo; hinc & petitioni tuæ ſatis ſe facturum eſſe, & neceſſaria vitæ anteactæ documenta transmiſſurum pollicitus eſt *(b)*. Imago quidem ejus

(b) Moliebatur videlicet diligentiſſimus Spizelius Theatrum Literatorum univerſale (vid. Meelführeri Acceſſiones ad Almelovenii Bibliothecam promiſſam & latentem p. 112.), illudque & effigee & elogio Ferrarii condecoratum reddere geſtiebat. Quam vero promtum ac facilem eum primo in utroque pollicendo, tam difficilem deinde in promiſſis exſolvendis expertus

ejus aliq ıa extat, sed ante annos complures æri incisa, ac talis, quæ ne ipsi quidem

Xx 5 pro-

pertus est Fabricius. Colligo id ex aliis ejus literis MSS. Ita enim is A. 1675. d 19. Jul. Venetiis ad Spizelium: „ Tu mihi magnus es Apollo, qui cau-„ sam negatæ imaginis viri prorsus Ferrei nimio au-„ ri amori adscribis. Rem acu tetigisti, ita me Mu-„ sæ ament; & quidvis despondeo, nos effigiem„ viri jam diu habituros fuisse, dummodo pictori„ pretium solvissemus. Nam Mercurius ei ut os aper-„ tum eloquentissimumque, ita crumenam dedit„ clausam. Præterea Italus est, aut magis Hispanus„ senex, qui omnes plus æquo ad rem sunt attenti.„ Anno autem 1677. d. 8. Febr. ad eundem hæc perscripsit: „ Ad Celeberrimum Ferrarium ante aliquot„ hebdomadas Tui causa prolixas dedi literas, eum-„ que monui promissæ & imaginis & descriptionis„ vitæ: sed vereor, ne surdo fabulam narremus.„ Respondit enim studioso illi, civi meo, qui literas„ tradidit. visurum se, num petitioni nostræ ex par-„ te satisfacere queat; daturum enim se, si haberet,„ effigiem suam haud libentem. At hæc responsio„ cum pollicitatione mihi ipsi ore facta minime con-„ venit, atque inconstantiæ in Viro tanto argumen-„ tum præberın si quidem inconstantiam hanc alia mox„ correcturus est. Ejusdem epistola alia anno eodem d. 2. Kal. Julii ad Spizelium nostrum exarata me edocuit. illum tandem e Ferrarii ministro compe- risse, picturam ejus recentem in ædibus Jo. Mariæ Bertolii, causarum apud Venetos Patroni, reperiri, unde eam postea Fabricius depingendam curavit, eruditique orbis oculis exposuit in limine Operum variorum Ferrarii, A. 1711. Wolffenbüttelii in 8. recusorum, quorum in Tomo II. p. 324. sqq. binæ episto-

probatur. Rogavi igitur, ut penicillo se formari curaret, & pictoris opus tibi redderet, quod postea docta sculptoris manus in augusta Augusta vestra imitaretur atque exprimeret. Neque in hoc difficilem se mihi præbuit Vir optimus, hoc unicum petens, ut sibi lectionibus quam privatis tam publicis occupato pauxillum moræ concederetur. Quod a te forte haut difficulter impetrari poterit. Cæterum scito, me incredibili perfusum esse voluptate, cum novam Excellentissimi illius Senis audivi Prolusionem de Fructibus Universitatis Patavinæ *(c)* in qua inprimis suam edidit Apologiam contra eos, qui salarium bis mille ducatorum *(d)* ita ei invident atque exprobrant, ut parum absit, quin ipsis ilia rumpantur. Impressam tu quidem mox videbis; sed si suavitatem illam oris, senilem

epistolæ Fabricianæ, ejus rei causa scriptæ, extant, & p. 326. Ferrarii responsoria, e qua Anno demum 1678. d. 10. April. eum cum Fabricio descriptionem vitæ & studiorum suorum tam diu desideratam communicasse didici. Nunc ea typis expressa legitur in Appendice variorum illius Operum p. 611. sqq.

(c) Prolusio illa publicæ luci exposita fuisse haud videtur: non enim inter reliquas ejus prolusiones a Fabricio editas comparet.

(d) Conf. si placet, Tom. V. p. 217.

lem illam gravitatem a superbia alienam, illum denique actionis gestuumque, in quibus orationis anima consistit, leporem pariter videre atque audire posses, diceres profecto juxta mecum: *O perfectum Oratorem!* Sed quid ego laudes tanti Viri celebro, tibi soli, qui eloquentia vales plurimum, decantandas, quem ipsi ille laudare satis non potest, admirari saltem potest, ut ex epistola ad Lucam Schroeckium data *(e)*, imo ex ipso ejus ore lubens favensque percepi. Doctissimus Gronovius sane non mentitus est, quando de ingruente cultissimæ cætera Italiæ barbarie gravissimas coram vobis effudit querelas: etsi enim ego totam illam terram nondum peragravi, idem tamen reperi in Venetorum urbe ac regione, quæ Italiæ Italia est, deque ea re tibi jam semel atque iterum, si recordaris, aliquid significavi. Atque hæc est causa, ob quam aureus Ferrarius noster sæpius ingemiscit: imo hisce diebus mihi dixit, lætari se, quoties inter auditores suos videat Germanos

(e) Exstat ea Tom. II. Operum var. Ferrarii p. 247. præconiis in Spizelium, Virum certe laude dignissimum, ac præsertim in ejus veterem Academiam JEsu Christi profusis turgida.

manos *(f)*, hos enim ex iis aliquem percipere posse fructum, reliquos autem, nempe Italos, sæpe ne quidem intelligere ea, quæ proponantur. Idque tam verum est, quam quod verissimum. De nova apud Jenenses exorta hæresi *(g)* quæ scribis, attonitum me reddunt, desideriumque cognoscendi tam nefarium auctorem in me excitant, idque forte gratissima manu tua restinguetur. Cl. Wincklero orientem novum propitiumque solem toto corde apprecor, eumque cum Celeberrimo Reisero nostro salvere jubeo plurimum. Vale. Venetiis d. 9. Nov. cIɔ Iɔc LXXIV.

P. S. Martyrologium illud vetustius Lucæ editum nunc quidem non habetur, Herzius autem bibliopola promisit, operam se, ut tibi illud aliunde impetrare possit, daturum. Qua in re monitorem me experietur diligentissimum. Vale iterum iterumque.

9. CHRI-

(f) Multa & ornate & honorifice de Germanis prædicavit Ferrarius in peculiari prolusione, Germaniæ nostræ laudibus dicata Tom. I. Operum var. p. 238. sqq.

(g) Sectam Conscientiariorum, cujus primipilus fuit Matthias Knutsen Holsatus, innui quilibet facile videt. conf. Theologi dum viveret summi, Præceptorisque nostri post fata etiam pie venerandi D. Jo. Franc. Buddei Theses de Atheismo & Superstitione p. 198. sqq. ac auctores ab eo laudatos.

9.

CRISTIANI SCRIVERII
AD
SPIZELIUM. (*)

A. & Ω.

Plur. Reverende, Amplissime, atque Excellentissime Vir, Domine Fautor, Amice, ac Frater in Christo Jesu dilectissime!

Binas à Rever. Tua Dign. ad me humanissi nè scriptas, quarum altera nostro, altera Romano idiomate concepta erat, una cum fasciculo libellorum tuorum bipartito, partim mihi, partim Schulzio meo, pientissimo in patria Lutheri Medico

(*) Uti vino vendibili non opus est suspensa hedera, ita nec pereximiæ huic pientissimi Theologi epistolæ mea commendatione. Persuasissimum mihi est, in ea legenda, ac, prouti meretur, relegenda neminem, in cujus pectore Christi ac sinceræ pietatis amor vivit, non tenerrimo suavissimæ voluptatis sensu affectum iri, animumque beatissimi Viri totum a Numine in summis etiam adversitatibus pendentem exosculaturum esse. Alias ejus epistolas in posterum dabimus, eandem pietatem undique spirantes.

dico destinato, Civis quispiam noster, Lipsiâ a nundinis brumalibus rediens, sicut ab Optimo, & mei observantissimo Fratre Tuo acceperat, recte reddidit. Fateor non meruisse tantum erga me affectum, quem utraque ubertim præ se ferebat, ut responso tam diu dilato eum anxium haberem; Neque certe habuissem, nisi ea intervenissent, quæ mentem, & calamum, officii sui non immemores, inhibuerunt, & me quamvis invitum, ad alia diverterunt. Placuit enim Deo O. M. summo rerum nostrarum Arbitro & Directori, Trigam charissimorum liberorum meorum, intra anni quadrantem, immaturo funere, ex hac miseriarum valle evocare, & interveniente placida morte, in regnum illud cœleste, ad quod omnes, qui Christo Jesu sincera fide addicti sumus, aspiramus, transferre. Erat mihi filiolus sexennis fere, ex postremo hoc, quo per Dei gratiam fruor, conjugio, scitulus, ac vividus, in quo egregia indoles, ingenium excellens, & quod palmarium est, Spiritus Sancti in tenero pectore habitantis gratia, indies clarius amicabant. Eum intra triduum Catharrus suffocativus, quem vocant ἀπλέων παῖδες sensim subrepens, & invalescens, ab amplexibus nostris

ſtris ſubmovit, die 18. Novembris anni elapſi: Habebam quoque Filiam, 23. annorum, M. Johanni Henrico Hæveckero, Scholæ Calbenſis ad Salam Rectori, & Miniſterii Adjuncto (cui in frontiſpicio libelli piarum Meditationum, quem edidit, ac imitationem Theophili mei, Chriſtophili nomen aſſumere placuit) feliciter elocaveram. Eam una dies, morbo afflictam, altera, quæ erat ſexta Januarii anni hujus ineuntis, extinctam nuntiabat, Marito pientiſſimo, & quatuor liberis, quorum natu major annum ætatis quintum nondum exceſſit, inter gemitus, & lacrymas relictis. Habebam denique filiolum alterum ſuperiori æſtate feliciter natum, quo nullus formoſior, nullus amabilior, nullus majoris ſpei inter natos nobis viſus eſt. Eum quoque, jubente Deo, cum vulnera priorum nondum coiiſſent, Catharrus, qui fratrem ſuffocaverat, invaſit, & poſt quatriduum, nobis, preces ardentiſſimas apud Deum, & medicamenta exquiſitiſſima, Medicorum opera, apud ægrum fruſtra interponentibus, in ſocietatem fraterculi, & Sororis pertraxit: Supereſt ex eodem, de quo dixi conjugio, filiola unica. Eam quoque, cum corpuſculum fratris nondum terræ mandatum eſſet,

esset, idem morbus corripuit, atque ita affixit, ut uno eodemque funere efferenda videretur. Eam tamen precibus, & lacrymis nostris Pater cœlestis concessit, sed quantum ego quidem ex variis indiciis, præprimis ex præcoci ingenio, crebris de cœlo; de fraterculorum felicitate, qui illud ingressi sint, deque suo desiderio eos sequendi, sermonibus, & teneri corpusculi imbecillitate conjectare possum, ad tempus: Indè uxorem, tot suorum funeribus jam dejectam, & tantum non exanimatam, ægritudo eadem infestavit, sed exorato Numine, mox reliquit: Tandem illa ipsa faucibus, & pectori meo incubuit, & spem fecit, dimissum me iri à Deo meo in pace, & præmissis proxime ad cœlestia regna tribus liberis, securius, ac lætius moriturum, qua fini, & mente dispositionem paternam inter liberos superstites, ultimæ voluntatis indicem, clam conscripsi, & commodo loco sepofui: Sed cum ad tantam adversitatum congeriem non familia tantum, & Ecclesia, mihi à Deo commissa, sed & tota fere urbs obstupescens, ingemuisset, & in preces, ac lacrymas effusa esset, optimus, & clementissimus Pater morbi vim infregit, & eo usque

usque sanitatem, & vires reddidit, ut ad labores Ecclesiasticos redire potuerim. Sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc, & usque in seculum, qui morte afficit, & vitæ restituit, quid educit in sepulchrum, & inde educit: Ei me meaque omnia planissime tradidi, in eo speravi, & dixi, dicoque, *Deus meus es Tu, Sortes meæ in manibus tuis! Etsi occideris me, tamen in te sperabo!* Non equidem diffiteor, tot afflictionum concursationem movisse me, sed quod ipsius gratiæ unice acceptum fero, & ad gloriam ejus solum profiteor, non dimovit a proposito sanctæ, & humillimæ complacentiæ in voluntate Dei: Sollicitavit illa quietem animæ meæ, non tamen, Jesu opem ferente, expugnavit. Sequor Solem meum, instar Heliotropii, etiam nubilo, & fulminante cœlo, & paratus sum, per Spiritus Sancti gratiam, ad exemplum dulcissimi & dilectissimi Salvatoris, reclinato in sinum, & cor Patris cœlestis capite, in cruce mea, tranquille, & placidè mori! Dulcis mihi fuit, & erit, ipso dante, sancta ejus, & optima voluntas, etsi felle, & aceto mixta fuerit! O quam suave mihi fuit, & efficax in hisce tribulationibus, & mortibus verbum vitæ! O quam dulcia alloquia Spiritûs, in sacris literis ex-

plicata, & cordi flaccido, & contrito applicata! O quam gratum illud dictum Jesu mei, quo Apostolum suum olim solatus est: *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus mea in infirmitate perficitur!* O Amicissime Spizeli! quantum est Christianum esse, & ἐξουσίᾳ γνώσεως apud Deum gaudere! quantum bonum adhærere Deo, & Spem in ipso ponere! O quam omnibus Mundi deliciis, & bonis præferendum, in unione, communione Jesu crucifixi vivere, pati, mori! O quantum mysterium bonitatis divinæ sub cruce latet, & quam verè Lutherus noster scripsit: *Nos cibo potuque citius carere posse, quam Cruce:* Collegeram Parte IV. Thesauri mei inter alia consolationis argumenta, quæ ad solamen Parentum morem charissimorum pignorum lugentium facerent, cum cura quidem, sed tamen non sine fribusculo Spiritus, ut solent Medici, & pharmacopolæ ipsi sani, ægris medicamenta præscribere, & parare. At postquam me liberorum charissimorum funera, quæ scripseram, ut relegerem adegerunt, mirum dictu, quæ antea nive frigidiora visa erant, quovis igne calidiora comperi, Deoque meo pro consolatione Verbi, & Spiritûs sui gratias laudesque lubens per-

persolvi: Sed quo delabor? Cœperam causam dicere, Dilectissime Spizeli, dilati ad gratissimas Tuas literas responsi, &, quantum video, ea in re prolixior fui, quam oportuit, quia amori Tuo, quo immerentem me persequi cepisti, paucula sufficere potuissent. Non tamen temperare mihi quivi, quin & afflictionem meam, ac querelam, & consolationem, qua me Jesus meus, dignatus est, in candidissimum tuum sinum effunderem, hoc unum à te enixe petens, ut sanctissimis tuis precibus mihi à Deo nostro porro impetrare velis, ut, dum vivam, ad cognoscendam, faciendam, ferendam voluntatem suam, gratiam, & voluntatem mihi concedat, ut anima mea semper in hoc receptu & secessu suo suaviter conquiescat, & toto corde, plenaque resignatione dicat: *Ita Pater, sic fuit beneplacitum apud Te! Annon bibam poculum quod dedit mihi Pater? Mi Pater in cœlis, fiat semper in me, per me, circa me voluntas tua, fiat! fiat!* In hoc suavi suspirio finire Epistolam non inconveniens foret, nisi in mentem veniret Winckleri vestri Nobilis, & optimi, qui nuper, insigne in me beneficium, colluctantem cum afflictionibus domesticis,

Deo sic providente, contulit, in me, inquam, hominem ignotum, & nunquam visum, dum insolito exemplo, per excessum charitatis, quinquaginta thaleros mihi dono misit. Fateor, me in summam admirationem paternæ providentiæ Jesu mei raptum, & consolatione non mediocri in adversitatibus meis refocillatum esse, allatis literis tanto ære, & quod majus est, & suavius, tanta pietate tamque heroica, & excessiva charitate erga Deum, & proximum prægnantibus: Optaverat mihi Schulzius, quem supra memoravi, Vir sinceræ pietatis, & fidei, cui non donum, sed pretium pro Medicamentis, quibus valetudini meæ suppetias iverat, ex debito miseram, largissimam à Deo retributionem, quia piæ animæ nimium misisse visus eram; Allatæ erant ea ipsa septimana duorum filiorum, quorum alter Lubecæ, studiorum causa, alter Chilonii Holsatiæ meæ, mercaturæ addiscendæ causa agit, literæ, & rationes, quæ ultra 50. Imperiales, solvendis debitis, quæ, comparatis necessariis, contraxerant, exigebant: Filioli primi funeri, & exequiis sumtus non exigui impendendi fuerant. Instabat funus alterius, morbi, & mala domestica novos postula-

ſtulabant, quibus reditus mei, qui apud templum, & cœtum urbis noſtræ pauperrimum non adeo magni ſunt, impares omnino erant; Et ecce Deus, qui omnes ſuorum gemitus lacrymas, preces, curas, defectus, in numerato, & in libris ſuis habet, ſubito adeſt! Et primo quidem T. R. D. fratris, Civis Lipſienſis, Amici mei honoratiſſimi, & pientiſſimi, mox Nobiliſſimi Domini Doctoris Sulzeri veſtratis, ac nobiliſſimæ viduæ Conſularis (cujus nomen etiamnum me latet, ſcire tamen pervelim) tandem Ampliſſimi, quem dixi, Winckleri Spiritum excitavit, quibus denique Nobilem in vicinia, nunquam viſum, addidit, ut illi quaſi ex compacto, & rerum mearum gnari, communicarent afflictioni meæ, & in juvando me ſancte conſpirarent. Ecce quam bonum eſt, confidere in Deo noſtro! Ecce quam vere dixit Propheta Regius: *Inquirentes Dominum non minuentur omni bono.* O quam felices ſumus, & opulenti, etſi præter Deum, & verbum ejus, habeamus nihil! Et quam egregie Apoſtolus de Chriſtianis dixit, quod nihil habentes omnia tamen habeant! ô quam bonum Dominum Deum, & clementiſſimum Patrem habemus (qui tot

promissionibus, tot argumentis, imo tot complementis & experimentis incredulitatem nostram, vel infirmitatem quotidie sollicitat, & oppugnat, utinam & convincat, & expugnet! *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. Exquisivi Dominum, & exaudivit me, iste pauper clamavit, & exaudivit eum: Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus, Beatus vir, qui sperat in eo.* Piis illis, beneficisque hominibus, & Tibi quoque, Amicorum optime, quo parario & monitore illi excitati me tam liberaliter habuerunt, quid reponere possum, nisi suspirium devotissimum, & calidum. Retribuat vobis Dominus, & recordetur vestri in bonum! ut pauca addam de continuatione thesauri nostri, quam & Tu, ô Pia Anima, & plures tui similes, flagrantissime, quod vestro amori, non meo labori tribuo, desiderant; nihil sane magis est in votis meis, quam eam, quam fieri potest, celerrime absolvere. At non te latet, frater in Jesu conjunctissime, non nostro arbitrio res nostras geri, & expediri, & in nostra potestate situm non esse, ut quæ incepimus, eo tempore, quo destinavimus, & optamus, perficiamus, sed omnia à suprema illa, &
cœlesti

cœlesti directione pendere: Secundum enim verbum Domini Israelitæ Spirituales, in deserto hujus mundi oberrantes, vel proficiscimur, & pergimus, in via, qua duce Deo ire cœpimus, vel subsistimus, & conquiescimus Cum igitur Deus noster, per aliquot septimanas, tot morbis, funeribus, curis labores meos, in quibus totus eram, interpellaverit, & mentem Sacræ huic operæ lubentissime immorantem diverterit, quis ei dicat: *Quare sic facis?* Habent ista quoque, ut cetera omnia, suum tempus, & procedunt non secundum vota, & desideria nostra. sed secundum consilium, & beneplacitum Domini. Miratus sæpiuscule fui, cum priori Tomo hujus Sacri operis insudarem, Dei mei directione, qui satagenti, & properanti calamo moram crebrius injiciebat, & non nisi post multas cum variis difficultatibus, impedimentis, morbis, tentationibus, symptomatibus aliis, colluctationes rem conficere permisit. Causa divini hujus consilii nobis, qui primitias Spiritus accepimus, occulta esse non potest. Scilicet docere nos vult Sapientissimus, & Optimus Pater, nos nihil, Ipsum omnes esse. Jam igitur, cum simili modo mecum agi, & hunc quoque labo-

rem ſuprema manu aliquoties inhibitum videam, in voluntate Dei mei, facilius acquieſco, promtus, paratusque ad nutum ejus vel pergere in hoc curſu, vel ſubſiſtere, vel plane deſiſtere, & lampadem alii tradere. Sed tandem deſino Plurimum Reverendæ Dignitati Tuæ moleſtus eſſe, Teque, domumque tuam, & Eccleſiam pientiſſimam, præprimis benefactores illos meos, ſalvere jubeo, omnesque & ſingulos, divinæ protectioni, & benedictioni humiliter, ac devote commendo. Hoc unum iterum orans, ut mihi & laboribus, & afflictionibus meis precibus veſtris nunquam deeſſe velitis. Valete in Jeſu noſtro, inque eo me amare pergite. Magdeburg. d. 10. Mart. 1679.

Plur. Rever. Dignit. Tuæ ad omnia ſinceræ charitatis officia, & obſequia addictiſſimus

Chriſtian. Scriverius.

P. S.

P. S.

Als ich gestern dieses Schreiben abgefasset hatte, komt mir des Edlen H. Wincklers Brief, darinn er sich beklaget, daß ich in dem Danckſagungs-Schreiben wegen seiner excessiven Wohlthat der Sachen zu viel gethan habe: O edles Christliches Herz, das gutes thut, und will doch von keinem Danck wissen, nach dem was im Seelen-Schaz p. 1507. §. 17. fürgestellet worden. GOtt seegne es je mehr und mehr, sonderlich mit Geistlichen Gütern in Christo, und helffe ihm wieder auf die Zeit, da ihm Hülffe noth seyn wird, wie er meiner Noth abgeholffen hat, und mich in Trübsal erfreuet! Ich habe ihm geantwortet, und verhoffentlich es zufrieden gestellt. Mein hochgeliebter Freund wolle das übrige erstatten. Dann wie ihn die Christliche Liebe gedrungen hat, mir gutes zu thun, so mich, ihm herzlich zu dancken: Wäre etwas zu viel geschehen, wäre es meiner verwundernden Liebe leicht zu verzeihen. Vale in Jesu nostro. d. 11. Mart. 1679.

VII.

Petri Cardinalis & Episcopi quondam Augustani Literæ Indulgentiarum,

In Ecclesiæ Brenzianæ Gratiam (*).

PETRVS Miseratione divina & sancti Vitalis sacrosancte Romane Ecclesie presbyter Cardinalis Augusten̄ vulgariter nuncupatus universis & singulis Christi fidelibus presentes Litteras inspecturis salutem in domino: & gaudium consequi sempiternum. Licet is, de cuius munere venit ut sibi a suis fidelibus digne & laudabiliter serviatur de habundancia sue pietatis que merita excedit et vota benefactoribus sibi multa maiora retribuat quam valeant promereri. Nichilominus tamen desiderantes domino populum reddere acceptabilem et bonorum ope-

(*) Debeo has benevolentiæ Viri Maxime Reverendi atque Doctissimi M. Joannis Schnapperi, Pastoris in Libera Imperiali Giengen Primarii, qui eas ex ipso autographo describendas curavit.

operum sectatorem fideles Christianos ad complacendum ei quasi quibusdam allectivis muneribus indulgencijs videlicet et remissionibus invitamus ut exinde reddantur divine gracie aptiores cupientes igitur ecclesiam Parochialem in Prenz Augusten̄ nostre diocesis aliquibus gracie donis decorare et quibusdam specialibus indulgentiis in perpetuum illuminare, quoque Christiana Ecclesia congruis frequentetur honoribus, et a Christi fidelibus jugiter veneretur et ut fideles Christi eo libentius devotionis orationis et peregrinationis causa confluant ad illam et ad ipsius conservationem manus propicias porrigant adjutrices, quo ex hoc dono celestis gracie uberius conspexerint se se refectos de omnipotentis Dei Misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate nec non gloriosissime Dei genitricis Virginis Marie Patrone nostre meritis et intercessionibus confisi omnibus vere penitentibus et confessis, qui dictam Parochialem Ecclesiam in Nativitatis, Circumcisionis, Resurrectionis, Pentecostes, et Corporis Domini nostri Jesu Christi, nec non Nativitatis, Purificationis, & Assumpcionis beate

beate Marie semper Virginis, Nativitatis beati Johannis Baptiste Apostolorumque Petri et Pauli predictorum ac ipsius Ecclesie Patronorum et Dedicacionis Festivitatibus et Celebritatibus devote visitaverint: annuatim et ad reparacionem ac conservacionem edificii calicum librorum et aliorum ornamentorum pro divino cultu inibi necessariorum quotienscumque manus porrexerint adiutrices pro qualibet die festivitate et celebritate hujuscemodi centum dies de injunctis eis penitentiis misericorditer in Domino relaxamus. Preterea ut Christi fideles nostri subditi intelligenciis et remissionibus Christianam Ecclesiam visitantibus & illius benefactoribus per quoscumque catholicos christianos rite datis & concessis & in futurum rite dandis et concedendis per pietatis opera se participes facere & illas mereri christianeque indulgencie et remissiones eisdem in augmentum meriti prodesse valeant nostram presentibus adhibemus voluntatem, Pariter et consensum presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis, in quorum omnium et singulorum fidem robur et testimonium premissorum presentes litte-

ras

ras exinde fieri noſtri Sigilli oblongi iuſſimus et fecimus appenſione communiri. Datum Auguſte Anno a Nativitate Domini milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo primo Indic one quarta decima die tertia Menſis Julii Pontificatus Sanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini noſtri Domini Nicolai divina providencia Pape quinti, Anno quinto.

INDEX.

INDEX.

A.

Bru-

C.

D.

E.

Eleu-

Guel-

L. Lau-

L.

M.

Metho-

Plato

contra

FINIS.